

BALTŲ Archeologija

1995 Nr. 3(6)

- * Latgaliai
- * Jono Puzino atminimui
- * Moterų galvos papuošalai
- * Ekspedicija Kaišiadorių rj.
- * Konferencija Marijampolėje

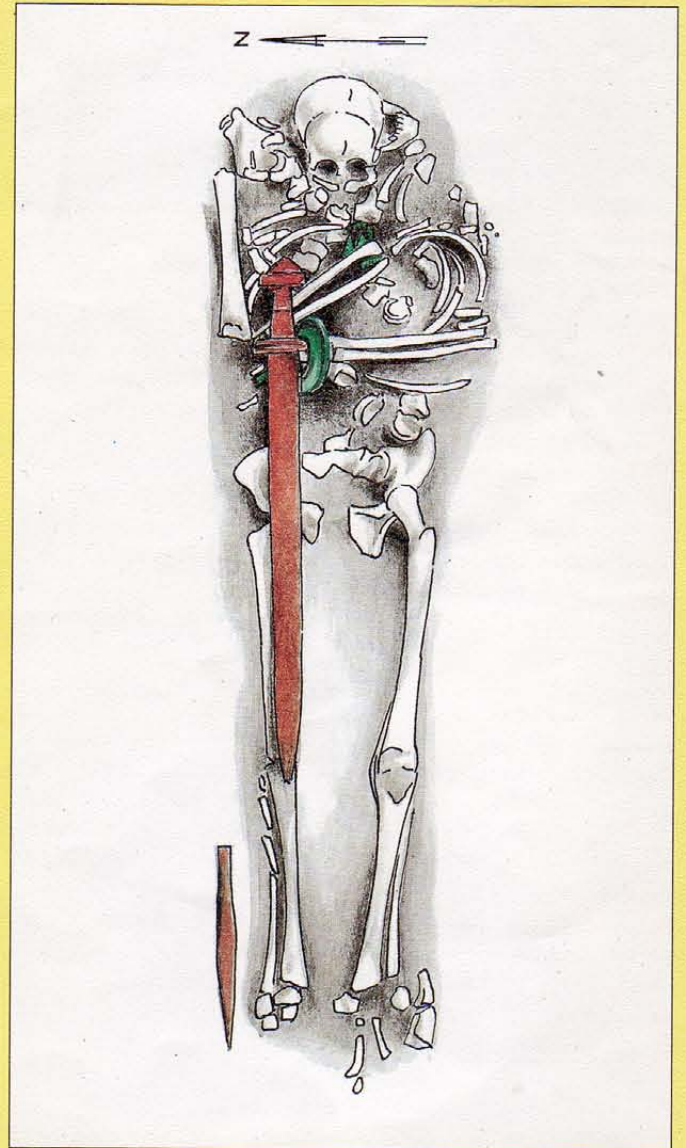
RADINIAI IŠ LATGALIŲ KAPAVIEČIŲ

Andrupenes Patmalnieku kapinyno 11 pilkapis

Makašēnu Kucinu kapinyno 31 pilkapis sampilo pjūvis

Aizkriaukles Lejasbitēni kapinyno X a. 341 kapa piešinys.
Kasinējo V. Urtāns 1963 m.

VIII a. latgaliu moters ir vyro drabužiu rekonstrukcija

Mus jungia ne vien praeitis...

Malonu, kad Lietuvoje leidžiamuose archeologų darbuose vis dažniau pasirodo latvių archeologų pavardės. Štai "Archeologia Baltica" leidinyje aptinkame A. Vasko ir I. Loze straipsnius, knygoje "Dangaus ir žemės simboliai" J. Urtans ir I. Loze darbus, o pastarajame "Baltų archeologijos" numeryje sulaukėme A. Radinš pamąstymų apie latgalių priešistorę.

Lietuvių ir latvių archeologų ryšiai įvairiais istorijos laikotarpiais buvo nevienodo tamprumo. Tarpukariu Latvijoje buvo organizuotos kelios tarptautinės archeologų ir istorikų konferencijos, kuriose aktyviai dalyvavo Lietuvos priešistorės tyrinėtojai. Vėliau, dažniausiai, ryšiai tarp latvių ir lietuvių archeologų įgijo asmeninį pobūdį.

Situacija pakito, pradėjus organizuoti baltų etnogenės konferencijas, - paeiliui tai Lietuvoje, tai Latvijoje. Tačiau savo išpareigojimų, priimtų paskutinėse konferencijose, neįvykdė nei lietuviai, nei latviai... jų medžiaga liko organizatorių stalčiuose.

Sovietinė okupacija abiejų šalių archeologijos mokslui atnešė daug žalos. Nesiplėtė ir negalėjo vystytis ryšiai su Vakarų Europos šalių archeologais. Bendrauti nedrausta tik su Rusijos mokslo institucijomis. Nukentėjo paminklų tyrimų metodika, pažintis su Europos archeologine literatūra, nesivystė mokslinė techninė bazė. Tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje archeologijos mokslas buvo sukonzentruotas Mokslų akademijos sistemoje, tačiau jose atkūrus nepriklausomybę ši struktūra pradėjo irti. Abiejų šalių Istorijos institutuose "vyresni broliai" istorikai nūsikus nuo priešistorę tyrinėjančių kolegų. Gal taip ir turėjo atsitikti, nes rinkos sąlygomis kiekvienas galvoja apie save. Tačiau archeologai dar nesusimąstė apie savo finansavimą ir organizacines struktūras. Nors archeologinių paminklų tyrinėjimai ir apsauga turėtų būti dotuojami iš valstybės biudžeto kaip kultūros ir mokslo dalis, tačiau esant sunkiai finansinei situacijai šalyse reiktų pagalvoti ir apie kitas pajamas.

Minėtuose Lietuvos ir Latvijos Istorijos institutuose išlikęs akademizmas, panašiai kaip ir praėjusiame šimtmečio dailėje, trukdo vystytis archeologijos mokslui. Pastaruosiuose institutuose likę dirbti ne pačios aukščiausios kvalifikacijos specialistai nori diktuoti savo nuostatas visiems likusiems kolegoms. Tai ypač akivaizdu leidimų tyrinėti archeologinius paminklus atveju. Tuo metu, kai visi archeologijos mokslo svertai buvo sukonzentruoti vien tik Lietuvos Istorijos institute, tai buvo lyg ir pateisinama. Tačiau pakitus situacijai ši leidimų tyrinėti paminklus tvarka taip pat turi kisti. Manytume, kad priimtas Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos įstatymas teisingai nurodo, kad pastaroji teisė turi priklausyti tai institucijai, kuri turi sukaupti visą informaciją apie archeologinių paminklų apskaitą, jų būseną, sužalojimo lygį. Ji kol kas Lietuvoje esti tik viena - tai Kultūros vertybių apsaugos departamentas. Susidarius tokioms aplinkybėms, kai archeologai pasklido po įvairias instancijas, atskaitų už tirtus paminklus įvertinimą turėtų spręsti sudaryta iš įvairių organizacijų, tuo pačiu ir iš Istorijos instituto, ekspertų komisija.

Esamoje situacijoje abiejose šalyse minėtuose institutuose esantys specialistai, neturėdami ryšių su universitetiniu jaunimu, ne visuomet gali perteikti savas žinias bei patirtį, o tuo pačiu ir suprasti jaunesnius kolegas. Latvijoje dėl to nebeliko jaunesnių nei keturiasdešimtmečiai-penkiadešimtmečiai archeologų. Štai toks Mokslų akademijos palikimas. Ačiū Dievui, Lietuvoje ši situacija kiek geresnė tik todėl, kad tarp archeologų atsirado ryžtingesnių ir neabejingų žmonių.

Todėl, matyt, liko tik vienas visame pasaulyje išbandytas kelias - stiprinti prie Lietuvos universitetų esančias archeologines struktūras, kurti prie vieno ar kelių universitetų Archeologijos institutą. Gal tada Lenkijos archeologams nebeliks pagrindo pašiepti kolegas iš Lietuvos, kad pastarieji nesuvokia, kas tai yra Archeologijos institutas, ar nuvertinti mus iki tokio lygio, kad tartum mes nežinotume, kur yra laikoma ir saugoma baltiška archeologinė medžiaga ir t.t. (Lietuvos aidas, 1995.11.16, Nr. 231, p. 17, interviu su lenkų archeologu W. Novakowski).

Su latviais mus turėtų jungti ne tik dabartis, bet ir praeitis. Lietuvių ir latvių tautybės formavosi iš tų pačių - sėlių, žemgalių, kuršių ir kitų rytinių baltų genčių. Todėl būtų reikšminga ir reikalinga vykdyti bendrą mokslinių archeologinių paminklų tyrimų, jų apsaugos programas, kurios prisidėtų prie geresnio baltų kultūros pažinimo ir puoselėjimo.

A. Girininkas

ŠIAME NUMERYJE:

- REDAKTORIAUS ŽODIS
Mus jungia ne vien praeitis... 1
- GENTYS
Arnis Radinš
Latgaliai 8
- SUKAKTYS
Algirdas Girininkas
Joną Puziną prisimenant 13
- POKALBIAI
FONDAI
Interviu su muziejininke
Egle Gričiuviene 14
- DIRBINIAI
Rūta Kačkutė
Lietuvos moterų galvos dangos
papuošalai I-IV amžiais 16
- EKSPEDICIJOS
Vanda Stanevičienė
Našios muziejui - pusė amžiaus 20
- KONFERENCIJOS
Algirdas Girininkas
Kęstutis Urba
Sūduvių priešistorė ir istorija 21
- EKSPEDICIJOS
Algirdas Girininkas
Olijardas Lukoševičius
Archeologinė ekspedicija
Kaišiadorių rajone 23
- METODAI
Romas Jarockis
Archeologija ir aerofotografija 25
- ATMINTIS
Vytautas Smilgevičius
Numizmatas Povilas Karazija 26
- REPLIKOS
Adolfas Tautavičius
Ar kasinėjo prof. E. Volteris
Apuolės piliakalnį 1930 metais? 29
- SUMMARY 30
- PEŽIOME 31
- KRONIKA 32

Viršelyje - latgalių antkaklės (XI-XII a.).
Nuotraukos aut. - L. Balodis

Žurnalo dizainas - Kęstučio Urbos ir
Vidmanto Urbos

Latgaliai

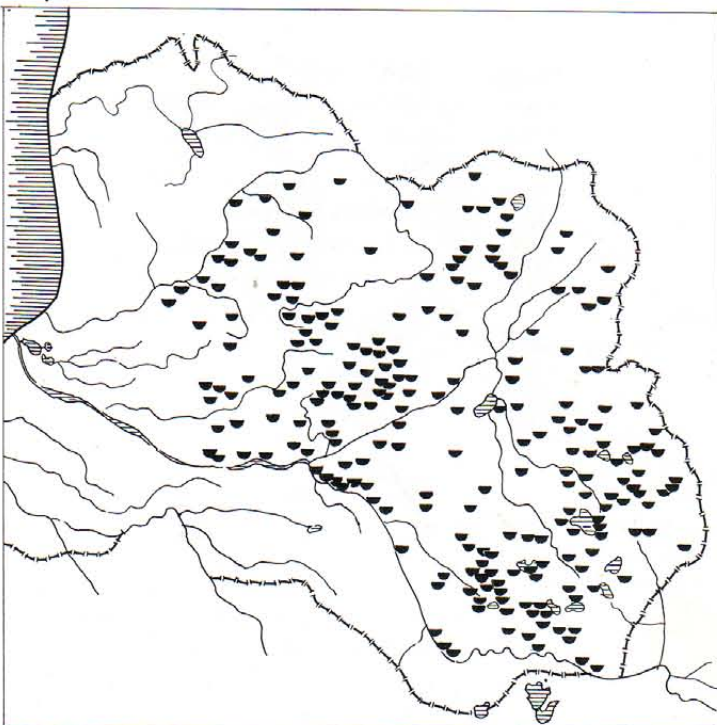
"...LETHOS, qui proprie dicuntur Lethigalli"
(Letai, kurie iš tikrųjų vadinasi latgaliais)

Heinrici Chronicon X : 3

ARNIS RADINŠ

Latgaliai (straipsnyje bus naudojamas archeologinėje literatūroje priimtas etnonimas "latgaliai", o ne Indrikio kronikoje naudota forma su "Lethos") - tai vienas iš tų baltų etninių vienetų, kurie turėjo didžiausią įtaką latvių tautos formavimosi procesui. Visapusiškai nesuvokus šio genčių junginio, vėliau tautybės, neįmanoma suprasti daugelio baltų ir jų kaimynų seniausios istorijos problemų. Nors jų archeologiniai paminklai baltų apgyvendintoje teritorijoje yra geriausiai ištirti, vis dėlto į daugelį klausimų (pavyzdžiui, latgalių kilmė ir išplitimas, latgaliai ir sėliai - bendrumai ir skirtumai) iki galo neatsakyta arba jau suformuluotas išvadas reikia patikslinti. Bandant rasti atsakymus, be abejonės, didelę reikšmę turi senkapių medžiagos analizė; jai ir yra skirtas šis straipsnis.

1 pav. X-XIII a. plokštinių senkapių paplitimas latgalių apgyvendintoje teritorijoje. Pagal: Latvijas PSR archeologija. Rīga, 1974, 90 pav.

Latgalių vardas (Lotygola) pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėtas XI ir XII amžių sandūroje, Senosios Rusijos kronikoje "Praėjusiųjų laikų pasakojimas", kurios rašymui panaudota "Pirminė kronika" bei kiti senesni šaltiniai. Latvijos teritorijoje rašytuose XIII amžiaus metraščiuose jie vadinti "Letti", "Lethigalli", "Letten". Pažymėtina, kad Rusijos metraštininkas nenaudoja pavadinimų "Letti" arba "Letten", o senosios eiluiotosios kronikos autorius savo ruožtu juos vadina "Lethigalli". Indrikio kronikoje naudotos abi formos, bet dažniausiai "Letti". Galbūt šie etnonimai vis dėlto naudoti skirtingomis prasmėmis ir atspindi kažkokius sudėtingus etninius procesus.

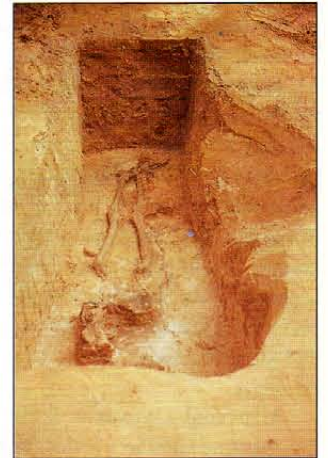
X-XIII a. latgalių apgyvendinta teritorija, užėmusi Rytų Latvijos dabartinės Vidžemės rytinę dalį ir Latgaliją, buvo politiškai nesusivienijusi ir, kaip jau minėta, etnine prasme turbūt nevienalytė. Archeologinių tyrinėjimų

rezultatai ir rašytinių šaltinių žinios liudija, kad nagrinėjamoju laikotarpiu ten vyko kokybinės permainos - palaišpniui formavosi feodalinė visuomenė. Pagrindinės ūkio šakos buvo žemdirbystė, gyvulininkystė ir amatai. Patogi geografinė padėtis skatino prekybos plėtrą. Didelę reikšmę čia turėjo Dauguvos vandens ir sausumos kelias.

X ir XIII a. latgalių apgyventoje teritorijoje aptinkami plokštiniai kapinynai ir pilkapynai. Žinomų plokštinių kapinynų yra dau-

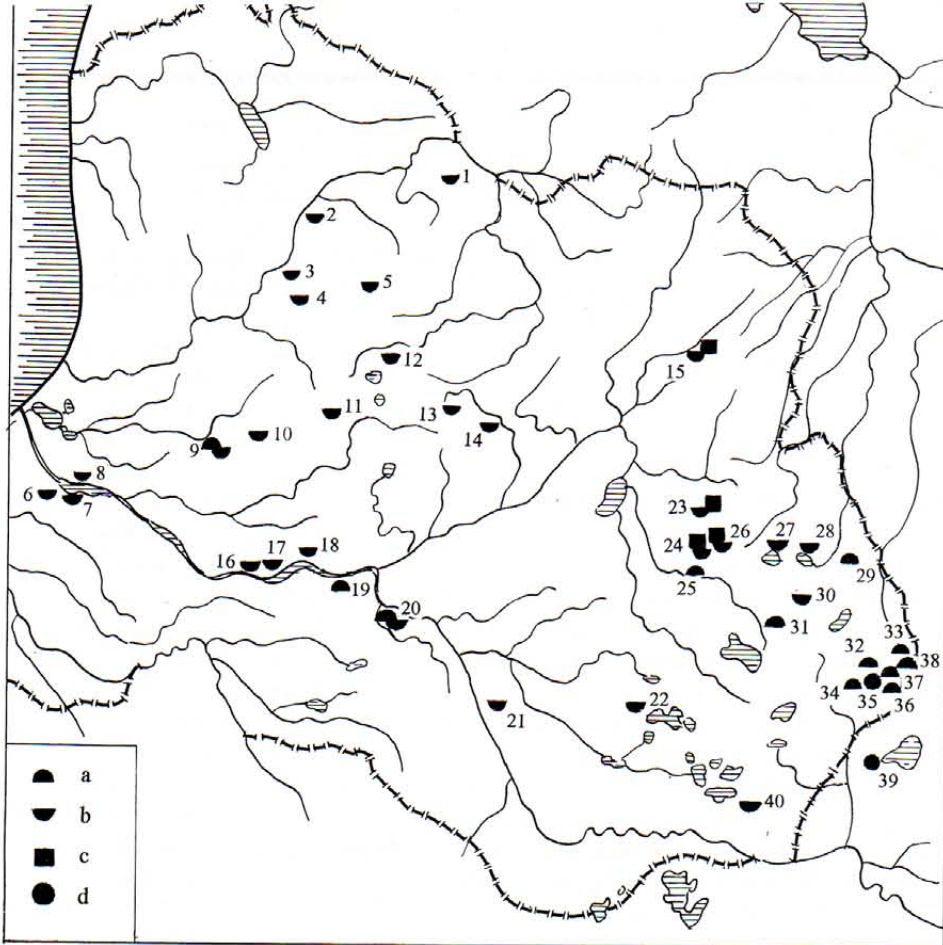
giau kaip du šimtai. Vakarų kryptimi šie paminklai tęsiasi iki Aizkrauklės, Cėsių, šiaurės - iki Trikatos, Alūksnės, rytų - iki Zilupės, o pietinę jų ribą nubrėžia Dauguvos upė. Vakaruose nagrinėjantieji paminklai yra greta. Jie įsimašę tarp lyvių plokštinių kapinynų bei pilkapynų.

Latgalių griautiniai kapai orientuoti į ŠV (galva). Jų kapinyuose aptinkami ir degintiniai kapai bei simboliniai palaidojimai. Pasiienio rajone žinomi ir etniškai mišrūs kapinynai Pavyzdžiui, Aizkrauklės Lejasžagari kapinyne pa-

2 pav. Grunte iškasta kapo duobė po pilkapio sampilu. Makasēnu Kucinių kapinyno 23 pilkapis. Nuotraukos aut. A. Radinš

laidoti latgaliai ir lyviai. Atskiri mus dominantys kapai rasti dar toliau į vakarus - Dolės Vampeniši kapinyne, o lyvių kapai - į rytus - Aizkrauklės Lejasbitėni kapinyne ir kitur. Šiaurėje minėtųjų plokštinių kapinynų žinoma visai nedaug, tai liudija apie čia buvusį dar stiprų Baltijos suomių substrato išsilikimą minėtu periodu. Matyt, čia ir toliau egzistavo I tūkstantmečio kapinynai su griautiniais ir degintiniais, akmenimis apkrautais kapais. Deja, šie paminklai visai mažai tyrinėti. Šiaurėje etniškai mišrūs plokštiniai kapinynai pasirodo tik XIII a. pabaigoje. Rytuose mus dominantys paminklai ribojasi su įvairiais pilkapynais. Vienus sudaro pilkapiai su akmenų vainikais ir pavieniais griautiniais kapais po sampilu iškastose duobėse, kitus - įvairios formos pilkapiai su degintiniais kapais ant sampilo pagrindo arba sampile. Griautiniai kapai yra ant sampilo pagrindo arba po juo iškastose duobėse. Šių pilkapynų etninė priklausomybė dar ne visai aiški. Pietuose latgalių apgyventos teritorijos plokštinių kapinynų arealas susilieja su sėlių paminklų arealu. Iki šiol neaptikta ryškių skirtumų tarp

3 pav. Straipsnyje paminētu paminkļu situācija: 1 - Cirgaļu Jaunbemberi, 2 - Kauguru Beītes, 3 - Priekules Ģūģeri, 4 - Drabešu Liepiņas, 5 - Raunas Lejasruņģi, 6 - Katlakalna Pļavniekkalns, 7 - Doles Lejasķivuti, 8 - Doles Vampenieši, 9 - Ķeipenes Salīnas, 10 - Ķeipenes Ūsiņi, 11 - Ergļu Jaunākēni, 12 - Jaunpiebalgas Ezerbrīci, 13 - Liezeres Salsnaskrogs, 14 - Cesvaines Kalnapaukši, 15 - Balvu Nauduševa, 16 - Aizkraukles Lejasžagari, 17 - Aizkraukles Lejasbitēni, 18 - Koknese, 19 - Sēlpils Lejasdopeles, 20 - Ābeļu Bokī, 21 - Līvānu Jersika, 22 - Aglonas Kristapiņi, 23 - Makašēnu Salenieki, 24 - Sakstagala Lielpuderi, 25 - Makašēnu Kuciņi, 26 - Sakstagala Aizezeri, 27 - Zvirgzdenes Kivti, 28 - Ludzas Odukalns, 29 - Cibla, 30 - Pildas Nukšas, 31 - Kaunatas Rikopole, 32 - Šķaunes Šuškova, 33 - Pasiēnes Katalova, 34 - Istras Volkarezi, 35 - Šķaunes Kausa, 36 - Šķaunes Zaborje - Šeški, 37 - Šķaunes Pakruļi, 38 - Šķaunes Skripšķina, 39 - Cēvejas Uragova, 40 - Skaistas Stīrnas.

Suf. ž.: a - pilkapynas, b - plokštīnis kapinynas, c - kapai, apkrauti akmenimis, d - piliakalnis

šiu dviejū baltū genčū plokštīniū kapinyņu. Tikētina, kad latgaliū kapinyņai buvē ir kai-riajame Dauguvos krante. Be plokštīniū, sēliams čia žinomi pilkapynai su griautiniais kapais po sampilū iškastose duobese ir sampiluose.

Latgaliū apgyvendintoje teritorioje plokštīnius kapinyņus galima suskirstyti ī dvi grupes - rytū ir vakarū. Ribā tarp jų žymi pelkēti rajonai ī rytus nuo Aiviekstēs upēs. Šī padalijimā išryškina ir pilkapynai, šalia plokštīniū kapinyņū esantys nuo X amžiaus pabaigos.

Žinoma apie 50 pilkapynū daugiau kaip su 4000 sampilū. Vakarū kryptimi jie siekia Liepalkne, Jaunpiebalgā, šiaurēs - Planius, Augulienos ežerā, Balvus, rytū - Zilupe, o pietū - Dagdā, Graverius. Pilkapynai išsidēstē netolygiai. Dauguma jų yra rytinēje latgaliū apgyventos teritorijos paminklū grupēje. Pilkapynai paplitē ī plokštīniū kapinyņū arealā, tačiau vakarū, šiaurēs ir pietū kryptimi jų yra ma-žiau.

Īdomus ir iki galo neatskleistas klausimas,

koks yra chronologiškai vieno laikotarpio latgaliū plokštīniū kapinyņū ir pilkapynū santykis pagrindiniuose pastarūjū paplitimo rajonuose. Ar pilkapynai čia vienintelis laidojimo būdas, ar šalia jų būta ir plokštīniū kapinyņū? Dabar mūsū disponuojama medžiaga leidžia teigti, kad tokiū chronologiškai vienu dū abiejū rūšiū paminklū pagrindiniuose pilkapynū rajonuose yra buvē. Tačiau kartu reikia pažymėti, kad XI a. pabaigoje kai kuriuose plokštīniuose kapinyņuose, susiformavusiuose ankstesniuojū periodu, nebebuvo laidojama.

Archeologiniai kasinėjimai vyko maždaug 80-tyje plokštīniū kapinyņū (atidengta apie 2000 kapū) ir 15-oje pilkapynū (ištirta daugiau kaip 200 pilkapių). Tai leidžia išsamiai apibūdinti ir išanalizuoti minētus paminklus.

Plokštīniai kapinyņai užima gana plačią teritoriją, neretai juose būna keli šimtai kārū. Visiškai ištirname Ludzos Uodukalno kapinyne, 4700 m² dydžio plote, atidengta apie 400 kapū, 3000 m² Pildas Nukšas kapinyne - 218,

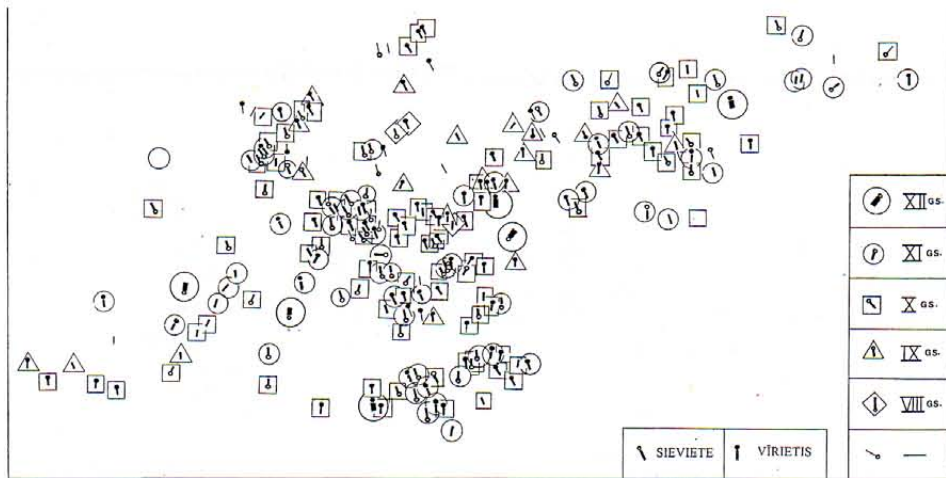
3500 m² Zvirgzdenes Kivti kapinyne - 175 kapai, 2334 m² Drabešu Liepiņas kapinyne - 168, 4770 m² Ergļu Jaunākēni kapinyne - 89 kapai. Plačiai tirtame Aglonas Kristapiņi kapinyne, maždaug 2000 m² dydžio plote, atidengti 302 kapai, Priekules Ģūģeri kapinyne (7352 m²) - 160 palaidojimū.

Plokštīniuose kapinyņuose nustatytos trys kapū rūšys - griautiniai, degintiniai ir simboliniai kapai. Vyrauja pirmieji, o degintiniai ir simboliniai palaidojimai - retesnis reiškinys. Pildas Nukšas kapinyne - 95% griautinių kapū, Ergļu Jaunākēni kapinyne - 97%, Zvirgzdenes Kivti kapinyne - 85%, Aglonas Kristapiņi kapinyne - 96%, Priekules Ģūģeri kapinyne - 92%.

Teritorioje, kurioje yra minēti paminklai, mirusieji buvo guldomi atokiai vienas kito, nors kartais šis atstumas visai nedidelis. Centrinēje kapinyno dalyje kapai paprastai yra išdēstyti tankiau, o periferinēje - rečiau. Chronologiškai ankstesnieji ir vėlyvesnieji kapai gali būti sumišai visoje kapinyno teritorioje. Taigi Priekules Ģūģeri kapinyne kapū duobēs iškastos gana padrikai, daugiau grupėmis negu eilėmis. Seniausieji kapai išsidēstē rytinēje kapinyno dalyje, tačiau priešingoje - vakarū dalyje taip pat rasti IX-X a. kapai. Nė vienam iš plačiai tirtūjū plokštīniū kapinyņū nėra būdingas kapū išsidēstymas eilėmis, nors kai kur eilēs yra įžiūrimos ir tešiasi šiaurēs - pietū kryptimi, kuriā lēmē kapams būdinga rytū - vakarū orientacija. Manoma, kad kapū išdēstymas grupėmis - tai visuomenēs struktūros atspindys. Latgaliū apgyventoje teritorioje tai pradeda vyrauti nuo XIII a. antrosios pusēs, kai laidojimo papročiuose vyksta krikščioniū įtakoti pokyčiai. Kaip žinoma, ne visur taip yra. Žemgaloje jau VIII-XI amžiaus kapiny-nams būdingos būtent kapū eilēs, palaipsniui pripildytos nuo paminklo centrinēs dalies į pakraščius.

Kad būtų galima atsakyti ī klausimā, ar plokštīniuose kapinyņuose laidojimū vietas ženklino kokios nors antžeminēs konstrukcijos, įtikinamū archeologiniū įrodymū dar trūksta, bet tai, kad naujai laidojant labai re-
4 pav. Kario apyrankė. XI a. Nuotraukos aut. - L. Baluodis

5 pav. Kapų išsidėstymas Pildas Nukšas kapinyne. Pagal: Šnore E. Nukžinskij molinik. Rīga, 1957, tab. XLIII

tai buvo ardomi ankstesnieji kapai, patvirtina tokią galimybę. Ant kapų kartais randami akmenys, ženklinę palaidojimo vietą. Tačiau jie aptinkami tik tuose kapinyuose, kurie įkurti akmenuotoje žemėje. Matyt, palaidojimo vietos skiriamasis ženklas galėjo būti nedidelė žemės sampila, atsiradusi užberiant kapo duobę. Taip pat negalima atmesti minties, jog ir laidojimo vietose yra buvusių mums nežinomų ženklinių, kurie irgi galėjo saugoti ankstesnius kapus nuo sunaikinimo naujai laidojant.

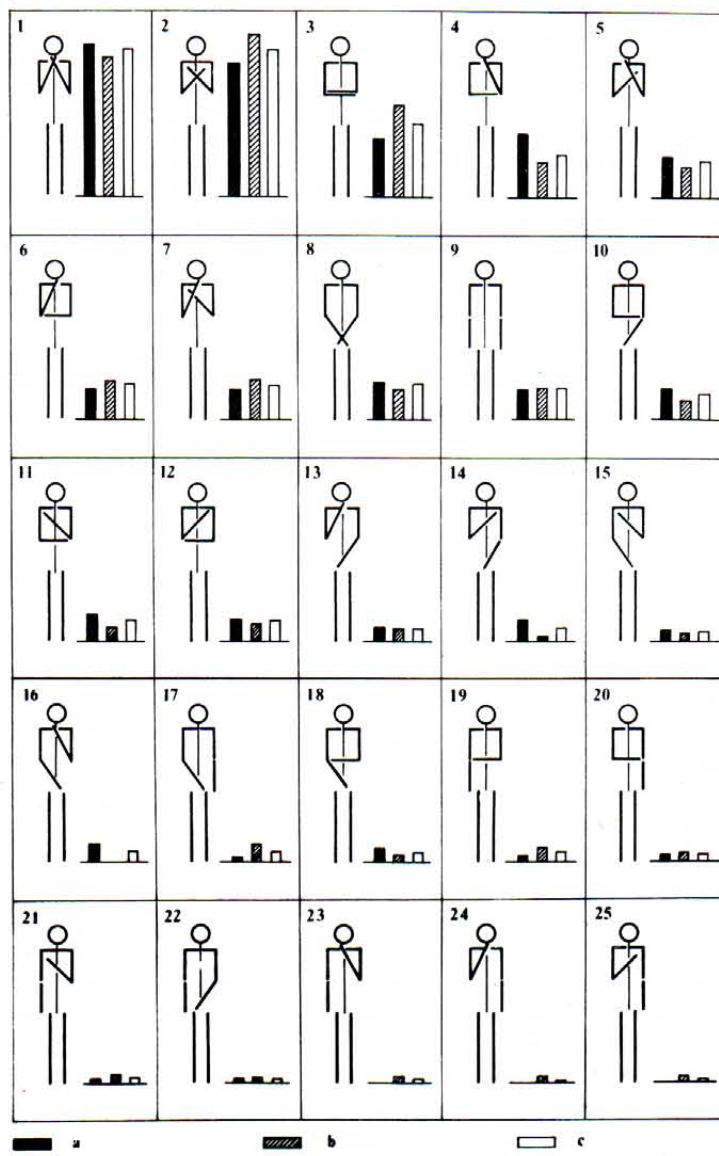
Kapų duobės, kuriose palaidoti mirusieji, yra keturkampės, paprastai suapvalintais kampais, rečiau ovalinės formos. Jų kontūrai beveik visada ryškiai skiriasi nuo aplink esančio nepaliesto grunto tamsesne, dažnai anglėta, pelenuota arba maišyta žeme. Plokštiniuose griautiniuose kapuose duobės yra 3 m ilgio, 1,5 m pločio, 1 m gylio. Paprastai kapo duobės ilgis yra 1,9-2,2 m, plotis - 0,6-0,8 m, gylis - 0,3-0,6 m. Viduje, šalia anglėtos, pelenuotos žemės, kartais aptinkamos molinio indo šukės, taip pat įkapės, deginti gyvūnų kaulai. Tai liudija apie sudėtingus laidotuvių proceso ritualus.

Laidojimo papročiuose didelė reikšmė skirta ugnies ritualams. Apie tai kalba ne tik anglėta žemė kapų duobėse, anglys, pelenai, apdegę akmenys duobės dugne, bet ir laužavietės, rastos ir prie atskirų kapų, ir koncentruotos tam tikroje kapinyno periferijos vietoje.

Dalis degimo pėdsakų, pastebėtų apžvelgiamuosiuose kapinyuose, yra siejami su tikėjimu, kad ugnis kapavietę padaro švarią. Ruošiant vietą kapui, matyt, buvo deginamas laužas, kad ji būtų pašventinta, išvalyta nuo visokio tamsaus, blogo, nešvaraus. Antai Priekules Gūgeri kapinyno 76 kape nustatyta, kad kapo duobė buvo išdeginata. Kai kuriuose kapuose čia ir duobės pagrindas buvo nubarstytas pelenų sluoksneliu. Galbūt ugnis buvo kūrenama ir norint sušildyti kapo duobę. Šiuo aspektu įdomus Cesvainės Kalnapaukšči kapinyno 14(4) kapas; jame kapo dugnas buvo išgrįstas nedideliais apdegusiais akmenimis. Šiais motyvais aiškinamas ir Ergļu Jaunākēni kapinyno 52 vaiko kapo duobės šiauriniame gale atidengtas iš akmenų išdėliotas židinyš. Kai kurios laužavietės sietinos su laidotuvių

vaišėmis. Tai liudija jau minėti apdegę gyvūnų kaulai, molio indų šukės kapo duobėje. Molio induose buvo laikomos laidotuvių vaišės, bet, kaip žinoma, mirusiajam aname pasaulyje reikalingi sudaužyti indai. Kadangi senkapiai apskritai atliko kulto vietos funkciją, galime spėti, kad dalis ugniavičių atsiradę ne prieš laidojimą arba laidojimo metu, bet jau vėliau,

6 pav. Rankų padėties būdai plokštiniuose kapinyuose: a - vyrų kapai, b - moterų kapai, c - visi kapai. Duomenys iš 21 kapinyno 385 kapų - 217 vyrų, 168 moterų

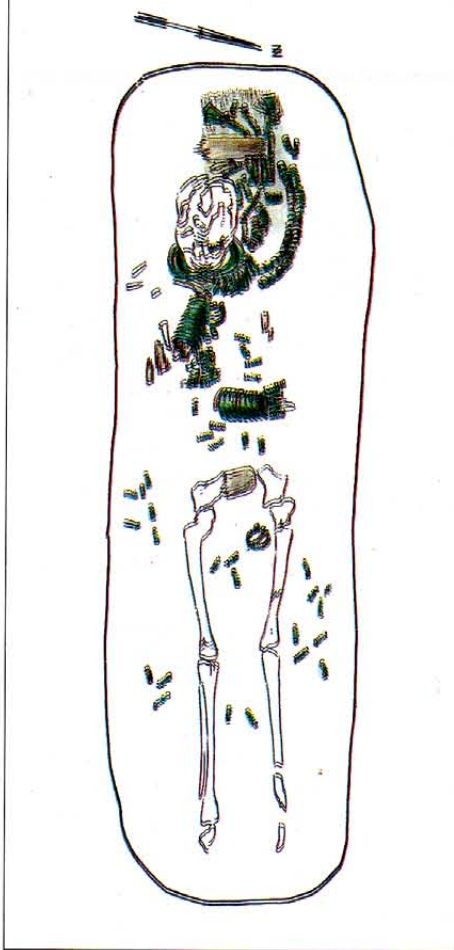
minint mirusįjį.

Ugnies ritualo reikšmė išliko ir tuose paminkluose, kuriuose mirusieji laidoti jau pagal krikščionių tikėjimo normas. Pavyzdžiui, XIII-XIV amžiaus Drabešu Uplantu kapinėse 33% kapų duobių užpildymuose atrasti angliukai.

Plokštinių kapinyuose griautiniuose kapuose mirusieji guldyti ant žievių, lentų pakloto, skobtiniam, taip pat lentų karste. Moterų kapuose mirusiajai po galva kartais padėta speciali lentelė, kuri gali būti ornamentuota išraižytu arba išpjaustintu raštu. Tokios lentelės rastos Pildas Nukšas, Ludzas Odukulns ir kituose kapinyuose. Neretai palaidotosios galva padėta ant paparčių, pavyzdžiui, Līvānu Jersika, Liezeres Salnaskrogs, Pildas Nukšas, Aglonas Kristapiņi, Drabešu Liepiņas ir kituose kapinyuose. Randama ir tokių kapų, kuriuose mirusiajai po galva padėta ir lentelė, ir paparčių. Tokie atvejai žinomi Raudnas Lejasruņģi, Skaistas Stirnas ir kituose sen-

kapuose. Pasitaiko, kad paparčiai būna pakloti ir ant lentų pagrindo, karstuose.

Mirusieji paprastai būdavo guldomi ištiesti ant nugaros. Labai retai jie guli ant šonų. Galva paprastai pasukta į vieną ar kitą pusę. Matyt, tokia jos padėtis susiformavo slegiant žemei. Rankų padėtis labai įvairi. Žinomi daugiau kaip 25 jų padėties būdai. Pastebėtina, kad plokštiniuose griautiniuose kapuose neįmanoma išskirti tikrai moterų arba tikrai vyrų palaidojimams būdingos rankų padėties. Tačiau chronologiškai išryškėjo kai kurie dėsningumai. X-XI a. vyrauja būdai, kai abi rankos pakeltos prie smakro, sudėtos ant krūtinių, perverstos per juosmenį. XII a. rankų padėtis ima keistis. Priešais galvą jos keliamos vis rečiau. XIII a. tokių palaidojimų dar mažiau. Savo ruožtu

7 pav. Mėrzenės Dzērvju kapinynas. 14. kapas. II. a. E. Šnore kasinėjimai 1935 m.

kojų padėtis labai vienoda. Jos paprastai yra lygiagrečiai viena kitai. Sukryžiuotos arba per kelius sulenktos kojos būna retai.

Plokštiniams griautiniams kapams būdinga diametrialiai priešinga vyrų ir moterų laidojimo orientacija. Pirmųjų ji yra galva į R, antrųjų - galva į V. Galimi ir nukrypimai. Paprastai jie aiškiniami saulės padėtimi danguje įvairiais metų laikais. Galbūt yra ir kitokių priežasčių. Reikia pridurti, kad kartais viename paminkle dominuoja vienas nukrypimas. Nuo tradicinės orientacijos nukrypstama retai, maždaug 8% kapų.

Minėtoji tradicija plokštiniuose griautiniuose kapuose susiformavo jau VIII-IX a., jos buvo laikomasi dar XIII a. Šiuo laikotarpiu rytinėje latgalių apgyvendintos teritorijos dalyje buvo laidojama laikantis ankstesniųjų papročių. Stačiatikybė - apie jos paplitimą čia liudija Indrikio kronika - laidojimo papročių nepakeitė. Ir vakarinėje latgalių apgyventos teritorijos dalyje, kurioje jau nuo XIII a. naujos katalikiškosios laidojimo tradicijos ima keisti senąsias, šis procesas yra ilgas ir aiškų pranašumą įgyja tik XIII a. antrojoje pusėje.

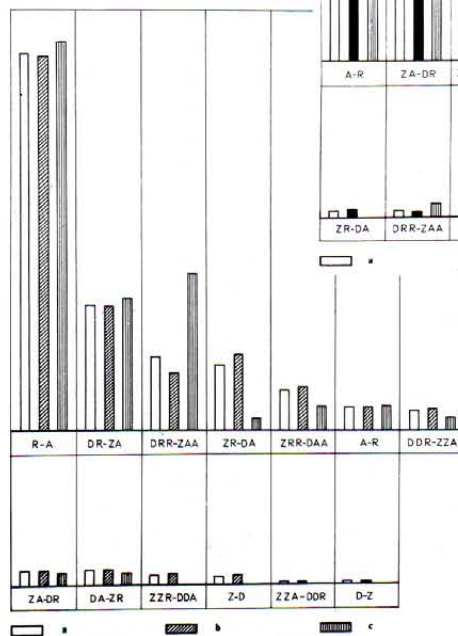
Apžvelgiamiems paminklams būdinga tai, kad beveik visuose kapuose yra inventoriaus. Laidotuves galėtume palyginti su tradicinėmis jurginėmis, t.y. tokiu atveju, kai žmogus su visu savo turtu persikelia gyventi į kitą vietą. Griautinio kapo inventorių sudaro mirusiojo išieginiai drabužiai, papuošalai, darbo įrankiai, vyrų kapuose - dar ir ginklai. Pastebimi tam tikri įkapių išdėstymo dėsnin-

mai. Papuošalai - tose kūno vietose, kur jie nešioti gyvenant, darbo įrankiai ir ginklai padėti prie kojų.

Kaip jau minėta, antroji plokštinių kapinynų rūšis - degintiniai kapai. Jų kilmė dar nėra pakankamai aiški. Visoje latgalių apgyvendintoje teritorijoje iš viso 23 paminkluose nustatyti degintiniai kapai. Viename paminkle jie sudaro nedidelį bendro kapų skaičiaus procentą. Pildas Nukšas kapinyne degintinių kapų buvo 2,3%, Ērgļu Jaunākēni kapinyne - 3,4%, Aglonas Kristapiņi kapinyne - 3,3%, Priekules Gūģeri kapinyne - 5%, Ludza Odukulns kapinyne - 7,7%, Koknese kapinyne - 8,4%. Atskirą vietą užima Livānu Jersika kapinynas - 15,6% ir Drabešu Liepiņas kapinynas - 17%.

Degintiniai kapai nėra koncentruojami kokioje nors ypatingoje kapinyno dalyje, paprastai jie pasklidę tarp kitų kapų, nors gali būti ir vienas šalia kito. Labai retai degintinį kapą galima aptikti kartu su griautiniu, kaip vienalaikį palaidojimą toje pačioje duobėje. Panašiai kaip griautiniuose, ir degintiniuose kapuose nėra archeologinių įrodymų apie kokias nors palaidojimo vietas išryškinančias antžemines konstrukcijas.

Tarp degintinių kapų išskiriami tokie, kurių kremacija atlikta laidojimo vietoje, ir tokie, kurių kremacija įvykdyta už senkapių teritorijos ribų. Pirmieji galbūt nustatyti tik dviem atvejais Ludza Odukulns kapinyne. Įdomu, kad pagal apdegusių kaulų padėtį buvo įmanoma nustatyti mirusiojo orientaciją iki kremacijos - galva į R. Šalia esantis inventorius, kurio išdėstymas taip pat kaip ir orientacija nesiskiria nuo žinomų griautiniuose kapuose, rodo, kad palaidotieji yra vyrai. Antrieji savo ruožtu konstatuoti visuose kapinyuose, kuriuose yra degintinių kapų. Bendras jų skaičius viršija 200, o moterų ir vyrų - maždaug

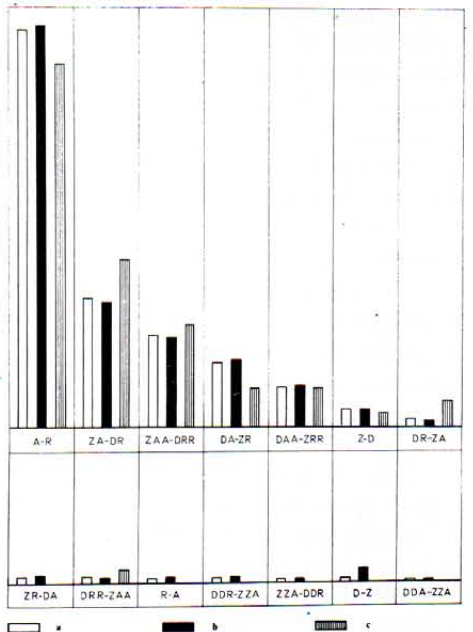

8 pav. Plokštinių kapinynų moterų laidojimo orientacija: a - visi kapai, b - moterų kapai, c - mergaičių kapai. Duomenys iš 27 kapinynų 402 kapų

tiek pat. Dalis iš apžvelgiamųjų degintinių kapų savo duobių forma, matmenimis, orientacija ir radiniais panašūs į griautinius kapus. Vienintelė autoriui žinoma išimtis atidengta

Koknese kapinyne. Čia 30-ame kape moteris buvo palaidota 2 m ilgio, 1 m pločio, 0,85 m gylio Š-P kryptimi orientuotoje duobėje.

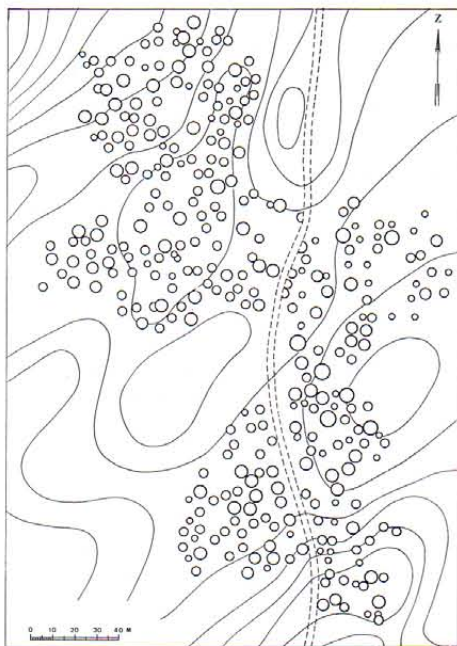
Taip pat nustatyta, kad degintiniuose kapuose kapo duobės būdavo išklojamos žievėmis, lentomis, atrasta ir skobtinių karstų. Kartais randami kalcinuoti kaulai ir įkapės, sudėtos specialioje dėželėje arba kraitelėje. Štai keli pavyzdžiai. Įdomus kapas rastas Ludza Odukulns kapinyne. Čia 1116-ame kape atidengta apie 0,9 m ilgio, 0,3 m pločio, 0,3 m aukščio iš medžio lentų pagaminta dėžė. Ji buvo išklota beržo tošimi ir vilnoniu audeklu. Viename dėžės gale rasta keturkampės formos medinė lentelė, griautiniams kapams būdinga pagalvė, ant kurios buvo trys vainikai. Kitos įkapės - be deginimo pėdsakų, o kelios sulaužytos, padėtos dėžės vidury ant skraistės, kuria buvo perdengta kalcinuotų kaulų krūvelė. Vaiko degintinis kapas kraitelėje, kurios dydžiai 0,25x0,30 m, atidengtas Drabešu Liepiņas kapinyno 156 kape.

9 pav. Plokštinių kapinynų vyrų laidojimo orientacija: a - visi kapai, b - vyrų kapai, c - berniukų kapai. Duomenys iš 27 kapinynų 507 kapų

Degintiniuose kapuose, kurių duobių forma, dydis, orientacija tokia pati, kaip ir griautinių kapų, kalcinuoti kaulai dažniausiai sudėti krūvelėmis - ir duobės galuose, ir vidury, rečiau išbarsyti po visą duobę. Šiuose kapuose taip pat tam tikru mas-

tu laikomasi vyrų ir moterų laidojimo diametrialiai priešingos orientacijos. Jei kalcinuotų kaulų krūvelė yra kapo gale, tai ji padėta atitinkamos lyties griautiniam kapui būdingoje

10 pav. Kaunatas Rikopoles pilkapyno situacinis planas

galvos vietoje. Įkapės paprastai sudėtos ant kalcinuotų kaulų krūvelės arba šalia jos, neretai daiktai išdėlioti griautiniams kapams būdinga tvarka. Prie sudegusių kaulų krūvelių dažniausiai pastebėtos sulaužytos, apdegusios įkapės, o tai nebūdinga net ir griautiniams kapams.

Dalies degintinių kapų, kai kremacija atlikta už senkapių ribų, duobių dydžiai, forma ir turinys skiriasi nuo griautinių kapų. Daugeliui šios variacijos kapų būdingos apskritokos formos duobės, kurių dydžiai 0,25-1x0,25-0,90 m. Jose yra pelenų, anglių, kalcinuotų kaulų, sulaužytų ir apdegusių įkapių; visa tai išdėstyta be jokios sistemos.

Latgalių apgyventos teritorijos plokštiniuose kapinyuose degintiniai kapai sutinkami nuo VIII iki pat XV(?) a. Jie gana įvairūs; jų įvairovę, matyt, lėmė ne tik laikas, bet ir skirtinga šio reiškinio kilmė. Kadangi dalyje degintinių kapų palaidotos moterys, kilo mintis, kad tokiu būdu galėjo būti laidojamos atitekęsios lietuvaits arba slavės. Lietuvos įtaka pastebima Līvānu Jersika kapinyne 28 kape, jame prie vyro degintinio kapo rastas žirgo palaidojimas. Galimas lybiškos kilmės, ypač latgalių ir lybių apgyvendintų teritorijų paribyje, laidojimas. Kaip žinoma, lybiams būdingos maždaug 0,5 m diametro ir 0,3-0,5 m gylio duobės, kuriose sudėti kalcinuoti kaulai, anglys, pelenai, apdegusios ir sulaužytos įkapės. Manoma, kad vis dėlto dauguma kapų, kurių kapo duobės forma, dydžiai, orientacija, įkapės yra tokie patys kaip ir griautiniuose kapuose, priskirtini latgaliams. Tokie yra ir tie kapai, kurių kremacija atlikta palaidojimo vietoje. Deja, kol kas nė viename iš apžvelgiamųjų kapinytų nėra rasta toji vieta, kur kremacija buvo įvykdyta už palaidojimo

vietos ribų. Reikia pasakyti, kad kremacija žymiai supaprastina toli žuvusio ar mirusio kario atgabenimą į jo gyventą vietą, kad būtų palaidotas savame kapinyne.

Trečiasis laidojimo būdas, pastebėtas latgalių apgyvendintos teritorijos plokštiniuose kapinyuose, - tai simboliniai kapai, t.y. tokie, kai kapo duobėje prie griautiniams kapams būdinga tvarka išdėliotų įkapių nerandama jokių skeleto kaulų pėdsakų. Šios kapų rūšies išskyrimas gana problemiškas, dėl įvairių aplinkybių palaidotojo skeletas gali visiškai išnykti.

Simboliniai kapai, panašiai kaip ir degintiniai, nesikonzentruoja kokioje nors ypatingoje senkapio dalyje, bet yra pasklidę po visą paminklo teritoriją. Kapo duobės forma, dydis, užpildymas labai panašūs į griautinių kapų.

Būdingas šio laidojimo būdo pavyzdys galėtų būti Pildas Nukšas kapinyne 138 kapas. Čia ŠR-PV kryptimi orientuotos 0,5 m gylio kapo duobės ŠR gale rasta žalvarinė spiralytė ir įvijinis žiedas, į pietus atokiau nuo jų - žalvarinė apyrankė ir pasaginė segė, odos diržas su apkaustais, žalvarinis įvijinis žiedas ir geležinis peilis, PV gale - geležinis kirvis, o toliau nuo jo - geležinis pjautuvas. Kaip matyti iš kapo inventoriaus, įkapių išdėstymo ir orientacijos - tai vyro kapas. Pažymėtina, kad visuose autoriui žinomuose simboliniuose kapuose buvo rastas vyrų laidojimui būdingas inventorių ir orientacija.

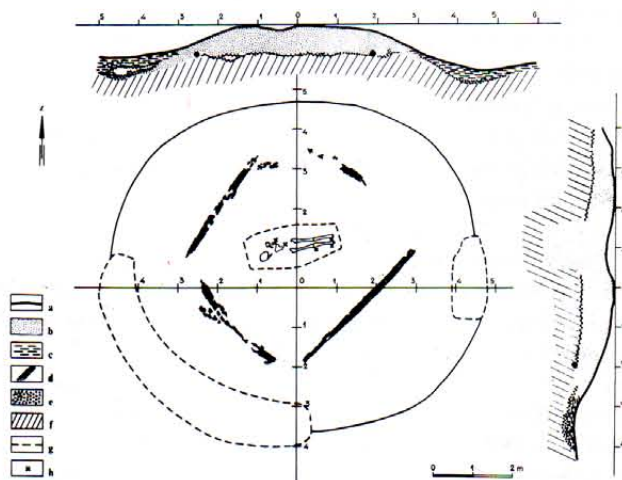
Simbolinių kapų prasmė aiškinama įvairiai. Jie suprantami kaip svetur kritusio arba mirusio kario simboliniai palaidojimai, į juos žiūrima kaip į priedus pagrindiniam kapui, jie siejami su bandymu tokiu būdu atsipirkti nuo mirties. Pastarąjį motyvą patvirtina ir liaudies dainos: "Sviedžiu kirvį ir akmenį / Savo kapo vieton, / Lai rūdija kirvis, pelėja akmuo, / O ne mano stotas." Turima medžiaga rodo, kad mažiausiai pagrįsta nuomonė apie simbolinius apžvelgiamųjų paminklų kapus kaip priedą prie pagrindinių.

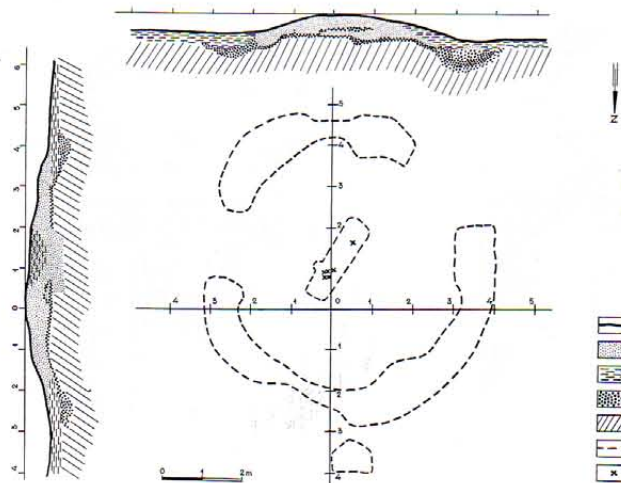
Kaip jau minėjome, šalia plokštinių kapinytų, kalbamuoju laikotarpiu latgalių teritorijoje žinomi ir pilkapyai. Savo kiekybine sudėtimi jie yra labai įvairūs. Pilkapių skaičius viename paminkle svyruoja nuo kelių dešimčių iki kelių šimtų. 66-uose procentuose senkapių jų skaičius nevir-

šija šimto, 17-oje procentų - dviejų šimtų ir 17-oje procentų yra didesnis negu du šimtai. Didžiausi kapinyai koncentruojasi jų paplitimo rytinėje dalyje. Paminklo teritorijoje pilkapijai paprastai išsidėstę vienas šalia kito. Neretai viename kapinyne jie tarsi sudaro keletą nedidelių grupių. Pilkapių sampilos apvalios arba šiek tiek ovalinės formos. Jų diametras paprastai 5-7 m, aukštis - 0,2-0,8 m. Pilkapių diametras retai kada siekia 10 m, o aukštis - 1 m. Skirtingų rūšių pilkapijai vienoje ir toje pačioje grupėje aptinkami retai. Šis reiškinys pastebimas tikrai apžvelgiamųjų paminklų paplitimo šiaurinėje dalyje.

Visų iki šiol tyrinėtų mus dominančių pilkapių sampilos suformuotos iš smėlio. Vienintelė autoriui žinoma išimtis - tai Cibla kapinyne 3 pilkapis, kurio sampilai panaudotas molis, žvyras ir smėlis. Reikia pažymėti, kad šiems pilkapiams nebūdingos jokios akmens konstrukcijos. Jų sampilose įvairiuose gyliuose atrandami angliukai, o pagrinde - 0,05 - 0,10 m storio pilkos žemės sluoksnis su pelenų ir anglių pėdsakais. Tai iš dalies galima paaiškinti pirminio dirvožemio viršutiniu sluoksniu, iš dalies - atliekamais ugnies ritualais. Ant tokio pilkos žemės sluoksnio Makašėnu Kuciņi kapinyne 23 pilkapyje atidengta apdegusi medžio konstrukcija - keturkampis, sudarytas iš keturių rąstų. Jos diametras 0,13 - 0,18 m. Šiaurvakarinis rąstas (stebėtas) - 3,6 m ilgio, šiaurietinis - 1,6 m, pietvakarinis - 2,8 m, pietietinis - 3,8 m ilgio. Visos konstrukcijos dydžiai 4,6x3,0 m. Ji padėta tokiu būdu, kad keturkampio kertės išryškintų pasaulio šalis. Rąstai smarkiai apdege, ir jų galų suvirtinimų neįmanoma nustatyti. Galbūt panašių konstrukcijų buvo ir kitur. Kartais ant pilkos žemės sluoksnio pastebimi laužo pėdsakai, randamos molinių indų šukės. Turima

11 pav. Makašėnu Kuciņi kapinyne 23-io pilkapiro griautinis kapas. XIII a. Sut. ž.: a - velėna, b - maišytas gelftonas smėlis, c - ruda žemė, d - apdegęs medis, e - pilka žemė su anglies ir pelenų priemaišomis, f - gruntas, g - kapo duobės ir griovio ribos, h - radiniai.

12 pav. Makašėnu Kuciņi kapinyno 31-ojo pilkapiio simbolinis kapas, XII a. Šut. ž.: a - velėna, b - maišytas geltonas smėlis, c - ruda žemė, d - pilka žemė su anglies ir pelenų priemaišomis, e - gruntas, f - kapo duobės ir griovio ribos, g - radiniai.

medžiaga rodo, kad pilkapyuose ugnies ritualai turėjo ne mažesnę reikšmę negu plokštiniuose kapinyuose.

Pilkapius neretai supa griovelis, kuris išoriškai ne visada nustatomas, bet gali atsidentgi kasinėjimų metu. Jo plotis - 0,8-1,4 m, gylis - 0,15-0,35 m. Griovelis ne visur ryškus, jame pastebimi pertrūkiai. Griovelio negalima laikyti vien smėlio šaltinių sampliai, jam priskirtina ir tam tikra ritualinė prasmė, pavyzdžiui, tai galėjo būti riba tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio. Makašėnu Kuciņi kapinyno 31 pilkapyje nustatyta, kad griovelis buvo iškastas jau prieš pilkapiio užpylimą, todėl jis, matyt, žymėjo būsimos sampilos vietą.

Pilkapiuose paprastai yra po vieną ir tik retais atvejais du kapus po pagrindu 0,2-1 m gylio keturkampėse, keturkampėse su apvaliais galais kapo duobėse. Jos yra 1,9-2,8 m ilgio, 0,5-1,2 m pločio. Savo dydžiu ir turiniu pilkapių kapo duobės nesisiskiria nuo esančių plokštiniuose senkapiuose.

Tai ne vieninteliai panašumai. Pilkapyuose nustatyti tokie patys laidojimo būdai - griautiniai kapai, simboliniai kapai, degintiniai kapai. Palaidotieji buvo guldomi ant žievių, lentų klojinio, karste. Be to, žinoma, jog laidojamų moterų galvūgalyje būdavo dedami paparčiai. Nesiskiria mirusiojo guldymas griautiniuose kapuose. Rankų padėtis parodo jau minėtus ir analizuotus pakitimus. Jau XIII amžiuje kapinyuose nebelaidojama taip, kad abi mirusiojo rankos būtų pakeltos prie smakro. Nėra pokyčių diametriškai priešinga orientacija. Jei viename pilkapyje palaidoti du tos pačios lyties atstovai, tai jie vienodai ir orientuoti, jei du priešingos

lyties - tai priešingai orientuoti.

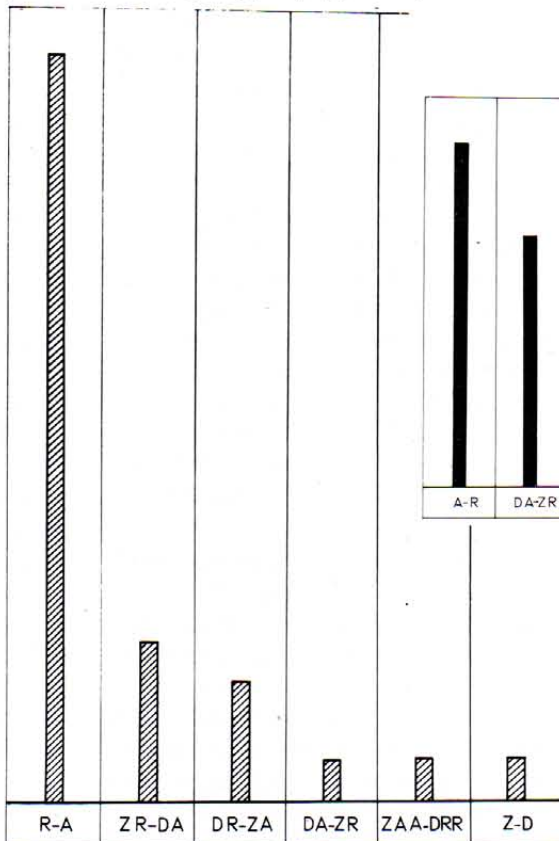
Turima medžiaga rodo, kad visoje plačioje latgalių apgyvendintoje teritorijoje X-XIII a. gyvavo saviti laidojimo papročiai, susiformavę ir nusistovėję ankstesniajame periode, jų buvo griežtai laikomasi. Laidojimo būdų skirtumai plokštiniuose kapinyuose ir pilkapyuose pasirodo tik smėlio sampliose virš mirusiojo ir su tuo susijusiose apeigose, kurios laidotuvių procesą padaro sudėtingą ir reikalaujantį

daug darbo.

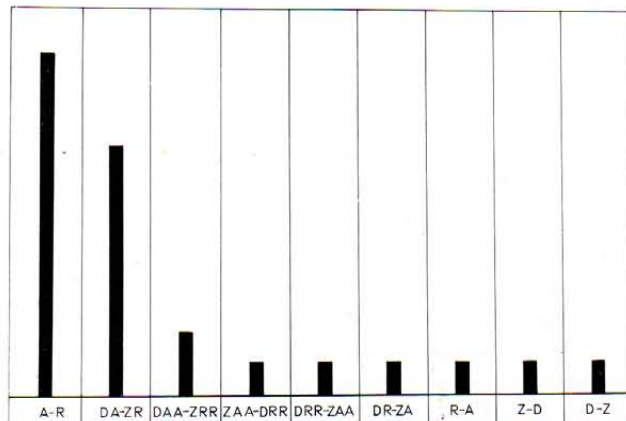
Kur ieškotina apžvelgiamųjų pilkapyių kilmė? Visų pirma atsakysim į klausimą - kada? Latgalių pilkapių pradai priskirtini X a.

a. pabaiga yra pakankamai pagrįstas datavimas. Tačiau kilmė galutinai neišaiškinta ir vieningos nuomonės tarp tyrinėtojų nėra. J. Baluodis (J. Balodis) manė, kad latgalių pilkapyių susiformavimui turėjo poveikį rytiniai kaimynai. V. Urtans nuomone, minėtieji paminklai atsiradę krivičių arba kokios nors nežinomos rytinių baltų grupės įtakoje. E. Šnore, apibendrinama medžiaga apie slavų ir latgalių kontaktus, pilkapių kilmės klausimą paliko atvirą. V. Sedovas savo ruožtu mėgino sukonkretinti prielaidą apie slavų poveikį. Jo manymu, VI-VIII a. į rytinę Latviją įsibrovę krivičiai, kuriems būdingi pilkapijai su degintiniais kapais (ilgųjų pilkapių kultūra), buvo sulatgalinti. Perimant iš krivičių šį jiems būdingą reiškinį - supilti pilkapi, susiformavo kapinytai, kuriuose palaidoti latgaliai, krivičiai, latgalių ir krivičių metisai. Šių eilučių autorius pritaria požiūriui apie rytinių baltų vaidmenį šiame procese.

Didesne pilkapių gausa latgalių pilkapyiai išsiskiria rytinėje Latvijoje, kur ankstesniajame periode būta plokštinių kapinyių ir įvairių

13 pav. Pilkapiuose palaidotų moterų palaikų orientacija. Pagal 15 kapinyių 29 kapus

14 pav. Pilkapiuose palaidotų vyrų palaikų orientacija. Pagal 15 kapinyių 27 kapus

rūšių pilkapyių. Reikėtų atsisakyti nuo požiūrio į šiuos pastaruosius paminklus kaip į jungtinę, su krivičiais susijusią senkapių grupę. Visų pirma pakankamai pagrįstai galima manyti, kad rytinės Latvijos rytuose I tūkstantmečio pirmojoje pusėje egzistavę kolektyviniai pilkapijai vis dėlto sietini su baltais, nors jie ir skiriasi nuo kolektyvinių kapinyių pilkapiuose su akmenų vainikais. Vėliau tyrinėjimai parodė, kad V a. susiformavusiai rytinių baltų Tušėmlis - Bancerovo kultūrai būdingi ne tik plokštiniai kapinytai su degintiniais kapais, bet ir tiek apvalios, tiek pailgos ir ilgos formos pilkapijai. Dauguvos upės vidurupyje, į pietus nuo Pleskavos ežero, žinomi V-VII a. pilkapijai su įkapėmis, priskiriamomis minėtajai kultūrai. Rytinėje Estijoje keliuose tokio pobūdžio paminkluose atrasta keramika, būdinga Tušėmlis piliakalnio

kultūrinio sluoksnio viršutiniam horizontui. Įdomu pažymėti, kad kalbininkų duomenimis, Pleskavos krašto baltiškiosios kilmės hidronimai sudaro ne mažiau kaip 5% visų hidronimų ir skaičiumi nė kiek neatsilieka nuo finougriškųjų pavadinimų. Pilkapynų tyrinėjimai parodė, kad šie pilkapiai plito rytinių baltų aplinkoje, be to, jie nėra tiesiogiai susiję su išoriškai panašiais VIII-IX a. Polocko - Smolensko ilgųjų pilkapių kultūros paminklais.

Rytų Latvijos pasienyje, Uragovo piliakalnyje, prie Asvejos ežero, Baltarusijoje, rasta gana daug Dnepro-Dvinos ir Tušemlios-Bancerovo kultūrų keramikos. Latvijoje Dnepro-Dvinos kultūrai priskiriama keramika žinoma Pasienes Katalovas ir Istras Volkarezu kapinyuose.

Tokios keramikos rasta ir Škaunes Kausa piliakalnyje - vienintelėje I tūkstantmečio rytinių latgalių gyvenvietėje. Netoli šio paminklo yra Škaunes Pakrulu, Skripškinas, Šuškovas, Zaborjes-Šešku pilkapių su apvalios, pailgos ir ilgios formos sampilomis, be abejonės, susiję su ja. Škaunes Kausa piliakalnyje atrasta nežesta keramika, kur dominavo molinių indų šukės su lygiu - 50% ir grublėtu - 45,5% paviršiumi. Kiti radiniai taip pat rodo, kad ši gyvenvietė priklausiusi baltams.

Galima manyti, kad latgalių apgyventos teritorijos rytinės dalies paribio rajonuose slavų paminklai nežinomi ankstesni negu VIII a., galbūt to amžiaus antroje pusėje. Šią hipotezę patvirtina kalbininkai, teigiantys, kad tiesioginiai kalbos kontaktai su rytų slavais prasidėję IX a. Ankstyviausi jų paminklai ieškomi tarp apvaliųjų pilkapių su degintiniais kapais. Be to, reikia pasakyti, kad ne visi šios rūšies paminklai siejami su rytų slavais, nes patys pilkapių labai įvairūs. Didelė dalis apvaliųjų pilkapių priklauso I tūkstantmečio viduriui arba yra dar (chronologiškai) ankstyvesni ir, kaip jau sakyta, priskiriami baltų kultūrai.

Išlaikydami labai daug baltiškųjų elementų, neabejotinai įsąsindami Baltijos suomių įtaką, VII-IX a. į rytus nuo Estijos ir Latvijos formavosi krivičiai. Tas procesas buvo gana prieštaringas ir sudėtingas. Matyt, paskutinis

15 pav. Pilkapij juosiantis griovys. Makasėnu Kucių pilkapių 31 pilkapis. Nuotraukos aut. A. Radins

16 pav. XI a. moters ir X a. vyro drabužiai. Zvirgzdenes Kivtu kapinyno 157 ir 99 kapai. Pagal: Šnore E. Kivtu kapulauks. Riga, 1987, 6 pav. (kairėje) bei XI a. moters ir vyro drabužiai iš Priekules Čūgeru kapinyno 36 ir 30 kapai. Pagal: Cēsu novada arheologija. Cēsis, 1991, 83 ir 76 pav. (dešinėje)

žodis šio etninio vieneto susidarymo aiškinime dar nėra tartas. Tikėtina, kad, vykstant aukščiau minėtam procesui, dalis Dauguvos vidurupio rytinių baltų pasuko į vakarus, - tai įrodo kapinytų padaugėjimas rytinėje Latvijoje IX-X a.

Apžvelgtoji medžiaga liudija, kad VIII a. latgalių rytinės apgyventos teritorijos paribyje, kaip ir anksčiau, gyveno giminingi baltams žmonės, kuriems buvo būdingi pilkapiai su degintiniais kapais. Mes neturime įtikinančių duomenų, kad apžvelgti plokštiniai griautiniai kapai būtų toliau į rytus nuo Zilupės. Tik žinoma, kad tokie galėtų būti Pleskavos apylinkėse. Kaip rodo X-XIII a. pilkapių tyrinėjimai Vakarų Rusijoje ir Šiaurės Baltarusijoje, juose randamos atskiros Rytų Latvijai būdingos įkapės, yra žinomi galbūt etniniu požiūriu mišrūs paminklai, pavyzdžiui, Novikų kapinytas Vitebsko srityje, tačiau grynai latgališki pilkapių tenai nežinomi. Visa tai rodo, kad latgalių apgyventos teritorijos rytai - tai mus dominančių paminklų atsiradimo vieta. Mūsų manymu, pilkapių idėją įnešė tie rytiniai baltai, kurie, rytų slavų spaudžiami, pasuko į vakarus. Vienodomis arba beveik vienodomis materialios ir dvasinės kultūros sąlygomis abiejų rūšių - pilkapių ir plokštinių senkapių - susijungimas visai įmanomas. Vėliau, pilkapiams plintant vakarų kryptimi, galėjo atsirasti ir daugiau motyvų laidoti pilkapiuose. Galbūt latgalių pilkapių paplitimo rajonai žymi kažkokią nustatytą etninę-politinę teritoriją. Dauguvos vidurupio baseine užrašyti toponimai "latygołh", "latygovka" galėtų liudyti apie tiesioginius ryšius su jau minėtais rytų baltais. Jų teritorijoje yra žinomi baltiškios

kilmės hidronimai "Indrija", "Istra", "Neretva", "Osyna", "Jašna", "Olysta", kurių rasta rytinėje Latvijoje.

Senoje eiluojuotoje kronikoje yra tokios eilutės:

Tada dar yra tokia žemė, kurią
Latvių tauta apgyvenusi.
Jos įpročiai dažniausiai keisti,
Taigi daugelis jų kartu negyvena,
Bet miškuose atskirai įsikuria;
Jų moterys dailios, ypatingos,
Ir keistas drabužis jų kūną dengia,
Jos joja, kaip jų tėvai joja.
Tie irgi jėgų turi daug,
Kai susirinkti visi traukia.

Įdomu tai, kad šiame kūrinyje, skaitytame ordino broliams valgio metu pilių įgulose, siekiant pakelti jų kovinę galią ir moralinį lygį, apdainuotas latgalių moters grožis. Kas ši svetimšalį, matyt, Livonijos ordino brolių, XIII a. pabaigoje taip nustebino? Kronikininkas nieko nepaaiškina. Kaip jau sakėme, tada latgalių mirusieji buvo laidojami šventiniais drabužiais su papuošalais, darbo įrankiais, ginklais. Koks tad yra šis moters "keistas" drabužis? Taigi jos dėvėjo marškinius, sijoną, skraistę, vyniojo autus, avėjo odinę arba kitokią avalynę, nešiojo vainiką. Apie pastarąjį reikia pridurti, kad jis tarp įkapių užima ypatingą vietą. Kai kuriais atvejais pasitaiko net keli vainikai. Kaip žinoma, tais laikais merginos nešiojo vainikus, o moterys - nuometus ir kepures. Tačiau latgalių kapinyuose randami tik vainikai. Jų yra ir pagyvenusių moterų kapuose. Tai, žinoma, nereiškia, kad moterys nenešiojo savo galvos apdangalų. Matyt, laidojimo apeigos reikalavo, kad ir mergaujanti, ir ištekėjusi latgalė kitame pasau-

lyje pasirodytų pasipuošusi būtent vainiku.

Būdingiausia aprangos sudėtinė dalis yra skraistė. Paprastai ji gaubia mirusiosios pečius, bet kartais palaidotoji ja užklojama. Skraistė turėjo ne vien praktinę reikšmę, bet ja buvo puošiamasi. Būtent skraiste - kaip prašmatniausia ir labiausiai ornamentuota rūbų dalimi - latgalių moteris galėjo išsiskirti ir išsiskyrė tarp savo kaimynių.

Moterys turėjo tam tikrą papuošalų komplektą. Pagal naudojimo reikšmę jie skirstomi: pirma, būtini drabužiui susegti arba palaikyti, nešioti ir kasdien, ir prie šventinių drabužių, antra - išieginų drabužių papuošalai, kuriuos nebūtina kasdien dėvėti ir jie gali netgi trukdyti darbui. Pirmiesiems priklauso smeigtukai ir segės, antriesiems - kaklo ir krūtinės papuošalai, apyrankės, žiedai. Neretai papuošalai smarkiai nudilę, taisyti - tai rodo, kad jie buvo ilgai nešioti.

Smeigtukais ir segėmis susegti marškiniai, skraistės ir, tikriausiai, apsiaustai. Smeigtukai kapuose dažnai randami prie pečių, todėl jais buvo prisegama skraistė. Segės paprastai padėtos krūtinės srityje. Tai rodo, kad viena arba keliomis mažesnio dydžio segėmis segami marškiniai, o skraistė - tik viena didele sege. Jei mirusioji turėjusi daugiau šių segių, jos buvo įsegamos į skraistės audeklą.

Būdingiausi kaklo papuošalai - tai antkaklės. Kapuose jų randama ir po vieną, ir po dvi ar tris, kai kuriais atvejais net po šešias. Antkaklės nešiotos viena ant kitos, o jų dydis taip parinktas, kad visos būtų matomos (kad neuždengtų viena kitos). Paprastai viršutinė yra žalvarinė antkaklė su praplatintais (išplotais) galais. Pavyzdžiui, Kauguru Beitu kapinyne (trečiame) moters kape rastos 5 antkaklės - keturios žalvarinės, vytinės su kilpiniais galais, o ant jų - žalvarinė antkaklė išplatintais galais ir žalvario liežuvėliais.

Neretai kartu su keliomis antkaklėmis, arba ir be jų, nešioti stiklo karolių ir kauri kriaukelių kaklo papuošalai; pastarieji buvo ypač mėgiami.

Dažnai randami puošnūs grandininiai papuošalai, prikabinoti prie arkinų grandinėlių laikiklių. Ir kaklo, ir grandininiai papuošalai kartais papildyti žvangučiais, kryželiais bei kitais pakabučiais.

Apyrankės buvo nešiojamos taip pat pagal tam tikrus dėsnius. Paprastai jos ant abiejų rankų vienodos ir kapuose, kuriuose gausu įkapių, randamos net po tris ant kiekvienos rankos. Jau minėtame Kauguru Beitu kapinyne kape moteriai ant dešinės rankos buvo dvi žalvarinės apyrankės su žvėrių galvomis galuose ir viena įvijinė apyrankė, tokios pačios apyrankės buvo rastos ir ant kairės rankos. Apyrankių dydžiai, ornamentika, gamimo būdas rodo, kad jos meistrui užsakytos

poromis iš karto. Retai kada apyrankės nešiotos tik ant vienos rankos.

Žiedai randami ir ant vienos, ir ant abiejų rankų; jokių simetrijos principų čia nepastebėta. Kai kuriais atvejais jų aptinkama net dešimt.

Latgalių vyrai dėvėjo marškinius, švarkus, kelnes juosė diržais, kojas vyniojo autais ir avėjo odos arba kitokios medžiagos avalynę. Ant galvos dėjos kepurė, o pečius gaubėsi apsiaustu. Įdomi ir savotiška jų drabužių sudėtinė dalis - rankogalis. Tai žalvariniais lankeiais papuoštas juostinis audeklas, kuriuo paprastai apvyniota kairioji ranka virš riešo. Jis randamas palyginti retai.

Kaip ir moterų, svarbi vyrų šventinių drabužių sudėtinė dalis yra papuošalai. Be drabužio prilaikymo ir puošimo funkcijų, kai kurie papuošalai turėjo dar ir kitokią reikšmę. Panašiai kaip rankogalį, išskirtinumo ženklu galima laikyti švarko priekyje nešiotą paukščio pavidalo pakabutį su snape ir uodegoje įkabintais liežuvėliais; jis randamas kapuose, kur daug įkapių. Masyvi kario apyrankė, randama tik ant kairiosios rankos, gali priimti ir iš dalies neutralizuoti kovos metu į skydą nukreiptus smūgius arba pati apsaugoti nuo kirčių.

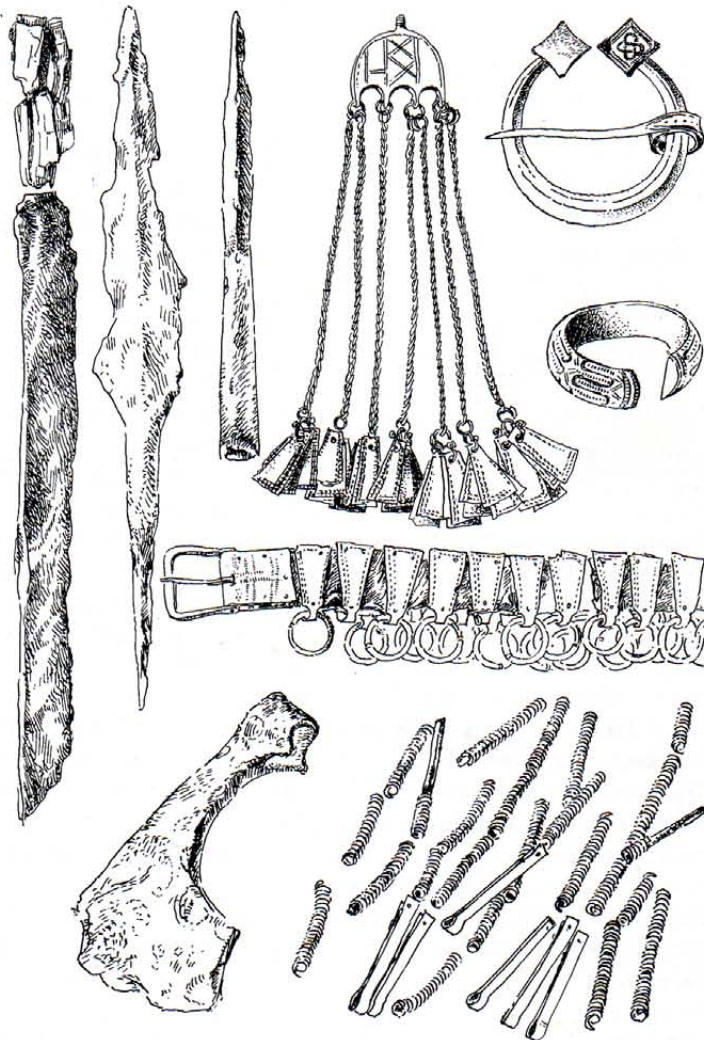
Vyrų kapuose paprastai randamos dvi pasaginės segės - didesnė, kuria susegtas švarkas, ir mažesnė, kuria susegti marškiniai.

Labai retai jų yra daugiau. Apyrankės, ne taip kaip moterų, paprastai nenešiotos poromis, nors žinoma ir tokių atvejų. Vyrų apyrankės buvo masyvesnės ir gausiau ornamentuotos.

Žiedai dėvėti ant abiejų rankų pirštų. Jų skaičius dažniausiai svyruoja nuo dviejų iki keturių, bet kartais būna net aštuoni.

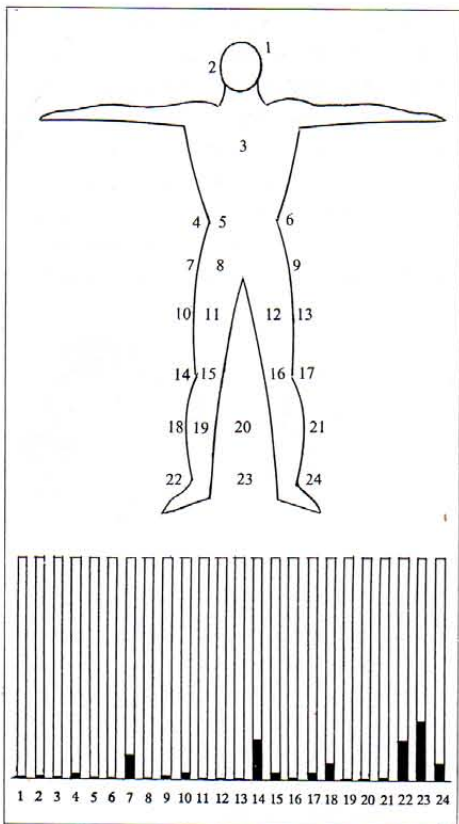
Pabaigai grįšime prie latgalių etnogenезės problemų. Apžvelgta medžiaga apie galima

rytų baltų dalyvavimą joje leidžia dar kartą paanalizuoti daug diskutuotą klausimą dėl etninių procesų, vykusių I tūkstantmetyje centrinėje ir rytinėje Latvijoje. Kaip žinoma, ankstyvajame geležies amžiuje Latvijos pietinėje ir vidurinėje dalyje, kaip ir Lietuvos šiaurinės dalies centriniuose ir rytiniuose rajonuose, paplitę pilkapiai su kolektyviniais kapais ir akmenų vainikais. Jau XX a. tre-

17 pav. Priekules Kampu kapinyno 5 kapo inventorius. X a. J. Krievija ir K.Ozola kasinėjimai 1925 m.

čiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje susiformavęs požiūris į šių paminklų lokales ypatybes, laidojimo tradicijų ir inventoriaus skirtumus iš esmės nėra pasikeitęs iki mūsų dienų. Dauguma Latvijos archeologų, išskirdami kapinytų vakarų ir rytų grupes, Lielupes baseine esančius pilkapius sieja su žemgaliais, o esančius Dauguvos kairiajame krante - su latgaliais arba latgaliais - sėliais. O dėl Dauguvos dešiniojo kranto paminklų nuomonės skiriasi, ir diskusijos šiuo klausimu dar tęsiasi, ypač dėl paminklų, esančių vakarų Vidžemėje. Aiviekstės upės baseine esantys pilkapytai priskiriami latgaliams ir sėliams, bet į vakarus nuo jų esantys - žemgalių paminklams.

18 pav. Kirvio padėtis latgalių plokštinių kapynų vyrų kapuose. Pagal 212 kapų

Nors tyrinėtojai sutinka, kad rytinės grupės pilkapiai priklauso latgaliams arba latgaliams - sėliams, jau 1929 metais pasirodė nuomonė, neigianti šių paminklų ryšį su latgaliais. F. Jakobsonas teigia, kad šis baltų etnis vienetas Latvijoje pasirodė tikrai VII-VIII a. Savo požiūrį jis grindė tuo, kad latgalių plokštiniuose kapinyuose aptikti naujų formų dirbiniai negalėjo atsirasti iš pilkapiuose aptinkamų ankstyvojo geležies amžiaus daiktų. Tam pritarė ir E. Šturms, kaip papildomą argumentą pažymėdamas tai, kad rytinės grupės pilkapių teritorija sutampa su tvirtagalės priegaidės intonacijos, priskiriamos prie sėlių kalbos ypatybių, sritimi. H. Moora apibūdino šią pilkapių grupę kaip bendrą latgaliams-sėliams ir teigė, kad yra tam tikras ryšys tarp ankstyvojo ir viduriniojo geležies amžiaus radinių. N. Ancītis ir A. Jansons dar kartą atkreipė dėmesį į sėlišių tarmių sąsajas su pilkapių paplitimu, pažymėdami, jog galimas daiktas, kad Aiviekstės baseino pilkapių ir plokštinių senkapių vienalaikis egzistavimas rodo sėlius ir latgalius gyvenus kartu. Latgalių kilmę iš teritorijos, kurioje paplitę pilkapiai su akmenų vainikais, pagrįstai gynė E. Šnore. Pastaraisiais metais latgalių etnogenezės problema spręsti ėmėsi ir antropologai. R. Deņisova įrodė, kad, kraniloginės medžiagos duomenimis, šio etninio vieneto kilmė nėra siejama su pilkapių kultūra. Jos manymu, viduriniojo ir vėlyvojo geležies amžiaus gyventojai rytinėje ir vidurio Latvijoje skyrėsi. Straipsnio autorius negali pritarti tiems

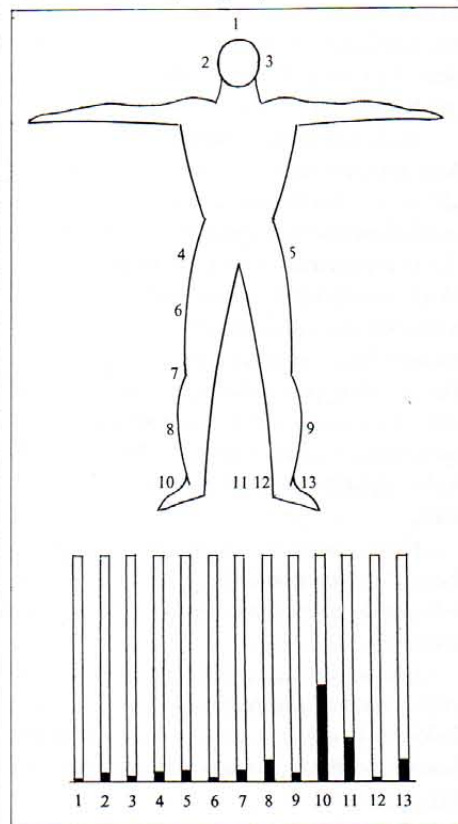
tyrinėtojams, kurie latgalių kilmę sieja vien tikta su pilkapiiais, su akmenų vainikais, ir mano, kad centrinės ir Rytų Latvijos procesai ir įvykiai kol kas nepakankamai išanalizuoti. Konstatuota, kad aptariamųjų paminklų vakarinėje grupėje žemgalių pilkapiai išnyksta V a. Šalia pilkapių nuo II a. čia jau yra ir plokštinių kapų. Rytinėje grupėje kolektyviniai kapai pilkapiuose su akmenų vainikais baigiasi VI a., tačiau pakitusia forma, pvz., Sēlpils Lejaduopejes kapinyne jie vis dėlto išilaiko iki pat XIII a. Lietuvos teritorijoje šis procesas prasidėjo anksčiau, ir čia nuo III-IV a. pilkapius su akmenų vainikais pamažu keičia plokštiniai kapynai. Naują laidojimo būdą vieni tyrinėtojai sieja su socialinės ekonominės sferos pokyčiais, kiti, neneigdami minėtųjų priežasčių, - su etniniais procesais, tretį - su šalia gyvenusių genčių įtaka. Reikia pažymėti, kad V-VII a., ne taip kaip ankstesniame periode, daug ryškiau matomi skirtumai tarp tų etninių vienetų, kurie gyveno pilkapių su akmenų vainikais paplitimo srityse.

Manoma, kad plokštiniai kapynai latgalių apgyvendintoje teritorijoje susiformavo V/VI-VII a. Dauguvos dešiniojo kranto rajonuose į vakarus nuo Aiviekstės upės žiočių (į Dauguvos upe) - zonoje tarp Gaujos ir Aiviekstės pilkapių su akmenų vainikais grupių. Šis procesas nelaikomas tiesioginiu perėjimu nuo apžvelgtųjų pilkapių prie plokštinių kapų. Neatmetant nė vieno iš minėtųjų šio proceso aiškinimo motyvų, būtų pravartu atkreipti dėmesį į galimą svarbų žemgalių, kuršių ir tų centrinės Lietuvos gyventojų, kurie minėtu laikotarpiu savo mirusiuosius laidoja plokštiniuose kapinyuose, vaidmenį.

Aizkraukles Lējasbitēni kapinyne, kuris pripažintas kaip latgalių, jaučiama žemgalių įtaka. Matyt, dalis ten palaidotųjų yra žemgaliai. Šiuos paminklus jungia ir ryškus kapų rikiavimas eilėmis, o latgalių apgyventos teritorijos rytų plokštiniuose kapinyuose tai nėra taip labai pastebima. Panašus etnis vaizdas yra ir Ūšienės Salīņu ir Ūšienės kapinyuose. Dauguvos žemupyje, kairiajame krante, žinomas V-VII a. žemgalių Katlakalna Plavniekkalna plokštinis kapinynas. Už kelių kilometrų į rytus nuo jo, Duolės saloje, Lejasķivutu kapinyne, rastas VII a. žemgalių palaidojimas. Šio etninio vieneto artumas jaučiamas ir Gaujos baseino paminkluose - tai ne tik ankstesniojo periodo pilkapių su akmenų vainikais įtaka. Jaunpiebalgas Ezerbriču plokštiniame kapinyne taip pat aptikti su žemgaliais siejami radiniai.

Pagrįsta nuomonė, kad žemgaliai mirusiuosius ėmė laidoti jau ne pilkapiuose, bet plokštiniuose senkapiuose, kaip ir jų kaimynai kuršiai. Kaip tik ankstyvieji šie žemgalių pa-

minklai žinomi jų paplitimo vakarinėje dalyje. Pavyzdžiui, toks yra II-VI a. Rubas Rūsišas plokštinis kapinynas. Yra ir daugiau kuršių artumą liudijančių įrodymų. Paminėsime dar du. Pirma - atrodo, kad pilkapių kapinyuose sampilą išryškinančio akmenų vainiko išorėje aptikti akmeniniai "priestatai-tvoros" ne visada priskiriami minėtųjų paminklų egzistavimo pabaigai, bet aptinkami ir anksčiau. Kaip žinoma, I-VII a. kuršiams buvo būdingi plokštiniai griautiniai kapai su palaidojimą juosiančiu akmenų vainiku. Tokios konstrukcijos pastebėtos ir II-VII a. Vidžemės pilkapiuose. Antra - žemgaliuose IV-V a. šalia plokštinių kapynų atsiranda geležiniai dalgiai, kurie kuršiuose žinomi jau nuo III a. Kuršių aktyvumą, galbūt siekusį dešinįjį Dauguvos upės krantą, galėjo įtakoti įvykiai Nemuno ir Vyslos žemupiuose. Nemuno žemupyje I a. susiformuoja plokštiniai kapynai, tačiau be kuršiams būdingų minėtų akmeninių vainikų. Šiame procese matoma gotų įtaka - jie tuo pat metu iš Skandinavijos atsikėlė į Vyslos žemupį. Tolesnis gotų slinkimas į Dnepro ir Dnestro žemupius galėjo lemti ir tam tikrą

19 pav. leties padėtis latgalių plokštinių kapynų vyrų kapuose. Pagal 95 kapus

baltų judėjimą. Tolesni pokyčiai, netgi gyventojų antplūdis iš prūsų žemių Nemuno žemupyje, žymimi V amžiumi.

Remiantis kranilogine medžiaga, galima teigti, kad apžvelgtųjų plokštinių kapynų kilmę lėmė atvykėliai iš centrinės Lietuvos. Neturime medžiagos, patvirtinančios tai, kad šie nauji paminklai būtų tiesioginis didelės

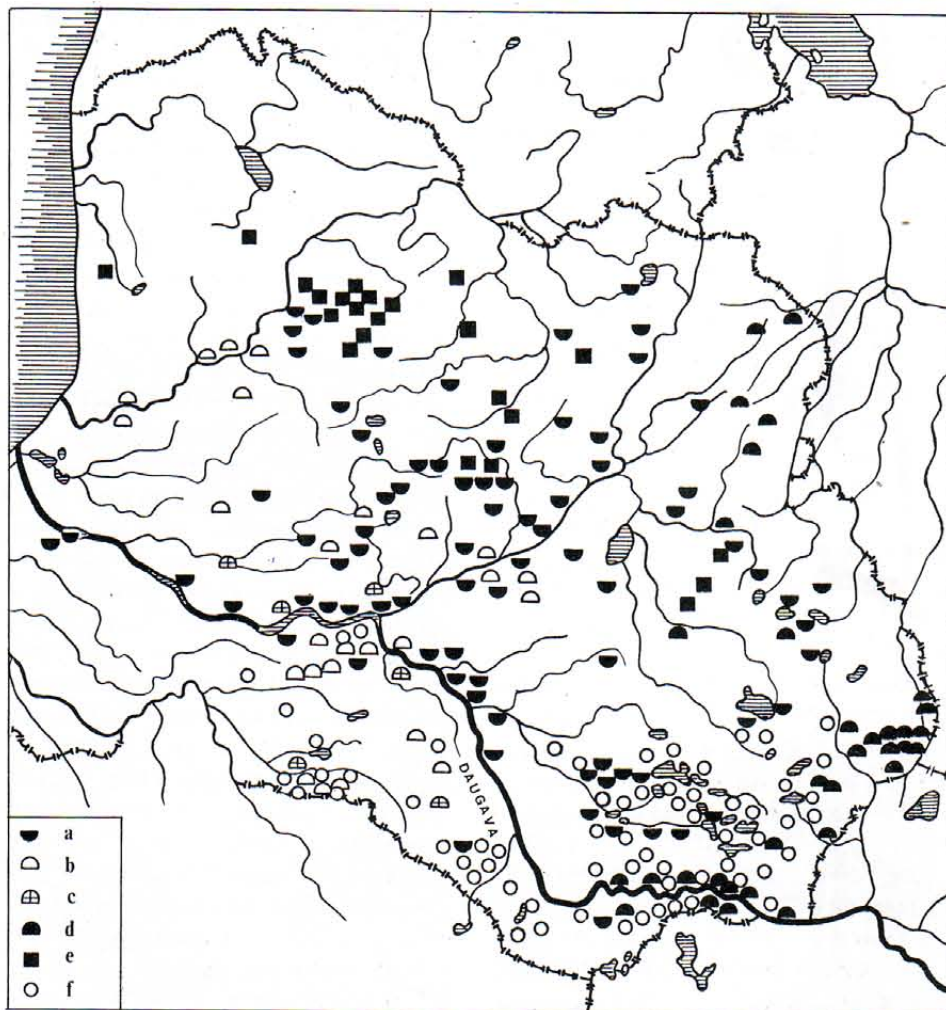
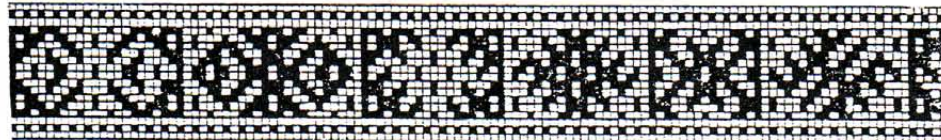
migracijos rezultatas. Reikia pasakyti, kad po to, kai Lietuvos rytuose IV a. pabaigoje ir V a. pradžioje Brūkšniuotosios keramikos kultūrą pakeitė Rytų Lietuvos pilkapių kultūra, V-VIII a. konstatuotas jos slinkimas į vakarus, o tai galėjo sustiprinti jau žinomą centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų judėjimą į šiaurę, gilinant jų įtaką Latvijoje.

Paminėtinas dar vienas faktas. Naujuosiuose latgalių apgyvendintos teritorijos plokštiniuose kapinynuose dominuoja ietigalių išdėstymas prie palaidotojo kojų, tačiau prieš tai buvusiojo periodo pilkapiuose su akmenų vainikais jie randami prie galvos. Sampilose šis reiškinys pasirodo tuose kapuose, kurie įkasti anksčiau supiltuose pilkapiuose. Aizkrauklės Lejasbitėni plokštiniame kapinyne maždaug 81% vyrų palaidojimų rasta ietis, padėta prie kojų, o 19% - prie galvos. Šie kapai koncentruojasi kiekvienas savo kapinyno dalyje; pirmieji - šiaurės vakaruose, o antrieji - pietryčiuose, apie spėjamus pilkapius. Tuose kapuose, kuriuose ietis padėta prie galvos, vyrų drabužiai susegti smeigtukais, o kuriuose prie kojų - segėmis. Ąbeļu Boķu pilkapyne tik 8-ame, chronologiškai pačiame vėlyviausiame pilkapyje, pirmasis būdas šiek tiek dominuoja, palyginus su antruoju (54% ir 46%).

Lietuvoje, kur visoje teritorijoje ietis dažniausiai buvo dedama prie galvos, kapų kūrėjų galybė ietys randamos keliuose IV a. pab. ir V a. pr. Rytų Lietuvos pilkapyuose ir kai kuriuose centrinės Lietuvos šiaurinės dalies plokštinių kapinynų kapuose. Deja, nors tai būtų labai svarbu, neturime duomenų apie šią laidojimo tradiciją tarp Dauguvos vidurpio ir aukštupio baltų. Galimas daiktas, kad ši ieties padėjimo kilmė ieškotina būtent ten arba rytinėje Latvijos dalyje.

Latgalių apgyventos teritorijos plokštinių kapinynų kapų inventoriuje aptinkamos naujos formos radiniai, kurių dauguma nesiejama su ankstesniojo periodo dirbiniais. Tokie radiniai aptinkami ir tuose paminkluose, kuriuose mirusiųjų laidojimas nenutrūko nuo mūsų eros pradžios, o daugiausia jų rasta tuose kapuose, kurie įkasti į sampilus jau supiltuose pilkapiuose. Visa tai rodo gyventojų antplūdį.

Radiniai rodo, kad latgaliai palaikė ryšį ir su rytais, ir su vakarais. Žinoma, kad slinkdami pilkapiai susidūrė su Brūkšniuotosios keramikos kultūros nešėjais ir įsiveržė į jų teritoriją, kai kuriems iš pastarųjų pasiliekant vietoje. Matyt, ryšiai išliko ir vėliau. Ne anksčiau, kaip III a. pietryčių Latvijoje pasirodo grublėtoji keramika, centrinėje Latvijoje paplitusi II-III a. Antkaklių su balninais ir kilpeliniais kabliukais kilmė ieškoma Dnepro aukštupio rajonuose. Jų ankstyvosios formos latgalių apgyventos teritorijos plokšti-

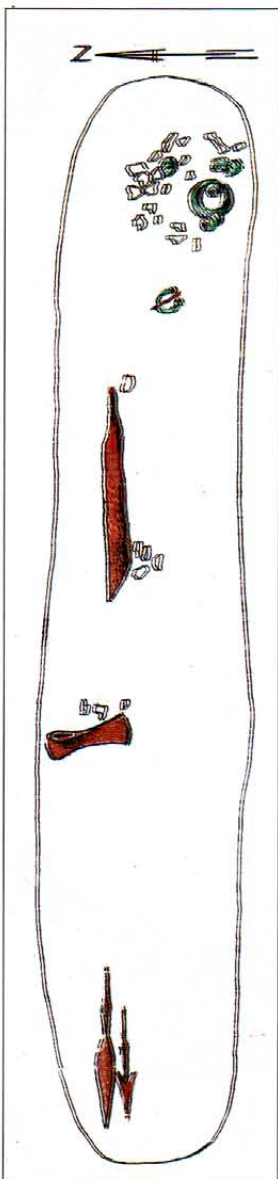

20 pav. I tūkstantmečio paminklų paplitimas. Pagal: Latvijas PSR archeologija. Rīga, 1974, 59. pav. ir Vasks A. V. Niekotoryje voprosy kulturnovo razvitija jugo-vostočnoj Latvii v epochu pozdnej bronzy i rannevo železa po dannym izučenoj keramiki // Izv. AN LSSR 1983, 2, ris. 3.

niuose kapinynuose priskiriamos VII a. Tuo pačiu laiku pasirodo kauri kriauklėlės, naudotos moterų kaklo papuošalams. Vis dėlto didžiausia įtaka radinių formoms konstatuojama iš pietvakarių. Pavyzdžiui, žemgalių teritorijoje ieškomi rankogalių ir kario apyrankių pradai. Iš skersarievių segmentinio pjūvio apyrankių, kurias plačiai žinojo žemgaliai, VII-X a. išsivystė Rytų Latvijoje paplitusios skersadryžės kiauravidurės apyrankės. Juostinio vainiko kilmė taip pat siejama su žemgaliais. Paprastai perimtos formos perkuriamos ir vėliau tobulinamos. Žinoma medžiaga rodo, kad VII a. plokštiniuose kapinynuose jau buvo susiformavusios pagrindinės daugelio būdingiausių radinių formos, kurios vėliau, atsiskirdamos nuo kitų etninių vienetų medžiagos, plačiai paplito po visą Rytų Latviją.

VI a. pab.-VII a. pr. plokštiniai kapinynai iš savo atsiradimo ir susiformavimo teritori-

jos, kuri yra į vakarus nuo Aiviekstės upės, pasuko į rytus. Matyt, tuo pat metu tarp minėtųjų paminklų vyksta tam tikras vidinis persigrupavimas į šiaurės vakarus ir šiaurę. Rytų kryptimi išryškėjo du keliai. Pirmasis iš jų eina palei Dauguvos dešinįjį krantą, toliau Dubnos upe ir jos intakais, antrasis - nuo Lubanos ežero Rezeknės ir Ičos upe aukštyn. VIII a. plokštiniai kapinynai jau pasiekė Ludzos ežerą. Įdomu tai, kad rytinės Latvijos vidurinėje dalyje jie slenka Baltijos suomių iš akmenų krautų pilkapių paplitimo riba, tarsi plėstų teritoriją į pietus. Plokštinių kapinynų, be iš akmenų krautų pilkapių, rasta Makašėnu Salenieki, Sakstagala Lielpuderi ir Aizezeri, Balvu Nauduševa ir kitur. Turbūt vykstant šiam judėjimui Latvijos šiaurėje suomių tekstilinės keramikos vietoje I tūkstantmečio antroje pusėje plačiai įsigali grublėtoji keramika, kuri I tūkstantmečio pirmo-

21 pav. De-
gintinis kapas
griautiniam
kapui būdin-
goje duobėje.
Zvirgzdenes
Kivti kapiny-
nas. 31 kapas.
Apie 800 m.
Pagal: Šnore
E. Kivtukapu-
lauks. Rīga,
1987, XIX lent.

joje pusėje la-
biausiai žinoma
žemgalių terito-
rijoje. Pietų Es-
tijos medžiaga
rodo, kad V-VII
a. vyravai ryšiai
su centrine Lat-
vija ir per žem-
galių teritoriją -
su vakarų bal-
tais, o VII-VIII a.
atsiranda kon-
taktai su mus
dominančiais pa-
minklais. Manoma,
kad plokštiniai
kapiny-
nai, pasirodyda-
mi ir plisdami
tarp Baltijos suo-
mių paminklų,
priima ir šio et-
ninio vieneto
atstovus. Be to,
reikia pridurti,

kad Zvirgzdenes Kivti kapinyne tarp I fazės
palaidojimų (700-800 m.) rastas antropologi-
nis tipas su paplatėjusia veido dalimi, o tai
būdinga Baltijos suomiams. Kalbininkų duo-
menys patvirtina didelę dalį Baltijos suomių
kilmės upių ir ežerų pavadinimų Rytų Lat-
vijoje, paveldėtų iš gyventojų, gyvenusių dar
iki latgalių. Jie paliko gilius pėdsakus ir lat-
galių kalboje. Svarbu tai, kad I tūkstantmečio
antrajame ketvirtyje pastebėtas didelis
tekstilinės keramikos plitimas pietinių sričių
kryptimi, kur buvo paplitusi brūkšniuotoji
keramika.

Mūsų eros pradžioje Latvijos pietryčiai
buvo nuo likusios rytinės Latvijos atskira sri-
tis, susidūrusi su Brūkšniuotosios keramikos
kultūra Rytų Lietuvoje. Ši keramika, spren-
džiant pagal Aglonas Madalanas piliakalnio
medžiagą, išnyksta IV a. Brūkšniuotosios ke-
ramikos ir jai giminingos Dnepro-Dvinos kul-
tūros laidojimo paminklų nėra žinoma.

Tikriausiai, plokštiniais kapiny-
nams pa-
sirodant Rytų Latvijoje, Brūkšniuotosios ir
Tekstilinės keramikos kultūrų palikuonys ir

toliau gyveno šiose srityse. Tušėmli-Bance-
rovo ir Rytų Lietuvos pilkapių kultūros for-
mavimosi procesai, vykę I tūkstantmečio vi-
duryje į rytus ir į pietus nuo latgalių terito-
rijos, negalėjo skatinti kokio nors gyventojų
mažėjimo, bet atvirkščiai - galėjo lemti naujų
gyventojų antplūdį.

Susidaro įspūdis, kad VII-IX a. Rytų Lat-
vijos vietiniai gyventojai pamažu perima
plokštinius kapiny-
nus, tokiu būdu dalyvau-
dami latgalių etnogenezeje ir didindami jų
paminklų skaičių. Aptariamame regione I
tūkstantmečio antroje pusėje paplinta tin-
kuotoji (?) keramika. Kaip jau minėta, ji rasta
ir Rytų Latvijos šiaurėje, kur ankstesniaja-
me periode vyravo Baltijos suomių teksti-
linė keramika.

Apžvelgiant VII-IX a. Rytų Latvijos kapi-
nynų medžiagą, pastebimos radinių formos,
bendros su latgalių apgyvendintos teritorijos
plokštiniuose kapiny-
nuose esančiomis, tačiau
yra ir lokalinių savitumų. VI-IX a. geležiniai
ietigaliai - A ir B tipo, pagal M. Atgaža sus-
kirstymą, - surasti daugiausia kairiajame Dau-
guvos krante, Aiviekstės upės baseine, Uogrės
ir Gaujos upių ištakų rajone, t. y. sėliškiųjų
tarmių areale. VII-IX a. trumpieji vienašme-
niai kalavijai arba kovos peiliai - skramasak-
sai, žinomi žemaičių, žemgalių, sėlių, latgalių
apgyvendintoje teritorijoje. VIII a. žalvarinė
masyvi profiliuota apyrankė ir tuščiaavidurė,
profiluota apyrankė labiausiai paplitusi
Rytų Latvijoje - srityje tarp Aiviekstės ir Dau-
guvos IX-XI a. žalvarinė kario apyrankė do-
minuoja latgalių ir sėlių teritorijoje, o VII-IX a.
pelėdinė segė - tarp kuršių ir latgalių. Šią
apžvalgą būtų galima dar tęsti. Vėlesniame
laikotarpyje - IX-XIII a. - dauguma šių ypa-
tybių išnyksta.

Pareikštos mintys apie latgalių etnogeneze
šiek tiek leidžia išvengti prieštaravimų, ku-
rie šiuo klausimu iškyla tarp archeologų, an-
tropologų ir kalbininkų. I tūkstantmečio pra-
džios pilkapių su akmenų vainiku vakarinė
grupė siejama su žemgaliais, o rytinė - su
sėliais. Plokštiniai kapiny-
nai susiformuoja V/
VI-VII a. Dauguvos dešiniojo kranto rajonuose
į vakarus nuo Aiviekstės upės, dalyvaujant
pietvakarių (žemgalių ir kuršių) ir pietų
(centrinės Lietuvos) plokštinių kapiny-
nų at-
stovams. Kraniologinės medžiagos duomeni-
mis, šiuose paminkluose, pavyzdžiui, Aiz-
krauklės Lejasbitėni kapinyne, konstatuotas
masyvusis siauraveidis ir masyvusis plačia-
veidis antropologinis tipas, kurie atitinkamai
būdingi pirmajai ir antrajai sritims.

Plokštinių kapiny-
nų atsiradimas tai nėra
tiesioginis perėjimas nuo rytų grupės pilkapių
su akmenų vainiku prie naujo laidojimo bū-
do, nors dalyvavimas šiame procese akivaiz-
dus. Jų antropologinio tipo esamybė konsta-
tuota plokštiniuose kapiny-
nuose. Minėtasis

procesas pilkapių su akmenų vainiku rytinėje
grupėje, pvz.: Ābeļu Boķu kapinyne, sieja-
mas su sėlių etnogeneze. Kaip jau ne kartą
pabrėžta, kalbos prasme šių pilkapių papliti-
mo teritorija sutampa su sėliškiųjų tarmių
arealu. Kalbininkų duomenimis, į vakarus nuo
jų galbūt yra gyvenę žemgališkų tarmių at-
stovai - tai neprieštarauja medžiagai, gautai
plokštiniuose kapiny-
nuose. Reikėtų paminėti
dar ir tai, kad I tūkstantmetyje pr. Kr., t. y.
prieš pilkapių su akmenų vainiku atsiradimą,
pietvakarinė Vidžemės dalis iš esmės buvo
baltiška. Galima spėti, kad I tūkstantmečio
viduryje čia susidarė aplinkybės, palankios
kokio nors etninio vieneto susiformavimui,
bet latgaliais jų vadinti iš tikrųjų dar negali-
ma.

Plokštiniais kapiny-
nams VII-VIII a. slen-
kant rytų kryptimi, į jų įtaką pateko Baltijos
suomių atstovai, kurių antropologinis tipas,
kaip jau minėta, yra nustatytas. VIII-X a.
plokštiniais kapiny-
nams užimant visą Rytų
Latviją ir šiame procese aktyviai dalyvau-
jant ankstesniojo periodo minėtosios terito-
rijos gyventojų palikuonims, kartu su rytinių
slavų į vakarus priverstais atsikraustyti ryti-
niais baltais, atsirado kalbos ir antropologi-
nio tipo skirtumų.

Kraniologinė medžiaga rodo, kad šios te-
ritorijos gyventojai buvo labai panašūs į an-
tropologinį tipą, žinomą į rytus nuo Latvijos.
Egzistuoja kalbininkų nuomonė, kad latga-
liai galėtų būti atvykėliai iš rytų. Su jų pava-
dinimu siejami toponimai žinomi rytų baltų
žemėse.

Formuojantis latgaliams, Rytų Latvijoje
padidėjo jų įtaka vakarų kryptimi, konsoli-
duojanti tas sritis, karias mes pažįstame kaip
latgalių apgyvendintą teritoriją iš XIII a. ra-
šytinių šaltinių. Šio proceso eigoje nyksta sė-
liški bruožai į šiaurę nuo Dauguvos, bet jie
išlieka kairiajame upės krante, pavyzdžiui,
Sėlpils Lejasdopeļes kapinyne. X-XIII a. vie-
nodoje arba beveik vienodoje materialioje
kultūroje, latgalių apgyvendintoje teritori-
joje, egzistuoja kalbos ir antropologinio tipo
skirtumai - tai yra latgalių sudėtingos etno-
genezės padarinys.

P.S. Straipsnis parašytas pagal autoriaus
publikaciją "X-XIII a. kapiny-
nai latgalių ap-
gyventoje teritorijoje ir kai kurie Rytų Lat-
vijos etninės istorijos klausimai" (Latvijas
Vēstures Institūta Žurnals, 1993, Nr. 4., psl.13-
41, 1994, Nr. 1., psl. 9-30.) Ten yra dominančios
literatūros nuorodos.

Straipsnyje latviški asmenvardžiai ir vie-
tovardžiai netranskribuoti (red.)

*Straipsnį iš latvių kalbos išvertė Rūta
Lukoševičienė.*

JONĄ PUZINĄ prisimenant (1905-1978)

ALGIRDAS GIRININKAS

Pirmasis Lietuvos archeologas, susistemines bei sutvarkęs archeologinę medžiagą ir parašęs Lietuvos priešistorę, buvo Jonas Puzinas.

J. Puzinas gimė 1905 m. spalio 1 d. Svaronyse, Deltuvos valsčiuje, Ukmergės apskrityje, ūkininkų šeimoje. Lankė Ukmergės lietuvių pradžios mokyklą, o nuo 1919 iki 1925 m. mokėsi Ukmergės gimnazijoje. Kurį laiką mokytojavo Ukmergėje, o vėliau pradėjo studijuoti Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete lyginamąją kalbotyrą, lietuvių kalbą ir literatūrą, domėjosi Lietuvos istorija. Trumpą laiką dirbo Kauno miesto savivaldybėje, o nuo 1928 m. spalio 1 d. pradėjo dirbti Kauno miesto muziejuje. Tuo laiku J. Puzinas daug dirbo komisijoje dėl kultūros vertybių gražinimo iš Rusijos Lietuvai. Dėl to 1929 m. spalio mėn. buvo pasiūstas į Maskvą ir rūpinosi, kad būtų gražinti iš Lietuvos išvežti archeologiniai rinkiniai.

J. Puzino polinkį rūpintis Lietuvos istorija pastebėjo prezidentas A. Smetona, kuriam archeologas talkino ruošiant jo raštus. Jam prezidentas pasiūlė studijuoti priešistorę ir parūpino Švietimo ministerijos stipendiją. 1930 m. J. Puzinas išvyko studijuoti į Heidelbergo universitetą (Vokietija) pas įžymų Europoje archeologą dr. E. Wahle. Studijavo archeologiją, lyginamąją kalbotyrą ir klasikinę archeologiją. 1934 m., parašęs disertaciją "Vorgeschichtsforschung und Nationalbewusstsein in Litauen" ("Prieistorijos tyrinėjimai ir nacionalinis saugumas Lietuvoje"), įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Šis darbas vokiečių kalba 1935 m. buvo išspausdintas Kaune.

Grįžęs į Lietuvą, J. Puzinas dirbo Kauno muziejaus konservatoriumi ir direktoriumi, taip pat Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete vyr. asistentu, nuo 1939 m. - priv. docentu ir docentu, nuo 1940 m. dirbo Vilniaus universitete, buvo katedros vedėjas, o nuo 1941 iki 1944 m. liepos - Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas.

J. Puzinas tuo metu buvo vienintelis Vakarų Europoje aukštuosius mokslus baigęs lietuvių archeologas. Mokslininkas ėmėsi per-

tvarkyti Kauno muziejaus rinkinius ir ekspoziciją bei ruošti archeologus. Nuo 1936 m. J. Puzinas buvo paskirtas Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus Prieistorinio skyriaus vedėju. 1936 m., ruošdamas muziejaus ekspoziciją, susipažino su Berlyno, Karaliau-

čiaus, Kopenhagos, Malmės, Oslo, Rygos, Tartu muziejų archeologijos skyriais. Jo dėka ekspozicija buvo įrengta remiantis naujaisiais to meto priešistorės mokslo pasiekimais ir 1938 01 28 atidaryta lankytojams.

Po studijų grįžęs į Lietuvą, J. Puzinas parašė vieną svarbiausių ir reikšmingiausių savo darbų "Naujųsųjų proistorinių tyrinėjimų duomenys" (Kaunas, 1938 m.). Jame suformavo šių dienų Lietuvos archeologijos mokslo sampratą, t.y. sudarė nuoseklią dirbinių tipologiją, suskirstė juos į atskirus chronologinius laikotarpius, išryškino atskiras baltų kultūros sritis, pateikė baltų etninės interpretacijos pagrindus. Vėlesni Lietuvos archeologai (dalis jo mokinių) savo darbuose (Lietuvos archeologijos bruožai, 1961) tik praplėtė ar papildė duomenis apie tyrinėtus naujus paminklus, o visa darbo struktūra, išskyrus marksistinius marškinėlius, buvo J. Puzino. Jis labai daug dirbo tyrinėdamas Eigulių, Seredžiaus, Reketės, Sargėnų, Upytės, Kuokšių, Graužių, Rimaisių bei Veršių kapinynus, taikydamas to meto naujausius mokslo reikalavimus.

Nepriklausomoje Lietuvoje J. Puzinas paskelbė daug straipsnių "Vaire", "Naujojoje romuvoje", "Akademike", "Židinyje", "Vytauto Didžiojo universiteto fakulteto Darbuose", dalyvavo tarptautiniame archeologų kongrese Osle (1936), Pabaltijo istorikų simpoziume Rygoje (1937), vokiečių archeologų kongrese Elbinge (1937). Jis buvo Suomijų archeologų draugijos narys korespondentas (1940). 1944 m. J. Puzinas pasitraukė į Vokietiją, o vėliau - į JAV. Emigracijoje rašė mokslinius darbus archeologine ir istorine tematika, pvz. "Die Flügelfibeln in Litauen und ihre Bedeutung für die Handelsgeschichte" ("Sparninės segės Lietuvoje ir jų reikšmė prekybos istorijoje", 1950), išspausdino daug straipsnių "Lietuvoje", "Aruoduose", "Lietuvos tautos praeityje", "Lituanistikos Darbuose", "Lituanus", Bostone išleistoje "Lietuvių enciklopedijoje", I-XXXVI t. 1953-1966 m., ir kt.

J. Puzinas rūpinosi visuomenine veikla, studijuodamas buvo Neolituanija narys, 1941-1942 m. priklausė slaptai Rytų Lietuvos draugijai, kuri siekė prijungti rytinius Lietuvos gyvenamuosius plotus, emigracijoje Vokietijoje dalyvavo Lietuvių sąjungos

Paminklinis akmuo tėviškėje, Svaronių kaime, Ukmergės rajone

veikloje, buvo Liunenbergo (Lunenberg) Lietuvių sąjungos skyriaus pirmininkas, JAV - Filadelfijos lietuvių tremtinių draugijos pirmininkas, Lietuvių bendruomenės tarybos narys ir jos prezidiumo vicepirmininkas, 1967 m. lapkričio mėn. organizavo II Lietuvių kultūros kongresą Čikagoje, dalyvavo VLIK'o ir Lietuvių laisvės komiteto veikloje bei kitose lietuvių organizacijose.

“Baltų archeologijos” žurnalo viešnia - Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus vedėja Eglė Gričiuvienė, čia dirbanti jau 20 metai.

Archeologai iš Lietuvos nacionalinio muziejaus: Audronė Ruzienė, Dalia Ostrauskienė, Bronė Tautavičienė, Eglė Gričiuvienė, Birutė Sipavičienė, Gytis Grižas, Valdas Steponaitis, Vygandas Juodagalvis

FONDAI

-Jūsų muziejus šiemet švenčia 140-ties metų sukaktį. Jūs perėmėte 1855 m. įkurto Vilniaus senienų muziejaus fondus, kuriuos sudarė E. Tiškevičiaus, A. Kirkoro, T. Narbuto, L. Sirokoplės ir kt. dovanoti rinkiniai. Ar daug archeologinių eksponatų išliko iš minėtų autorių rinkinių, nes muziejus per visą savo gy-

Akmens amžiaus radiniai iš pajūrio

vavimo laikotarpį patyrė daug netekčių: po 1863 m. sukilimo, Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų?

-Taip, mes būtume lyg tiesioginiai ir pagrindiniai Senienų muziejaus rinkinių, svarbiausia, - tikslų perėmėjai. Senosios kolekcijos ne sykį nukentėjo dėl politinių motyvų bei istorinių suiručių ir reorganizacijų metu. Iš A. Kirkoro sudaryto senienų muziejaus rinkinių katalogo, išleisto 1858 m., galima matyti tada buvus apie 2300 archeologinių

eksponatų. Tačiau beveik visi archeologiniai radiniai buvo be tikslų radimo metrikų. Ir dabar LNM saugomi keli šimtai geležies amžiaus radinių bei panašus skaičius akmeninių kirvių, kurių atradimo aplinkybes gaubia paslaptis. Galime pasidžiaugti, kad A. Kirkoro katalogo pirmuoju numeriu pažymėta Perkūno statulėlė iš Kernavės, Kraševskio dovana muziejui, dabar deponuota ir puošia Kernavės muziejaus ekspoziciją. LNM ekspozicijos įvade rodoma dalis muziejaus įkūrėjo E. Tiškevičiaus titnaginių dirbinių kolekcijos, kurią pastarasis atsivežė iš Švedijos. Senienų muziejaus archeologinė kolekcija pasipildė XIX a. pabaigoje, kai muziejui vadovavo archeologas F. Pokrovskis. 1855-1914 m. Senienų muziejuje buvo sukaupta archeologinė medžiaga iš Lietuvos, Latvijos bei Baltarusijos teritorijų. Tarpukario laikotarpiu archeologinių kolekcijų pagrindu buvo įsteigtas Archeologijos muziejus prie Stepono Batoro universiteto. Po II pasaulinio karo LNM Archeologijos skyrius (tada Istorijos-etnografijos muziejaus) paveldėjo apie 7 tūkstančius eksponatų, kuriuos sudarė Archeologijos muziejaus bei Lietuvių mokslo ir kitų draugijų ar atskirų kolekcininkų rinkiniai.

-Šiuo metu Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyrius yra turtingiausia Lietuvos archeologijos radinių saugykla. Kaip jie tvarkomi, kaip vykdoma jų apskaita, kokios fondų plėtimo ir tvarkymo bei radinių priežiūros (konservavimo, restauravimo) perspektyvos?

-Šiuo metu LNM Archeologijos skyriuje

saugoma virš 100 tūkstančių archeologinių eksponatų. Visa medžiaga suskirstyta į tris grupes: akmens amžiaus, metalų laikotarpio ir miestų archeologijos eksponatus. Pirmosios dvi grupės beveik lygios apimties, jose yra senųjų rinkinių dalis. Miestų archeologijos radiniai pradėjo sparčiai kauptis pastaraisiais metais tyrinėjant Vilniaus senamiestį.

Fonduose saugomi tikrai sutvarkyti, konservuoti archeologiniai radiniai. Kartais praeina ne vieneri metai, kol radinys tampa eksponatu, ty. konservuojamas, aprašomas, įtraukiamas į muziejinę apskaitą, kataloguojamas. Skyriuje yra sava kartotekų sistema, naudojantis ja kiekvienas eksponatas gali būti tuojau surandamas ir apie jį pateikiama turima informacija. Beveik visi metalų laikotarpio eksponatai yra nupiešiami. Parengta mokslinė kartoteka naudojasi dažnas tyrinėtojas. Neretai ji atstoja pačius radinius.

Ateityje visi duomenys turės būti patalpinti kompiuterių atmintyje, bet kol kas pirmieji žingsniai sunkūs. Tarp archeologų dar nėra ir susitarimo dėl vieningos sistemos ir duomenų apdorojimo programos.

Lietuvos nacionaliniame muziejuje turėtų būti archeologinės medžiagos konservavimo-restauravimo centras. Panašus pavyzdys - Varšuvos archeologijos muziejus, kur archeologai-konservatoriai sudaro svarią muziejinių dalį. Kol kas mūsų restauratoriai įsikūrę kukliausiame muziejaus pastatėlyje ir tiesiog fiziškai negali daugiau plėstis. Dažniausiai tvarkomi metalo, medžio, tekstilės, odos dirbiniai. Ateityje restauratoriams ir archeologams žadamos naujos patalpos - korpuse už Vilnelės upės.

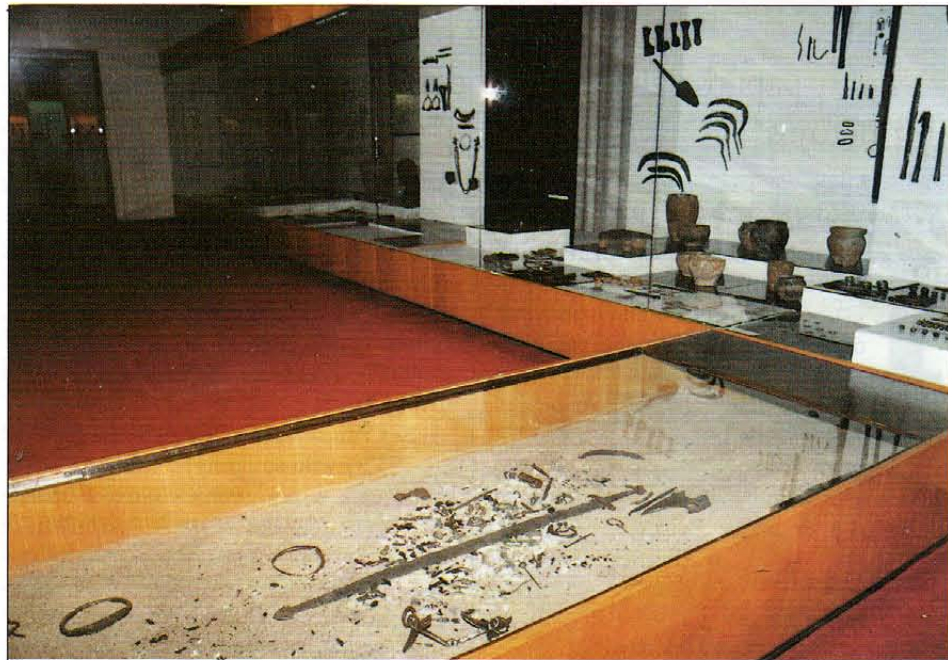
-Muziejaus veidas - jo ekspozicija. Muziejaus salėse lankytojai archeologinės medžiagos pamato nedaug. Kaip populiarinama ir parodoma likusi fondų medžiaga, kada ir kaip ketinama atnaujinti muziejaus archeologinę ekspoziciją ir kokios bus panaudotos naujos techninės priemonės ekspozicijos įrangoje?

-Dabartinė archeologijos ekspozicija įrengta 1968 m. vienoje iš aštuonių Naujojo arsenalo salių. Po pirmojo dešimtmečio, atsiradus unikaliems Šventosios gyvenviečių radiniams, buvo visiškai pakeisti akmens amžiaus laikotarpio stendai bei eksponatai. 1995 m. pavasarį vėl buvo pradėta keisti archeologinę ekspoziciją, ji po truputį atnaujinama. Kitąmet ruošiamasi rengti naują ekspoziciją restauruojamame šiauriniame Senojo arsenalo korpuse. Naujose patalpose muziejus turėtų šiek tiek prasiplėsti, nes užimsime abu pastato aukštus - dvi sales. Turėtų prasiplėsti ir ekspozicijos chronologinės ribos, nes dabar eksponuojami tik maždaug 3 procentai iš fonduose saugomų turtų - nuo vėlyvojo paleolito iki XII a.

Nepatekę į ekspoziciją eksponatai kartais išvysta dienos šviesą teminėse ar apžvalginėse

parodose. Pastaraisiais metais LNM buvo surengtos dvi parodos: "Baltiškojo ornamento beiškant" bei paroda, skirta B. ir A. Tautavičių archeologiniams tyrinėjimams. Su apžvalgine archeologine paroda pabuvota ir užsienio muziejuose - Italijoje, Vokietijoje bei Lenkijoje; ten Lietuvos senienos sulaukė didelio susidomėjimo.

-Archeologijos skyriaus bendradarbiai kas metai vyksta į archeologines ekspedicijas. Kaip ir kiek muziejaus fondai pasipildė eksponatais šiais metais?

Geležies amžiaus ekspozicijos dalis

-Muziejaus archeologai kasmet rengia bent dvi stacionarines ekspedicijas: vieną - akmens amžiaus paminklams tirti ir kitą - metalų laikotarpio paminklams. Pastaraisiais metais buvo tiriamos vėlyvojo akmens amžiaus gyvenvietės prie Dusios ežero ir Zapsės upės (Lazdijų r.j.). Zapsės 5-oje gyvenvietėje greta neolitinės gyvenvietės aptiktas ir senojo geležies amžiaus kapinynas bei gyvenvietė. Alytuje jau antri metai skyriaus archeologai tiria Bakšių senovinę senojo geležies amžiaus gyvenvietę. Kelinti metai tiriami Paduobės-Šaltaliūnės (Švenčionių r.j.) pilkapiai. Keletą metų muziejiniškai talkino hab. m. dr. R. Rimantienei tiriant Šventosios akmens amžiaus gyvenvietę. Tačiau vien muziejaus archeologai nepripildytų fondų palėpių tūkstančiais eksponatų. Didžiąją dalį radinių į muziejų atgabena Istorijos instituto bei Vilniaus universiteto ekspedicijos, o pastaruojamu metu urbanistinės archeologijos kolekciją papildė miestų tyrinėtojai. Paskutiniojo sezono tyrinėjimų medžiaga dar nespėjo pasiekti muziejaus fondų.

-Jūsų skyriaus bendradarbių dėka tiek Lietuvoje, tiek užsienyje buvo išleista daug leidinių, kuriuose aprašoma archeologinė medžiaga. Ko-

nius naujus leidinius ruošia Jūsų skyrius?

-Muziejaus archeologai nėra išleidę ar parašę tiek archeologinės literatūros, kiek norėtųsi.

Muziejuose tikslingiausia rengti saugomų kolekcijų katalogus bei skelbti savo tyrinėjimų medžiagą. Deja, per keletą metų dienos šviesa išvydo tik du archeologinės medžiagos katalogai: B. Tautavičienės - apie sidabro dirbinius ir A. Butrimo - iš Daktariškės neolitinės gyvenvietės medžiagos. Atskirų parodų proga išleisti periodiniai katalogai: "Baltiškojo or-

namo beiškant" bei "Lietuvos senienos" vokiečių ir lenkų kalbomis. Pastarieji gražiai išleisti užsienyje, turėjo pradžiuginti ir supažindinti platesnį žiūrovų bei skaitytojų ratą.

Skyriaus planuose, be katalogų, numatytas tęstinis muziejaus archeologų leidinys "Archeologija".

-Archeologinė medžiaga plačiai naudojama Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbuose. Kokius mokslinius ryšius archeologijos skyrius palaiko su Lietuvos ir užsienio šalių muziejais?

-Moksliniai ryšiai palaikomi su Varšuvos archeologijos muziejaus archeologais, ypač su jų Baltų skyriumi bei restauratoriais.

Lietuvos muziejams, taip pat ir visiems, kuriems iškyla įvairūs archeologijos mokslo klausimai, visada prieinamos mūsų skyriaus kartotekos bei fondai. Ne vienai muziejaus ekspozicijai esame deponavę - paskolinę eksponatų iš savo saugyklų. O mums patiems dar dažnai prireikia pagalbos iš P. Gudyno Restauravimo centro.

-Ačiū už turiningą pasakojimą. Linkime įgyvendinti visus planus.

LIETUVOS MOTERŲ PAPUOŠALAI

Žalvariu puoštos
kepuraitės rekonstrukcija
(Dauglaukis, k. Nr. 66)

Baltų papuošalai nuo seno domina ankstyvųjų kultūrų tyrinėtojus.

RŪTA KAČKUTĖ

Iki šiol paskelbta nemaža darbų, aptariančių vienos ar kitos papuošalų grupės gamybos būdą, paskirtį, ornamentiką, chronologiją, paplitimo arealą.

Šis darbas skirtas plačiau aptarti senajame geležies amžiuje Lietuvos teritorijoje nešiotus galvos dangos papuošalus. Apie juos rašė įvairūs autoriai, todėl pradžioje tenka apžvelgti jų darbus.

Genezės, chronologijos ir arealo klausimai istoriografijoje

Jau XIX a. pabaigoje laidojimo paminklų kasinėjimų metu buvo aptikti galvos dangos papuošalai. 1888 m. E. Volteris kasinėjo Slabadėlės pilkapius (Alytaus rj.). Kasinėjama buvo labai neprofesionaliai. Ataskaitoje tepar-

šyta, kur ir kiek pilkapių ar šiaip kapų iškasita, kas ten surasta. Minimi tik daiktų pavadinimai be smulkaus jų aprašymo (52, p.162). E. Volterio tyrinėjimų medžiaga neskelbta. Slabadėlės pilkapių tyrinėjimų ataskaitoje E. Volteris aprašo tris ten rastus žiedinius antsmilkinius, tačiau juos traktuoja kaip vaikiškas apyrankes.

1900 m. išėjusiame leidinyje "Swiatowit" II t. E. Majewski straipsnyje "Kurhany w Pakalniszkach w pow. Poniewiskine, z badane przez M. Butrimowną" rašo apie Pakalniškiuose (Panevėžio rj.) rastus keturis plokštinius antsmilkinius (41). 1902 m. A. Spycinas "Imperatoriškosios archeologinės komisijos žiniuose" dar kartą skelbia M. Butrimownos tyrinėjimų Pakalniškiuose medžiagą. Autorius atkreipia dėmesį į analogų neturinčius papuošalus, rastus prie galvos, kuriuos vadina skydo formos pakabučiais (67).

Visiškai unikalus galvos papuošalas buvo aprašytas 1892 m. išėjusiame leidinyje "Prussia"(18). Straipsnyje "Litauische Gräberfeld bei Schernen" A. Bezenbergeris (Becenbergeris) aptaria Šernų kapinyne (Klaipėdos rj.) kape Nr. 10 rastą gerai išlikusią vilnonę kepuraitę, puoštą žalvarinėmis plokštelėmis - spurgeliais ir kilpiniais kabučiais. A. Bezenbergeris šią kepuraitę datuoja IV m.e. amžiumi.

1910 m. išleistame periodiniame leidinyje "Kwartalnik Litewski"II t. M. Makarenko rašo apie Bajoriškiuose (Kupiškio rj.) rastas dvi plonas metalines plokšteles su skyle viduryje; Jagminiškėse (Kelmės rj.) aptiktus įvijinius antsmilkinius (42). Tačiau apie šių radinių paskirtį nekalba, ji - neaiški.

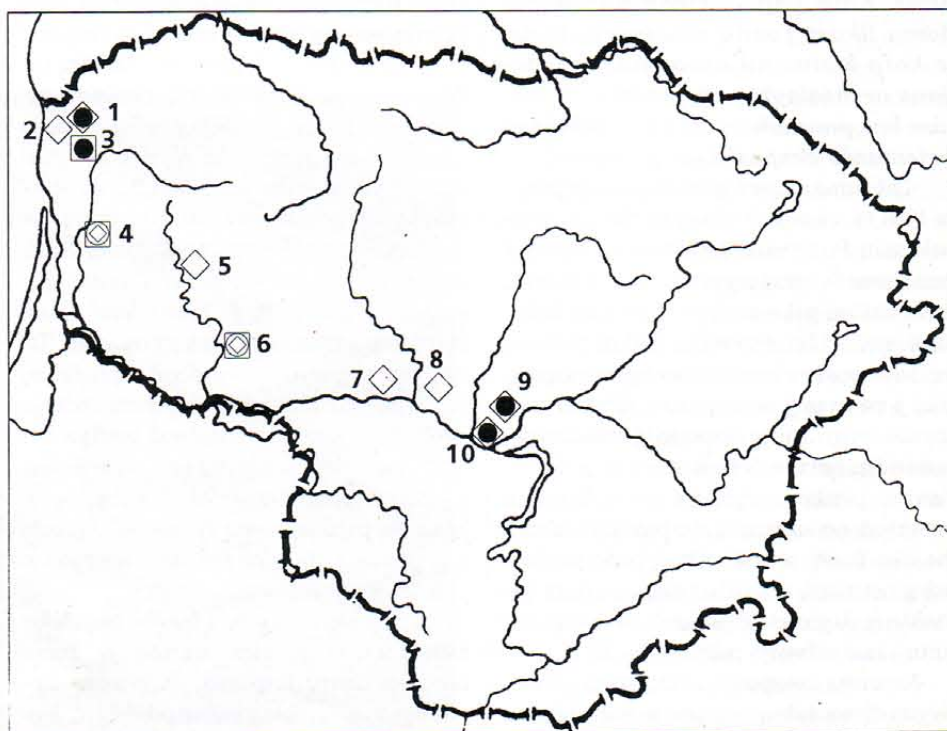
H. ir Wt. Holubowiczowie leidinyje "Wykopaliska na Wileńszczyźnie w latach 1938 i 1939" pateikia duomenų apie Pakrauglėje (Vilniaus rj.) rastus žiedinius antsmilkinius (28).

Į pav. Žalvariu puoštų kepuraičių bei galvos dangos papuošalų, sudarytų iš kilpinių kabučių ir plokštelių-spurgelių radimvietės Lietuvos teritorijoje

1. Rūdaičiai II (Kretingos raj.)
2. Palanga
3. Kurmaičiai (Kretingos raj.)
4. Šernai (Klaipėdos raj.)
5. Paragaudis (Šilalės raj.)
6. Dauglaukis (Tauragės raj.)
7. Veliuona (Jurbarko raj.)
8. Lauksvydai (Kauno raj.)
9. Sargėnai (Kauno m.)
10. Veršvai (Kauno m.)

♦ ♦ ♦ ♦

- - žalvariu puoštos kepuraitės
- ◇ - kilpiniai kabučiai
- - galvos dangos papuošalai sudaryti iš plokštelių-spurgelių
- - teaptikta tik pavienės plokštelės-spurgeliai

GALVOS DANGOS I-IV AMŽIAIS

Įvijinių antsmilkinių paskirtį paaiškino 1938 m. Sargėnų kap. (Kauno m.) radiniai. J. Puzinas darbe "Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys" aprašo Sargėnuose bei Veršvuose (Kauno m.) rastus įvijinius antsmilkinius (50). Autorius juos datuoja II a. antrąja puse - III a. pradžia, išvardina iki tol žinomas jų radimvietes (Jagminiškė, Paštuva, Veršvai, Lazdiniai (Latvija)) ir daro išvadą, kad šių papuošalų gamybos centras - Lietuva. Tame pačiame darbe autorius rašo, kad 200 m. po Kr. atsiranda žalvarinių antsmilkinių su rakto skylutės pavidalo išpjova. Taigi J. Puzinas pirmasis nustatė šių papuošalų paskirtį.

Dviejuose straipsniuose J. Puzinas rašo apie papuošalus, sudarytus iš įvijų bei kabučių, rastus Veršvų ir Upytės (Panevėžio r.) kapinyuose (49,51). Kadangi Veršvų papuošalas buvo padėtas prie mirusiosios galvos kaip papildoma įkapė, o Upytės papuošalas surastas atsitiktinai, šių papuošalų paskirtis buvo neaiški. Autorius abu šiuos papuošalus vadina kaklo papuošalais. Veršvų papuošalą datuoja IV a., Upytės - V a.

1943 m. "Gimtajame krašte" P. Kulikauskas pateikia žalvario amžiaus pilkapių Kurmaičiuose (Kretingos r.) tyrinėjimų medžiagą (37). Autorius daug vietos skiria įvijiniams antsmilkiniams ir 4 žalvariniams kilpiniams kabučiams, rastiems IA pilkapio kape Nr. 7, aptarti. Tai ankstyviausi iki šiol aptikti įvijiniai antsmilkiniai. P. Kulikauskas nurodo, kad šie dirbiniai koncentruojasi Lietuvos vakarinėje dalyje ir Nemuno-Neries santakos srityje. Įvijinių antsmilkinių prototipu autorius laiko įvijinius smeigtukus, pasirodžiusius Lietuvos teritorijoje žalvario amžiaus III periode. Kilpiniai kabučiai Lietuvos teritorijoje buvo aptikti pirmą kartą. Autorius mini, kad tokių kabučių rasta Daule Luisensegen vietovėje (Kr. Rösenberg) Vakarų Prūsijoje. Tai grynai baltiškas papuošalas. Šiuos papuošalus autorius datuoja 500 m. pr.Kr.

1951 m. išėjusiame leidinyje "Lietuvos istorijos instituto darbai", It., P. Kulikauskas skelbia Kurmaičių plokštinio kapinyno tyrinėjimų duomenis (38). Aptardamas kapų inventorių,

atskirai aprašo kapuose Nr. 5 ir 8 rastus apgalvius. Autorius teigia, kad tokio tipo papuošalų daugiau randama Lietuvos pajūrio srityje ir vidurio Lietuvoje. Dėl pastarojo teiginio su autorium vargu ar galima sutikti: vidurio Lietuvoje tokio tipo papuošalai neaptikti.

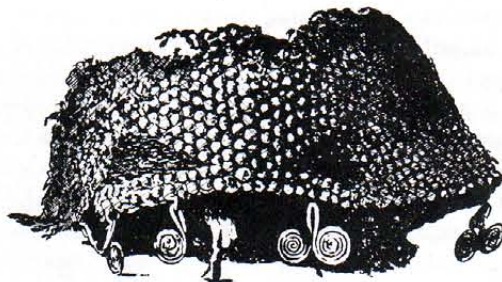
Straipsnyje "Nemenčinės piliakalnis" P. Kulikauskas aprašo šio piliakalnio žemutiniame sluoksnyje aptiktus plokštelinį ir įvijinį antsmilkinius (36). Remdamasis anksčiau rastų tokio tipo antsmilkinių datavimu, autorius šiuos radinius priskiria II - III m.e. amžiams.

R. Volkaitė-Kulikauskienė paskelbė duomenis apie Migonių piliakalnyje (Kaišiadorių r.) rastą žiedinį antsmilkinį ir, remdamasi Pakrauglėje, Mėžionyse (Švenčionių r.) rastų žiedinių antsmilkinių datavimu, jį priskiria I m.e. tūkstantmečio viduriui (60).

R. Rimantienės ir R. Volkaitės-Kulikauskienės sudarytame albume "Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai" It. rašoma, kad vakarinių Lietuvos sričių moterys pirmaisiais mūsų eros amžiais galvas dengdavo puošniomis žalvariu dengtomis kepuraitėmis (53). Čia pat pateikiama Kurmaičių kapinyno kape Nr.22 rastos galvos dangos rekonstrukcija. Kaip būdingi senojo geležies amžiaus moterų galvos papuošalai išskiriami įvijiniai ir plokšteliniai antsmilkiniai, Rytų Lietuvos moterų papuošalas - žiediniai antsmilkiniai.

Šiuo metu vienintelis išsamus darbas, skirtas moterų galvos dangos puošybai, yra 1958 m. išspausdintas R. Volkaitės-Kulikauskienės straipsnis "Senovės lietuvių moterų galvos danga ir jos papuošalai" (59). Aptardama senojo geležies amžiaus galvos dangą, autorė rašo apie Kurmaičių kapinyno kape Nr.22 surastą galvos dangą, turtingai puoštą žalvariu. Autorė galvoja, kad tai laisvai krentanti ant pečių

galvos danga, kurios priekinę dalį puošė 10 cm pločio žalvarinių spurgelių juosta, o apdangalo kraštus - pavieniai žalvariniai spurgeliai, išsidėstę dviejomis linijomis, net žemiau pečių. Autorė aptaria Sargėnų kapinyno kape Nr.153 rastus žymesnius galvos dangos fragmentus, puoštus žalvarinėmis plokštelėmis - spurgeliais. Deja, mums nepavyko Sargėnų kapinyno tyrinėjimų ataskaitoje surasti duo-

2 pav. Žalvariu puošta kepuraitė (Šernai, k. nr. 10)

menų apie tokius galvos dangos fragmentus. Toliau minėtame darbe autorė aptaria Šernuose rastą kepuraitę, Kurmaičių kapinyno kapuose Nr.5 ir 8 aptiktus apgalvius. R. Volkaitė-Kulikauskienė teigia, kad tokie galvos dangos papuošalai mums daugiausia pažįstami iš vakarų, vidurio ir vidurio šiaurės Lietuvos. Apgalvius datuoja III - IV a. Aptardama įvijinius antsmilkinius, autorė nurodo šešias jų radimo vietas. Kaip ir J. Puzinas, R. Volkaitė-Kulikauskienė juos datuoja II amžiaus antrąja puse - III a. pradžia. Daugiausia jų rasta centrinėje Lietuvoje. Plokšteliniai antsmilkiniai taip pat dažni centrinėje Lietuvoje, tuo pat metu kaip ir įvijiniai antsmilkiniai. Autorė rašo, kad žiediniai antsmilkiniai užkeistais galais paplitę išimtinai rytiniuose rajonuose. Pastarieji gali būti datuojami IV m.e. amžiumi ir V m.e. amžiaus pradžia. Tokie, kaip Eikotiškyje (Zarasų r.) aptikti žiediniai antsmilkiniai su sraigine įvija, labiausiai buvo mėgiami Lietuvos šiaurės rytuose. Straipsnyje pateikta daug nuotraukų ir piešinių.

I. Sadauskaitė skelbia duomenis apie dar dvi žiedinių antsmilkinių radimvietes (54). Tai

Kairėnai (Vilniaus rj.) ir Seiliūnai (Lazdijų rj.). Antsmilkinius autorė datuoja IV - VI amžiumi.

Kolektyviniame darbe "Lietuvos archeologijos bruožai", P. Kulikausko parašytame skyriuje "Gimininės santvarkos irimo laikotarpis (I - IV m.e.a.)", pažymima, kad I - IVa. buvo dėvimos kepuraitės, puoštos specialiomis žalvarinėmis plokštelėmis (35). Aprašomos kepuraitės rastos Šernų kapinyne kape Nr.10, Sargėnų kapinyne kape Nr.152, Kurmaičių kapinyne kape Nr.22. Tačiau autorius neatmeta galimybės, kad pastarajame buvo žalvariu puoštas nuometas. Deja, Sargėnų kapinyne tyrinėjimų ataskaitoje nėra jokių duomenų apie kape Nr.152 rastą kepuraitę. Be to, darbe aptariami visų trijų tipų antsmilkiniai. Nurodomos iki to laiko žinomos jų radimvietės. Sakoma, kad antsmilkiniai buvo nešiojami I - IVa., dalis žiedinių antsmilkininių - Va., bet tiksliau atskiri šių papuošalų tipai nedatuojami.

M. Michelbertas, skelbdamas Rūdaičių II kapinyne (Kretingos rj.) 1962 m. tyrinėjimų duomenis, aprašo kape Nr.1 galvos srityje surastas žalvarines tūteles - cilindriškus, greičiausiai puošusius galvos dangos kraštus (44).

1967 m. Mokslų akademijos darbų (serija A) II tome M. Michelbertas aprašo Veliuonos kapinyne (Jurbarko rj.) surastą galvos papuošalą, sudarytą iš įvijelių ir puslankio formos kabučių su skardelėmis (48). Autorius sumini visas tokių papuošalų bei jų fragmentų radimvietes (Veršvai (Kauno m.), Upytė, Pašušvys (Kėdainių rj.), Rūdaičiai, Jazdai (Kretingos rj.), Žemoji Panemunė (Šakių rj.)). Kadangi Veliuonos kapinyne šis papuošalas aptiktas ant kaukolės, autorius patikslina šių papuošalų paskirtį - tai galvos papuošalas. Veliuonos kapinyne apgalvį autorius datuoja IV amžiumi.

Leidinyje "Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I - VII a. kapinynai" trumpai aptariami ankstesniuose darbuose skelbti galvos dangos papuošalai, rasti Kurmaičių ir Rūdaičių kapinyuose (39, 45). D. Žilėnienė ir A. Žilėnas straipsnyje "Antalieptės apylinkių senovė" aprašo Žadavainiuose (Utenos rj.) rastus žiedinius antsmilkininius (63). Dalis šių antsmilkininių yra privačioje A. Žilėno kolekcijoje, o straipsnyje yra pateikta šių antsmilkininių nuotrauka.

1970 m. pasirodžiusiame straipsnių rinkinyje "Studia archaeologica in memoriam Harri Moora" E.Šnore skelbia Lazdinių (Latvijoje) kapinyne medžiagą (68). Autorius rašo, kad kapinyne aptikta 14 įvijinių antsmilkininių labai artimų Kurmaičių antsmilkininiams ir juos priskiria I tūkst. pr. Kr. antrajai pusei. panašių susuktų įvijų aptikta Klangiukalns įtvirtintoje gyvenvietėje. 1978 m. išėjusiame "Lietuvos archeologijos atlase" (IVt.) aptariamas tik vienas apgalvių tipas, apgalviai sudaryti iš įvijų ir kabučių (55). Pateikiama 13 apgalvių ar jų fragmentų radimviečių. Apgalviai datuojami IV - Va. Tuo metu jau žinomi Kurmaičių tipo apgalviai

į dirbinių sąrašą neįtraukti. Be anksčiau minėtų įvijinių antsmilkininių radimviečių, taip pat paskelbti duomenys apie Ėgliškių (Kretingos rj., I tūkst. pr.m.e. pabaiga) ir Raudonėnų (Jurbarko rj., mūsų eros pradžia) įvijinius antsmilkininius. Daroma išvada, kad mūsų eros pradžioje šie papuošalai plito iš pajūrio į centrinę Lietuvą. Įvijiniai antsmilkiniai datuojami I - III m.e. amžiaus pradžia. A. Tautavičius nurodo dar tris plokštelių antsmilkininių radimvietes (Jonelaičiai (Šiaulių rj.), Pašventupė (Kelmės rj.), Pušalotas (Pasvalio rj.)) ir toliau rašo, kad plokšteliniai antsmilkiniai labiausiai

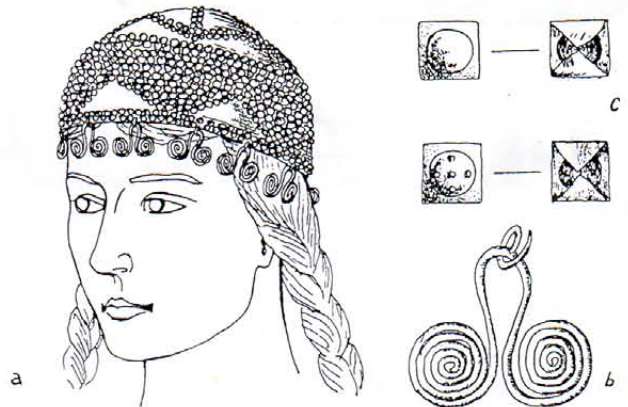
paplitę Nevežio aukštupio baseine, vakaruose siekia Dubysos aukštupį, šiaurėje - Lėvens pakrantes. Matyt, iš čia pavieniai antsmilkiniai pateko į Kauno apylinkes, Nemenčinę. Plokšteliniai antsmilkiniai datuojami I - II a. Žiedinių antsmilkininių arealą beveik sutapatina su Rytų Lietuvos pilkapių arealu. Šiaurėje jis siekia pietinę Zarasų rj., o pietvakariuose - pietinę Užnemunės dalį. Juos datuoja IV a. antrąja puse.

Vertėtų atkreipti dėmesį į 1982 m. Stokholme išleistą Z. Bliumbersg darbą "Bronzebuckelchen als Trachtzeir. Zu den Kontakten Gotlands mit dem Kontinent in der alteren römischen Eisenzeit" (19). Autorė įvairiapusiškai nagrinėja įvairių laikotarpių ir kultūrų žalvarines plokšteles - spurgelius. Šalia kitų Europoje rastų plokštelių - spurgelių autorė analizuoja ir Šernų bei Kurmaičių kapinyuose aptiktas plokšteles - spurgelius.

Skelbdamas Lauksvydų kapinyne (Kauno rj.) medžiagą, E. Jovaiša aptaria kape Nr.20 rastą kepuraitę, kurios pakraščiai puošti žalvarinėmis įvijoms ir kilpiniais kabučiais. Šį radinį autorius datuoja II a. pab. - III a. pr. (30).

A. Varno straipsnyje aprašomas Vaitiekūnų kapinyne (Radviliškio rj.) aptiktas galvos papuošalas, analogiškas Veršvų, Veliuonos, Upytės apgalviams. Šį radinį autorius datuoja IV - V m.e. amžiumi (57). M. Gimbutienė darbe "Baltai priešistoriniais laikais" įvijinius ir plokštelininius antsmilkininius, vilnones kepuraites ir diademas laiko būdingais laikotarpio po Kr.g. pradžios baltų papuošalais (24).

M. Michelbertas monografijoje "Senasis geležies amžius Lietuvoje" skelbia visas iki 1986 m. žinomas galvos dangos papuošalų bei jų fragmentų radimvietes (47). Pirmasis išskiria 4 apgalvių tipus: Kurmaičių, Gintaru, Pajuostės, Ver-

3 pav. a) kepuraitės rekonstrukcija, b) kilpinis kabutis, c) plokštelė-spurgelis

švų-Veliuonos. Autorius įvijinius antsmilkininius datuoja ne II a. pab. - IIIa. pr., kaip anksčiau minėti autoriai, o I a. pr. - II amžiumi. Jie paplitę centrinės Lietuvos kapinyuose. Autoriaus nuomone, plokšteliniai antsmilkiniai labiausiai dėvimi buvo B2 (70 - 150) periode, galbūt dar ir B2/C1 (150 - 200) periode. Apibūdinamas galvos dangos papuošalų paplitimą, jis rašo, kad Lietuvoje plokštelių antsmilkininių daugiausia rasta Žemaitijos ir šiaurės Lietuvos pilkapių teritorijoje, centrinės Lietuvos kapinyuose bei Rytų Lietuvos pilkapiuose. Žiedinius antsmilkininius datuoja C3(300 - 350), D (350 - 450) periodu. Šios grupės antsmilkininių daugiausia rasta Rytų Lietuvoje, Užnemunės pietuose, vienas kitas pasitaikė ir Rytų Lietuvos piliakalniuose bei gyvenvietėse. Be Lietuvos, jų aptikta Baltarusijoje, Čornaja Luža vietovėje.

Straipsnyje apie lietuvių drabužius nuo seniausių laikų iki XVII amžiaus R. Volkaitė-Kulikauskienė aptaria ir galvos dangą bei jos papuošalus (67). V.Kazakevičius straipsnyje "Dėl Plinkaigalio etninės interpretacijos" aprašo kape Nr. 230 surastą Veršvų - Veliuonos tipo apgalvį ir jį datuoja IV - V amžiais.

1987 m. išleistame albume "Die Balten, die nordlichen Nachbarn der Slawen" pateikiami Miežionių pilkapyje Nr.9 kape Nr.1 ir pilkapyje Nr.2 kape Nr.1 rastų žiedinių antsmilkininių matmenys (17).

1991m. Dauglaukyje išleistame leidinyje "Nemuno Delta.Tyrimai ir atradimai" E. Jovaiša aptaria žymiausias Dauglaukio plokštinio kapinyne (Tauragės rj.) kapus ir radinius (31). Vienas vertingiausių Dauglaukio plokštinio kapinyne radinių yra kape Nr.66 aptikta žalvarinėmis plokštelėmis - spurgeliais dengta kepuraitė. Autorius ją detalčiai aprašo, pateikia jos piešinį, aptaria Europos archeologinėje medžia-

goje žinomas panašias kepuraites. Dauglaukio kepuraitė datuojama II a. pab. - III a. pr. Be to, autorius aprašo kapuose Nr.36 ir 39 rastus apgalvius.

Trumpai aptarę autorių, rašiusių apie galvos dangos papuošalus, darbus, matome, kad paskutinis apibendrinantis darbas buvo parašytas 1958 metais (59). Vėlesniais metais buvo išspausdinta nemažai straipsnių apie įvairių paminklų tyrinėjimus, kuriuose skelbiami duomenys apie ten rastus galvos dangos papuošalus. M. Michelbertas sudarė apgalvių tipologiją, bet jo darbo tikslas nebuvo giliau nagrinėti galvos papuošalus. Taigi, tyrinėjant laidojimo paminklus, iki šio laiko buvo sukaupta daug naujų duomenų. Atsirado galimybė visapusiškiau paanalizuoti šią papuošalų grupę.

Šiame straipsnyje aptarta Lietuvos teritorijoje naudotų galvos dangos papuošalų rūšys, patikslinta atskirų galvos dangos papuošalų paplitimo arealas ir chronologija, panauginėta papuošalų ornamentika ir jų simbolinė prasmė. Galvos dangos papuošalų detalus nagrinėjimas sudaro sąlygas pasekti gentinius skirtumus, ryšius tarp atskirų genčių. Pagal naujausių tyrimų duomenis jau galima išskirti du naujus apgalvių tipus. Daugiausia dėmesio skyriau I-IV a. galvos dangos papuošalams. Tokie chronologiniai rėmai pasirinkti todėl, kad 1992 m. pasirodė I. Vaškevičiūtės straipsnis, plačiai nagrinėjantis IV-XI a. įvijinius apgalvius (58), archeologinėje literatūroje neblogai išnagrinėti ir kiti vėlesnio laikotarpio galvos dangos papuošalai (61). Nors pasirinkti chronologiniai rėmai - I-IV a., jame bus aptarti ir žiediniai antsmilkiniai, kurie aptikti Lietuvoje ir vidurinio geležies amžiaus pradžioje. Tai daroma siekiant išryškinti teritorinius-gentinius skirtumus, kurių pilną vaizdą galime matyti tik nagrinėjant visų trijų rūšių antsmilkinius.

Autoriai, rašę apie galvos dangą arba jos elementus, naudoja įvairias sąvokas tam pačiam daiktui apibūdinti. Todėl, manytume, būtų tikslinga paaiškinti kai kuriuos terminus, naudojamus šiame darbe. Dabartinėje lietuvių kalboje apgalviu vadinamas vainiko pavidalo moters galvos papuošalas (34, p. 22). Šiame darbe apgalviais vadinsime žalvarinius papuošalus, dabinančius galvos dangą kaktos srityje ir taip pat juosiančius visą galvą.

Archeologinėje literatūroje tą patį galvos dangos elementą R. Volkaitė-Kulikauskienė vadiną "sankabėle" (59, p.33), P. Kulikauskas - "maža skardele - spurgeliu" (35, p.38), J. Puzinas - "išgaubta skardele" (50, p.210), M. Michelbertas - "pusapvaliu spurgeliu" (44, p.70), E. Jovaiša - "plokštele su iškilia sfera" (31, p.18). Atsižvelgus į šio dirbinio išvaizdą ir gamybos momentus, priimtinausia jį vadinti plokštele-spurgeliu. Taip pat įvairiai vadinami kabučiai, sudaryti iš dviejų sraigelių, besijungiančių kilpele. P. Kulikauskas juos vadina "kilpinėmis

sraiginėmis įvijomis" (39, p. 21-24), E. Jovaiša - "dvigubais įvijiniais pakabučiais" (30, p.139), "kilpiniais pakabučiais" (31, p.19), M. Michelbertas - "sraiginėmis įvijomis - pakabučiais" (48, p.55) arba "dvigubomis sraiginėmis įvijomis" (47, p.36), R. Volkaitė-Kulikauskienė - "dvigubų įvijinių sąsukų pakabučiais" (59, p.33). Šiame darbe juos vadinsime kilpiniais kabučiais. Kitiems čia analizuojamiems papuošalams bei jų dalims apibūdinti bus naudojami archeologinėje literatūroje nusistovėję terminai.

ŽALVARIU PUOŠTOS KEPURAITĖS

1892 m. A. Bezenbergeris, tyrinėdamas Šernų kapinyno (Klaipėdos r.) mergaitės kapą Nr. 10, aptiko kepuraitę, papuoštą plokštelėmis-

4 pav. a) kepuraitė iš Juvės (Gotlandas), b) kepuraitė iš Kompolje (buv. Jugoslavija)

spurgeliais. Ši kepuraitė žinoma tik iš publikacijų, nes iki II pasaulinio karo buvusi Karaliaučiaus "Prussia" muziejuje 1945 m. dingo. Pati kepuraitė buvo gerai išsilaikiusi. Siekiant tiksliai išsiaiškinti kepuraitės sandarą, buvo paimtas preparatas ir preparuojama stacionarinėmis sąlygomis. Dr. Zanderis padarė piešinius ir atkūrė bendrą kepuraitės vaizdą. Kepuraitė buvo padaryta iš storos vilnonės medžiagos. Jos apačia papuošta dviem eilėmis į audinį įsegtų plokštelėlių-spurgelių. Tokiom plokštelėm padabintas visas kepuraitės paviršius. Šonuose plokštelės-spurgeliai į audinį buvo įsegti taip, kad sudarė lygiašonius trikampius, kurių pagrindas - dvi eilės plokštelėlių-spurgelių, jų vidus plokštelėmis neužpildytas. Kepuraitės

pakraščiuose, kaktos srityje, buvo prikabinta kilpinių kabučių (1 ir 2 pav.). Tikslėni kepuraitės ir jos dalių išmatavimai straipsnyje nepateikti (18).

1990 m. Dauglaukio kapinyno tyrinėjimų metu buvo aptikta kepuraitė, labai panaši į Šernų (3 pav.). Ji rasta 14-16 metų mergaitės kape Nr. 66. Kai preparuojant paaiškėjo, kad atidengtos plokštelės-spurgeliai sudaro sistemą, buvo nutarta paimti visą galvūgalio preparatą. Stacionarinių tyrimų metu pavyko išsiaiškinti visą kepuraitės sandarą ir perkelti ją ant paruošto galvos modelio (3).

Dauglaukio kepuraitė padaryta iš vilnonio audinio, į kurį buvo įsegtos trijų rūšių plokštelės (plokštelės-spurgeliai, plokštelės, puoštos taškeliiais, ir dvi stambios plokštelės) (3 pav.). Blogoje plokštelėlių-spurgelių ir plokštelėlių, puoštų taškeliiais, pusėje yra trikampės sankabėlės, kurios buvo perveriamos per audinį ir užlenkiamos. Jas sulenkus, susidaro kvadratas. Žalvarinės plokštelės, puoštos taškeliiais, dviem eilėmis prasideda nuo kaktos ir eina per kepuraitės vidurį iki dviejų didelių jungiamųjų plokštelėlių, einančių užpakalinėje kepuraitės dalyje. Plokštelės su taškeliiais abiejuose kepuraitės šonuose išdėstytos rombinio raštu. Iš viso jų 64. Visas kitas kepuraitės plotas dengtas plokštelėmispurgeliais. Priešakinę kepuraitės dalį puošia 17 kilpinių kabučių. Didžiosios plokštelės užbaigia visą sistemą. Taigi pastebime, kad Dauglaukio kepuraitė, ne taip kaip Šernų, sukomp-

ponuota iš 3 rūšių plokštelėlių. 1951 m. Kurmaičių kapinyno (Kretingos r.) tyrinėjimų metu kape Nr. 22 buvo aptikta galvos danga, panaši į Šernų ir Dauglaukio kepuraites. Kaukolės srityje buvo 20 cm ilgio ir 10 cm pločio juosta, sudaryta iš dviejų rūšių žalvarinių plokštelėlių. Jos visos gulėjo labiau ant pakaušio. Galvos apdangalas per vidurį buvo papuoštas eile keturkampių plokštelėlių su įmuštu lankeliu viduryje. Iš viso vienoje eilėje buvo šešios plokštelės. Apačią juosė dvi eilės tokių pat plokštelėlių. Iš viso eilėje buvo 12 plokštelėlių. Į šonus nuo dviejų vidurinių keturkampių plokštelėlių eilii įsegti po 9 eilės plokštelėlių-spurgelių.

(Tęsinys kitame numerįje)

NALŠIOS MUZIEJUI - PUSĖ AMŽIAUS

Viena iš mažiau pažįstamų Lietuvos žemių yra Nalšia.

VANDA STANEVIČIENĖ

Apytiksliai jos vietą - Rytų Lietuvą - dar XX amžiaus pradžioje nustatė A. Volteris. Vėliau šios žemės ribas tikslino kiti istorikai. Tyrinėjimai padėjo nustatyti, jog Nalšia buvo dabartiniuose Švenčionių, Ignalinos, iš dalies Utenos ir Zarasų rajonuose. Todėl šiuo

Labanoro dūda

skambiu Nalšios vardu ir pavadintas Švenčionių muziejus.

XIII-XIV amžiuje Švenčionys buvo valsčiaus centras. XV amžiuje čia įsikūrė kunigaikščio Vytauto dvaras, į kurį jis atvykdavo pamedžioti. 1414 metais Vytautas čia pastatydino bažnyčią, apgyvendino pamitų į nelaisvę totorių. XVI amžiuje Švenčionyse jau buvo audimo, pakinktų siuvimo, odos apdirbimo dirbtuvės.

Į savo krašto istoriją patogiausia nusileisti muziejaus laipteliais. Todėl, pažymint Nalšios muziejaus 50-ties metų jubiliejų, norisi dar kartą pasklaidyti paties muziejaus istorijos puslapius.

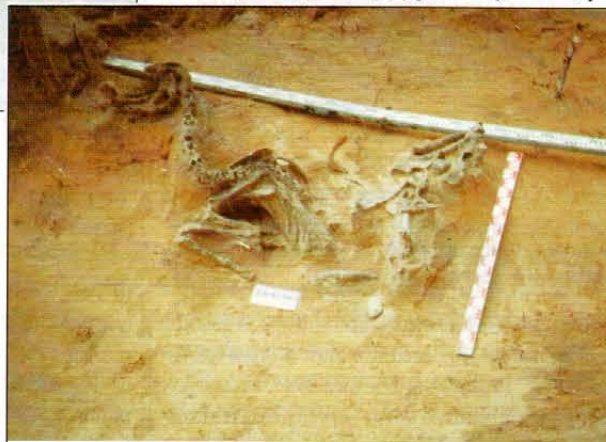
Švenčionių krašto gyventojai nuo seno nebuvo abejingi savo krašto praeičiai. 1912 m. Ignotas Šilkinis, gyvenęs Santakos kaime,

pradėjo rinkti ir komplektuoti įvairią istorinę, etnografinę medžiagą. Ieškodamas senienų I. Šilkinis važinėjo arkliais po kaimus. Valstiečiai su malonumu perleisdavo jam įvairius daiktus. Taip I. Šilkinis savo namuose sukauptė senų dokumentų, knygų.

1925 m. vietos inteligentai kalbėjo, jog reikia steigti muziejų. Apskrities laikraštyje buvo išspausdintas atviras laiškas Švenčionių ponui Starostai, kuriame rašoma, kad reikia imtis priemonių nykstančių paminklų apsaugai, ir prašoma leisti organizuoti draugiją, kuri rūpintis palikimo išsaugojimu bei įgyvendintų gražią idėją - įkurti muziejų.

Mokytojų sąjungos Švenčionių skyriaus susirinkimuose buvo svarstoma, kaip rinkti įvairias senienas, nes eiliniai nariai dar nebuvo įsisažmoninę, kokią reikšmę turi kraštotyros darbas, nežinojo, ką reikia kaupti. Tik 1934 m. visuotiniame Mokytojų sąjungos suvažiavime buvo nutarta prie Švenčionių skyriaus įsteigti muziejų.

Apie kultūros paminklų apsaugą 1936 m. leidinyje "Švietimo takas" buvo rašoma: "Praeitį pažįstame ne tik iš didvyrių kilnių darbų, bet ir dainų, padavimų, pasakų, patarlių, priežodžių, meno ir kitų liaudies kultūros paminklų. Mes, įsižiūrėję į protėvių darbus, pa-

Kretuonių pilkapynas. Pilkapio su žirgu tyrinėjimas

juntame troškimą sekti jų pavyzdžiu. Tyrimo darbas laukia daug darbininkų. To darbo talkininkai turėtų būti kiekvienas kaimo mokytojas ir šiaip švietėjas. Mokytojo darbas ir laivinimosi reikalas verčia jį gerai pažinti gyvenamą vietą, aplinką, jos praeitį ir liaudies kultūrą. Kaimo švietėjas, nežinąs šių dalykų - ne švietėjas".

Pirmieji Švenčionių mokytojų, renkančių liaudies kultūros senienas, žingsniai buvo sun-

kūs. Porą mokytojų atnešė keletą senesnių monetų, vieną akmeninį kirvuką ir skiltuvą. Tuomet skyrius turėjo tik vieną spintą, bet jos užteko ir knygoms, ir atneštiejiems daiktams.

1936 m. mokyklos muziejuje buvo sukaupta apie 500 eksponatų, jie suskirstyti į archeologijos, numizmatikos ir tautosakos skyrius.

Po metų lenkų valdžia muziejų uždarė. Sukauptų eksponatų neišliko.

Švenčionių kraštotyros muziejus įkurtas 1945 metais. Švenčionių 1-ojoje vid. mokykloje (dabar Z. Žemaičio vid. m-kla) buvo skirta nedidelė palėpėlė prie sporto salės. Muziejaus fondus sudarė mokykloje naudotos mokymo priemonės, mineralų kolekcija, akmeniniai kirvukai, monetų ir banknotų kolekcija.

1948 m. liepos 15 d. Švenčionių apskrities vykdomojo komiteto sprendimu muziejui buvo paskirti du kambariai Mažosios (buv. Spalio) gatvės namo palėpėje. Lankyti muziejų ten buvo neįmanoma.

1955 m. paskirtos naujos, didesnės patalpos buvusiam parduotuvės savininko name, Adutiškio g. Nr. 2. 1959 m. muziejui perduoti abu šio pastato aukštai. Šias patalpas muziejus užima iki šiol. Nuo 1962 m. po pastato kapitalinio remonto prasidėjo aktyvus muziejaus darbo laikotarpis. Ypač daug dėmesio buvo skirta tarybinio laikotarpio eksponatų kaupimui ir ekspozicijos įrengimui, moksliniam bei švietimo darbui. Muziejaus direktore nuo 1954 m. dirbusi A. Kudabienė kaupė eksponatus ir organizavo įvairius renginius. Ji ir jai talkinantis vienas mokslinis bendradarbis mažai ką tegalėjo nuveikti, tvarkydami fondus. Paprasčiausiai tam neužteko nei laiko, nei jėgų.

1972 - 1973 m. pasikeitus muziejaus darbuotojams, buvo imtasi svarbios veiklos: suinventorinti ir moksliskai aprašyti eksponatus, remiantis naująja 1968 m. eksponatų tvarkymo instrukcija. Per keletą metų šis darbas buvo atliktas.

Ilgainiui saugyklos pilnėjo, ekspozicija senė, o 1982 m. parengtas muziejaus kapitalinio remonto-rekonstrukcijos projektas, tačiau jį įgyvendinti neleidžia lėšų stygius.

Vingiuota muziejaus gyvavimo 50-mečio kreivė. Buvo statomi pastatai ir rengiamos ekspozicijos kitur: miškuose, ką ten miškuose - pelkėse, klojami tūkstančiai, o miesto centre rajono vizitinei kortelei - muziejui - lėšų nebuvo. 1975 m. Antanų miške atsirado LKP(b) Šiaurės srities pagrindinio komiteto partizanų

bazė, iki 1979 m. priklausiusi Revoliucijos muziejui, o vėliau - mūsų muziejui.

1979 m. pastatytas gražus, sakais kvepiantis Švenčionių apskrities DTK partizaninio judėjimo ekspozicinis paviljonas ir 2 žeminės Peršaukštyje. Šiandien jau jų nėra - ekspozicinis pastatas "išgaravo".

Iki 1995 m. sausio 1 d. muziejuje sukaupta 47 tūkstančiai eksponatų. Saugomi unikalūs akmens ir senojo žalvario amžių archeologiniai radiniai iš Kretuono apyežerio gyvenviečių: papuošalai, darbo ir verslų įrankiai, numizmatika - nuo čekų Prahos Václavo IV XIV-XV a. grašių, Žygimanto Augusto XVI a. pusgrašių, Rusijos XVII a. kapeikų iki šių dienų monetų ir banknotų.

Lankytojus žavi paukščių ir žvėrelių iškamšos, nuostabaus grožio kraičio skrynias, spintas, bufetai ir kiti buities eksponatai. Darbščias krašto moteris apibūdina muziejuje sukaupiti vieni už kitus gražesni nėriniai, mezginiai ir audiniai. Visų įvykių liudytojai - raštijos eksponatai.

Apžvelgiant nueitą kelią, negalima nepaminėti įvairių renginių - kaimo gyventojų, deputatų, mechanizatorių, gyvulininkystės darbuotojų dienų muziejuje, vakarų, susitikimų su žymiais žmonėmis ir kt.

Muziejaus kolektyvas nedidelis, bet darbus. Negalima šiandien nepaminėti muziejininkų, kurie tokiomis sunkiomis sąlygomis stengėsi sukaupiti ir išsaugoti praeities relikvius. Tai fondų skyriaus vedėja, plūšanti jau 23 metus, Leokadija Paulavičienė, istorikė Giedrė Viščionytė, didžiausią našta nešantis archeologas Vidas Semėnas, etnografas Nijolė Zubova ir kt.

Dėkinga kolektyvui už ištvermę ir atsidaivismą, kad (kartu su manimi - 7 žmonės) dirba viename kabinete, naudodamiesi vienu telefonu, viena - daugiau 30-ies metų senumo - spausdinimo mašinėle, vienu magnetofonu. Laimingi, kad praėjusiais metais įsigijome naują fotoaparata. Kol kas neįstengiu įrodyti, kad videokamera, videoaparatura, dauginimo aparatas ir kompiuteris šiandieniniam muziejui - ne prabangos dalykai, bet būtiniausios techninės priemonės.

Užsitęsęs remontui, darbas tapo neproduktyvus. Jau kelintą kartą perrašomi naujos ekspozicijos planai. Daugelio metų triūsas nuėjo veltui. Dabar ruošiami spaudai katalogai: "Audiniai ir jų gamyba", "Numizmatika" ir "Archeologija". Parengtas bukletas "Nalšios muziejus", kuris dėl lėšų stokos kol kas neišspausdintas. Darbuotojų norai geri ir dideli, tik nuolatinis lėšų trūkumas neleidžia tuos sumanymus įgyvendinti.

Tačiau mes tikime, kad ir muziejaus gražiausia diena, ir išpūdingiausi darbai - prieky... Juk Nalšios muziejus dar jaunas, jam tik 50!

☐ KONFERENCIJOS

SŪDUVIŲ PRIEŠISTORĖ IR ISTORIJA

Šių metų spalio 6-8 dienomis Marijampolėje įvyko tarptautinė konferencija, skirta Sūduvos praeičiai.

ALGIRDAS GIRININKAS KĘSTUTIS URBA

Po iškilmingos pradžios gausiai susirinkę marijampoliečiai išgirdo apie naujausius savo krašto priešistorės tyrinėjimus. Trumpas archeologų **E. Ivanausko** ir **A. Strazdo** pranešimas supažindino su archeologijos paminklais, aptiktais šiaurinėje Sūduvos dalyje; jų

juose pranešimuose susirinkusius supažindino su naujausiais akmens ir ankstyvojo metalo laikotarpio paminklais Sūduvoje. Plačiau buvo nagrinėjami ankstyvojo geležies amžiaus Stanaičių (Vilkaviškio rj.) kapinyno tyrinėjimai. Archeologo **A. Girininko** pranešime, skirtame neolitinei Nemuno kultūrai, buvo pateiktos šios kultūros chronologijos, kilmės ir jos raidos problemos. Pranešėjas pažymėjo,

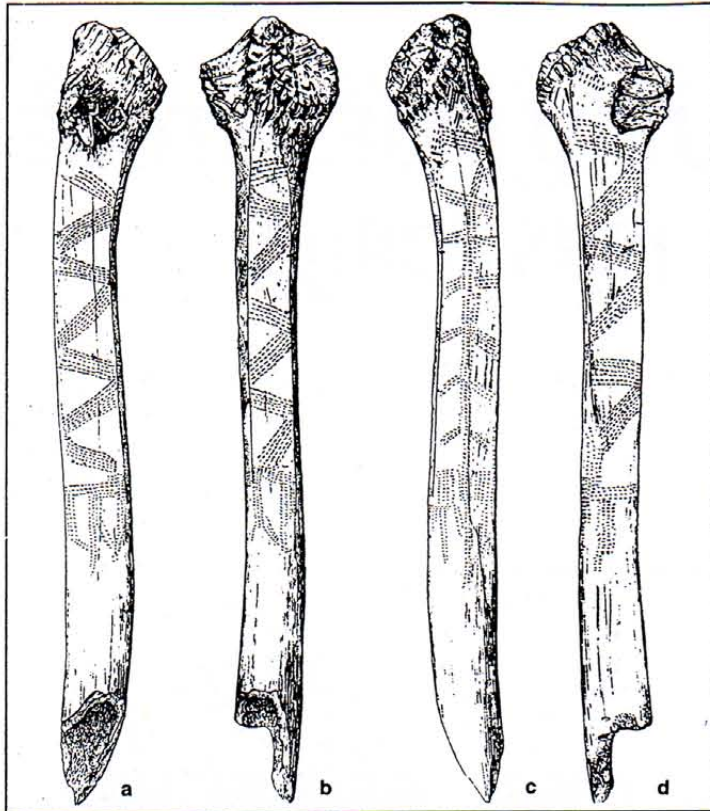

Archeologas Vygandas Juodagalvis pasakoja apie kasinėjimus pašešupiuose

ypač gausu Nemuno pakrantėse. Panašūs savo tematika pranešimai buvo skirti akmens amžiaus paminklų tyrinėjimams. Apie kasinėjimus Šešupės baseine kalbėjo **V. Juodagalvis**, Elko (Lenkija) apylinkėse - lenkų archeologas **M. Hofmanas**, o Baltstogės vaivadijos Lapių valsčiuje - lenkų archeologė **E. Geisstor-Szimeczak**. Prelegentė papasakojo apie žvalgytus ir dar labai mažai tyrinėtus akmens amžiaus paminklus dešiniakrantėje Navero upės baseino dalyje. Archeologė pasidalijo mintimis apie ornamentuotą elnio raga, aptiktą Baltstogės vaivadijoje, Nowej Lupianki vietovėje. Archeologė mano, kad šis ragas yra mezolito laikotarpiu čia gyvenusių žmonių kalendorius. Archeologas **A. Merkevičius** dvie-

kad neolitines Nemuno kultūros dirbinių kompleksai literatūroje yra painiojami su mezolitines Nemuno kultūros kompleksais dėl iki šiol buvusios prastos archeologinių tyrimų metodikos, o neolitinę Nemuno kultūrą galima laikyti susiformavusia tik nuo Lysaja Goros etapo; neolito ir mezolito riba mezolitines ir neolitines Nemuno kultūrų teritorijoje turėtų būti priskirta V tūkst. pr. Kr. viduriui.

Baltarusių archeologas **A. M. Medvedevas** savo pranešime nagrinėjo jotvingių susiformavimo ir paplitimo klausimus. Jis teigė, kad IV-V a. pietinėje dabartinės Lietuvos teritorijoje pradėta laidoti pilkapiuose, kurių sampilai sukrauti iš akmenų. Palaidotųjų etninė sudėtis aiški - tai jotvingiai, kurių for-

Elnio (*Cervus Elaphus*) ragas su išpjaustytais ženklais. Manoma, kad tai - senovinis kalendorius. Pagal E. Gieysztor-Szymczak.

mavimasis buvo glaudžiai susijęs su brūkšniuotosios keramikos kultūra ir Imteno (Prūsija) tipo paminklus palikusiais gyventojais. Pasak pranešėjo, taip formavosi dainaviai.

Archeologo **V. Novakovskio** darbas skirtas galindų ir sūduvių lokalizacijos problemoms. Mokslininkas teigė, kad Ptolomėjaus minimi galindai turėtų būti Bogačiovo kultūrą palikę gyventojai, o galindai - Olštyno apylinkėse gyvenę žmonės. Romėniškąjį ir tautų kraustymosi laikotarpius nušvietė **A. Bitner-Vrublevska**. Pranešėjos nuomone, romėniškojo laikotarpio pabaigoje Suvalkija buvo sūduvių genčių susidarymo lopšys.

Archeologas **V. Šimėnas**, kartografuodamas Nadruvos archeologinius paminklus, nustatė ir lokalizavo nadruvių teritoriją, kuri, jo nuomone, yra į šiaurės vakarus nuo sūduvių. Mokslininkas aptarė nadruvių paliktus skirtingų laikotarpių archeologijos paminklus ir pateikė bendrą nadruvių kultūros raidos vaizdą.

Iš visų pranešimų išsiskyrė baltarusių archeologės **A.V. Kviatkovskajos** studija apie jotvingių pilkapius dabartinėje Baltarusijos teritorijoje. Ji pažymėjo, kad ir akmenimis apdėti kapai, ir pilkapiai su akmeniniais sampilais yra palikti jotvingių genčių, nors kai kurie kiti baltarusių ir rusų archeologai mėgino juos priskirti dregovičių ar suslavintų jotvingių gentims. Pranešėjos nuomone, pilkapiai su akmeniniais sampilais, aptinkami tiek dešiniakrantėje Nemuno upės baseino dalyje, tiek kairiakrantėje (Baltarusijos teritorijoje), priskirtini jotvingiams ir datuojami I tūkst.

viduriu - II tūkst. pradžia.

Archeologų **G. Ivanovskos** (Lenkija), **G. Zabelos** ir **V. Daugudžio** pranešimai skirti piliakalnių tyrinėjimo problematikai. **G. Zabiela** aptarė jotvingių ir nadruvių paliktus piliakalnius. Jis teigė, kad šiaurinė Užnemunės dalis priklausė aukštaičių gentims, Nemuno vidurupis - sąlygiškai pavadintiems dzūkams, vakarinė Užnemunės dalis - nadruviams. **G. Ivanovska** ir **V. Daugudis** aptarė Eglinės (Lenkija) ir Kumelionių piliakalnių svarbą nagrinėjant Sūduvos priešistorę.

Antropologo **R. Jankausko** pranešime buvo nagrinėjama

Marvelės kapinyno medžiaga; remdamasis ja, autorius nustatė, kad tautų kraustymosi laikotarpiu vyko rytinių baltų migracija į vakarus. Vyrų migracija galėjo prasidėti net senajame geležies amžiuje. Apie senuosius Sūduvos kaimus ir alkas pranešimą skaitė **A. Kurtinaitis**. Jis nurodė, kad trys objektai - gyvenvietė, šventykla ir kapinynas - vienas nuo kito turėjo būti atskirti vandeniu. Pranešėjas plačiau aptarė senąsias Kunigiškių ir Šakių kaimų šventyklas.

Kiti pranešimai buvo skirti etnomuzikos (**R. Apanavičius**), etnografijos (**J. Mardosa**, **V. Mačiekus**) ir istoriniams (**G. Česnys**, **A. Visockis**) klausimams.

Konferencijoje buvo priminta, kad jotvingiai, pirmą kartą minėti Rusios kronikoje 983 m., po to teutonų kronikose, Popiežiaus bulėse ir net angliškame ankstyvųjų viduramžių šaltinyje ("Otia imperialia", parašytame Gervase'o iš Tilbury), išnyko po 1283 metų, kai juos nukariavo Teutonų ordinas. Marijampolėje augęs ir dar mokiniu būdamas žadėjęs tapti istoriku **A. Visockis** priminė, kad praejusio šimtmečio viduryje carinės Rusijos vykdyto surašymo metu Kobrino apylinkėse apie penkis šimtus žmonių užsirašė lietuviais ir net dvidešimt tūkstančių jotvingiais. Gudų pakraščių tyrinėtoja **A.V. Kviatkovskaja** pridūrė, kad... "jų dar tebėra". Ji papasakojo, kad prie Belovežo girios gyvena perduodantys profesijos paslaptis iš kartos į kartą eiguliai, kurie kildina save iš jotvingių. Šių žmonių būdas kitoks nei aplinkinių - santūrūs, bet draugiški, išdidūs, tačiau paslaugūs, sklidinį vidinės

šviesos, ilgaamžiai. Jie išsaugoję senąją pasaulėjautą - net pravoslavų dvasininkus išmokė dalyvauti savosiose procesuose į šventas vietas. Išliko, nes mokėjo ir apsiginti. Kai vienas kolūkių pirmininkų pabandė kovoti su "praeities tamsa" ir pajudino vieną iš šventųjų akmenų, tai netrukus teko panaudoti galingą techniką, kad jis būtų sugražintas atgal, ir gerą dešimtmetį atgailauti. Išsilaukęs ir senasis miškingose žemėse gyvenusių šiuolaikinio praktiškumo žyme paženklintas jotvingių paprotys - anksčiau jotvingiai į kapą dėdavo kirvį, o dabar jų palikuonys šermenų metu padeda jį po karstu. Jei sausra - jotvingiai aguonų į šulinį beria, išaudžia drobę - aplinkui kaimą neša, kad gyvuliai nekristų, kitos nelaimės neapniktų. O jų patirta nemažai. Teko ištaisais kaimais kraustyti į kitas vietas. Bet savo kaimų pavadinimus išsaugojo.

Marijampolės konferencijoje buvo prisimintos ir šių dienų su istorija persipynę aktualijos - kalbėta apie 1941 m. gegužės mėn. 35 tūkstančių iš savųjų sodybų senosiose jotvingių žemėse, Suvalkų trikampyje, ištremtų žmonių problemas, piktintasi ir šių dienų genocidu - Karaliaučiaus srityje vaikai užrašomi rusais, nors abu tėvai lietuviai. Keista, kad Lietuvos URM tyli lyg vandens į burną prisisėmusi. Konferencijos metu archeologas iš Varšuvos **V. Novakowskis** pasiūlė ateityje oficialia bendravimo kalba laikyti rusų, tačiau, suprantama, jam niekas nepritarė.

"Išėivis" iš Suvalkijos antropologas **prof. G. Česnys** prie apskritojo stalo suformulavo pagrindines problemas ateities svarstymams: Užnemunė akmens amžiuje, jotvingių žemių tikslinimas, Suvalkijos dykra, Sūduva ir pirmasis bei antrasis Lietuvos atgimimas. Itin svarbios pirmosios dvi, nes jau galvojama apie naują Lietuvos archeologijos atlasą, o senajame Užnemunė - beveik balta dėmė. Laukia tyrinėtojų dėmesio Kirsnos-Turlojiškės mezolito ir neolito gyvenviečių kompleksas, žymus seniausia rytiniame Baltijos krante antropologine medžiaga. Laukia sūduvių ir nauji susitikimai su praeities tyrėjais - ne tik konferencijų salėse, bet ir piliakalnių, senųjų gyvenviečių kasinėjimuose. O kad jų bus, liudija tyli konferencijos organizatoriaus, Marijampolės kraštotyros direktoriaus Jono Vasmano, šypsena. Pranešimų medžiaga bus išleista atskiru leidiniu. Konferencija baigėsi vakarone - Marijampolės, Kazlų Rūdos ir Veiverių etnografinių ansamblių koncertu ir kukliomis vaišėmis. Kitą dieną dalyviai aplankė Jono Basanavičiaus gimtinę, pasodino atminimo ažuoliuką. Galvojant apie būsimus archeologų forumus (ne tik Marijampolėje), norisi pasiūlyti rengti ir atskirus susitikimus su visuomene, kurių metu archeologai klausytai ir visiems suprantamai išdėstytų naujausius tyrinėjimų duomenis. Jais besidominčių buvo ir bus. Kad tik salės sutalpintų!

Archeologinių paminklų paieškos KAIŠIADORIŲ rajone

1995 metų balandžio - gegužės mėn. Kaišiadorių etninės kultūros centras ir Kultūros paveldo centras surengė žvalgomąją archeologinę ekspediciją.

**ALGIRDAS GIRININKAS
OLIJARDAS LUKOŠEVIČIUS**

Kaišiadorių rajonas buvo pasirinktas neatsitiktinai, nes, peržiūrėjus Centrinės Lietuvos archeologinę medžiagą, pastebėta, kad, norint daryti platesnes istorines išvadas, jos pernelgy maža, o gamtinė ir geologinė šio regiono aplinka turėjo būti palanki žmonėms čia gyventi per visą Holoceno laikotarpį.

Kaišiadorių rajone buvo surengta ne viena stacionarinė archeologinė ekspedicija, tyrinėti Migonių, Rumšiškių, Dovainonių pilialkalniai, Lapainos, Nemaitonių gyvenvietės, Dovainonių, Kapitoniškių, Maisiejūnų, Migonių, Nemaitonių pilkapynai, tačiau archeologai šių paminklų aplinkos nežvalgė, tad liko nesurinkti protėvių išbarstyti titnagėliai, išarti ietigaliai ar kalavijai. Todėl Lietuvos centre žinoma tiek nedaug archeologinių paminklų, leidžiančių daryti platesnes išvadas apie to krašto seniausią praeitį.

Surengtos ekspedicijos tikslas buvo aptikti ir išaiškinti naujus archeologijos paminklus.

Jos metu žvalgyti Kalvių (Kruonio apyl.), Švenčiaus (Nemaitonių apyl.), Ilgio, Briaunio, Švenčiaus, Aušėdo (Kietaviškių apyl.), Žaslių (Žaslių mst.) apyžeriai bei Lapainos ir Alsycios upių pakrantės. Aptikti 9 nauji archeologijos paminklai ir 8 radimvietės.

1. Vilūnų akmens amžiaus gyvenvietė (Kruonio apyl.) yra kairiajame Lapainos upės krante, 60 m į pietus nuo jos ir 500 m į rytus nuo Kruonio-Vilūnų kelio. Jos egzistavimo metu prie gyvenvietės dabartinės upės vietoje buvo Kalvių ežeras, o netoli - Lapainos upės ištakos. Šiuo metu ariamame dirvone, pietiniame kalvos šlaite, aptikti 62 neolito laikotarpio titnago dirbiniai: grandukai, peiliai, retušuotos nuoskalos ir skeltės, ašmenėlių, įstatomų į medžioklės ir žvejybos įrankius, skaldytų akmenų. 15-20 cm storio kultūrinis gyvenvietės sluoksnis pereina į durpingą buvusio ežero salpą. Žemesnėje gyvenvietės vietoje aptikta akmeninių tinklų pasvarų, akmeninis įteriamasis kaplys ir keramikos; jos molio masėje daug grūsto granito. Gyvenvietė priskiriama neolito laikotarpiui.

2. Kalvių akmens amžiaus gyvenvietė (Kruonio apyl.) yra pietinėje Kalvių ežero

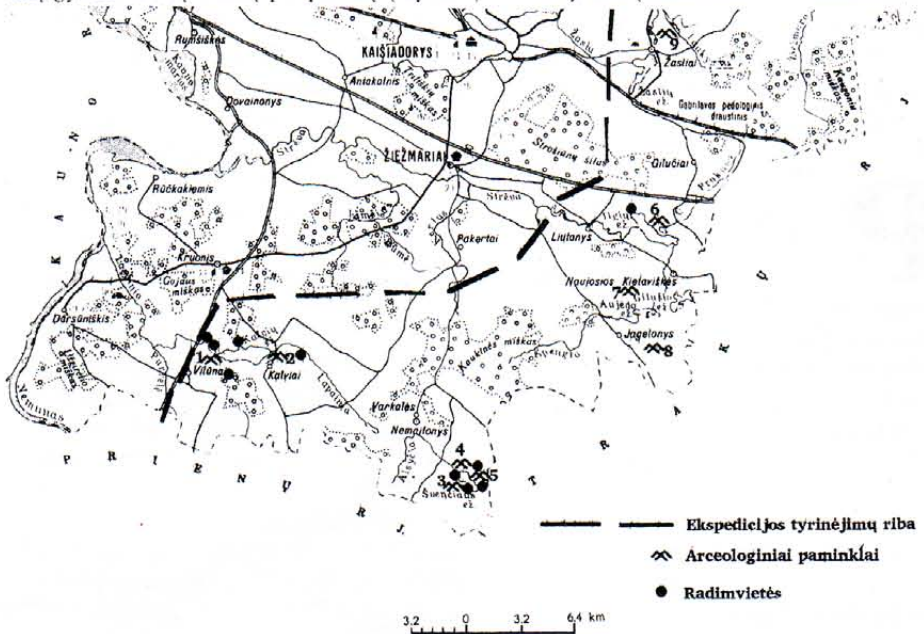
pakrantėje, apie 200 m į vakarus nuo Kalvių pilkapyno (AR 277) ir apie 800 m į vakarus nuo Kalvių bažnyčios. Ant aukštutinės ežero terasos ariamame lauke aptikti 135 titnaginiai epipaleolito ir mezolito laikotarpio dirbiniai. Tarp jų - titnaginys kirvis, retušuotų skelčių ir nuoskalų, gražtų, kvarcinių dirbinių, netaisyklingų skaldytinių. Dalis gyvenvietės kultūrinio sluoksnio yra miške. Čia jis mažiau pažeistas. Vakarinė gyvenvietės dalis apardyta bulviarūsių.

3. Vaitkūnų akmens ir žalvario amžiaus gyvenvietė (Nemaitonių apyl.) yra vakarinėje Švenčiaus ežero pakrantėje, 130 m į vakarus nuo kranto ant aukštos viršsalpinės terasos, šalia asfaltuoto keliuko, vedančio iš Nemaitonių gyvenvietės į valčių prieplauką. Į rytus

gyvenvietė (Nemaitonių apyl.) yra šiaurės vakarinėje Švenčiaus ežero pusėje (550 m į pietryčius nuo ežero kranto ant viršutinės ežero ir upės terasos ir 60 m į šiaurės rytus nuo dešiniojo Alšycios upelio kranto). Kalvą, an kurios buvusi gyvenvietė, vietiniai gyventojai vadina Kunigo kalnu. Vakarinėje ariamame kalvos dalyje aiškiai išsiskiria buvusių geležies amžiaus pastatų ir židinių vietos. Šiuo metu šiaurinėje gyvenvietės dalyje yra pievė ir arimas, gyvenvietės kultūrinis sluoksnis arimo dar nepasiektas. Minėtos gyvenvietės pastatų vietose ir apie židinius aptiktos 49 grublėtosios keramikos puodų šukės, skaldytų ir apdegusių akmenų, pelenų, anglių (dauguma radinių palikta vietoje, kad nebūtų suardyta gyvenvietės visuma). Šis apie 0,5 m storio kultūrinis sluoksnis priskiriamas vidurinio geležies amžiaus laikotarpiui.

Tame pačiame lauke rasta 14 akmenų amžiaus dirbinių: titnago gremžtukų, grandukų peilių, akmeninis įteriamasis kaplys. Po geležies amžiaus 50 cm storio gyvenvietės kultūrinio sluoksnio yra vėlyvojo neolito laikotarpio gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, geležies amžiaus gyventojų bei dabartinio arimo šiel tiek apardytas. (Geležies amžiaus gyvenvietė gali būti ta pati, kurią 1970 m. buvo aptikęs E. Butėnienė.)

5. Žydiškių kaimo akmuo su ženklais (Ne-

Ekspedicijos metu aptiktos senovinės gyvenvietės ir radimvietės

nuo Nemaitonių-Klėriškių kelio iki gyvenvietės yra 1,1 km, o iki Vaitkūnų-Nemaitonių kelio į pietvakarius - 500 m. Dalis gyvenvietės kultūrinio sluoksnio apnaikinta tiesiant pastarąjį kelią. Pietinėje gyvenvietės dalyje išlikę 5-10 cm storio kultūrinis sluoksnis, šiaurinėje dalyje jis suartas. Gyvenvietėje aptikti 29 titnago dirbiniai: gremžtukai, peiliai, medžioklės ir žvejybos įrankiams skirti ašmenėliai, skaldyti akmenys, akmeniniai tinklų pasvarai.

4. Žydiškių akmens ir geležies amžiaus

maitonių apyl.) aptiktas 300 m į šiaurės rytų nuo Žydiškių akmenų-geležies amžių gyvenvietės, 600 m į šiaurę nuo dabartinio Švenčiaus ežero kranto, dešinėje Nemaitonių-Žydiškių kelio pusėje, krūmais apaugusios kalvos atšlaitėje, už 27 m į pietus nuo šio kelio. Granito akmenų luisto ilgis 120 cm, plotis - 53 cm. Dalis akmenų yra žemėje. Šiauriniame akmenų šone iškaltas gyvatės-žalčio atvaizdas. Virš jo yra dar du gerokai trumpesni grioveliai, lygiagretūs žalčio-gyvates kūnui: viršutinis 24

cm, apatinis 42 cm ilgio. Žalčio-gyvatės galva yra elipsės formos, 5x8 cm skersmens, o 93 cm ilgio kūnas vinguriuoja vienoje tiesėje su jo galva.

6. Kloninių Mijaugonių akmens ir geležies amžių gyvenvietė (Kietaviškių apyl.) yra šiaurės rytiniame Ilgio ežero krante, 320 m į pietus nuo Elektrėnų-Kudonių kelio. Ežero pakrantės šlaite 300 m į šiaurės vakarus nuo sodybos ariamoje ir dirvonuojančioje dirvoje aptikta 65 lipdytos ir 10 žiestos keramikos liekanų lygiu paviršiumi, skaldytų akmenų. Šios molinių puodų šukės rodo čia buvus pirmojo tūkst. antrosios pusės gyvenvietę. Arimo pažaistos gyvenvietės kultūrinis sluoksnis vietomis išlikęs 10-15 cm storio.

Tame pačiame arime ir dirvoje rasta 30 vėlyvajam neolitui priskiriamų titnago dirbinių: gremžtukų, peilių, rėžtukas, retušuotų skelčių ir nuoskalų, grandukų, ašmenėlių, skaldytinių ir keramikos, kurios molio masėje gausu grūsto granito. Vietomis akmens ir geležies amžiaus kultūriniai sluoksniai vienas kitą dengia.

7. Kareivonių akmens amžiaus gyvenvietė (Kietaviškių apyl.) yra ant viršutinės buvusio ežero, dabar melioruoto, terasos, 400 m į šiaurę nuo spėjamo Kareivonių (Girelės) piliakalnio, tarp P. Lankos sodybos ir vieškelio, vedančio iš Kareivonių į Liutonis. Ariamoje dirvoje surasta mezolito laikotarpio titnago dirbinių: kirvis, rėžtukas, gremžtukas-grandukas, skaldytinių dalys, medžioklės ir žvejybos įrankiams skirti ašmenėliai, skeltės ir retušuotos nuoskalos.

Prie spėjamo Kareivonių (Girelės) piliakalnio nuo 1965 m. aptikta 10 žalvario amžiumi datuojamų akmeninių kirvių su skyde kotui; jie saugomi Kietaviškių pagrindinės mokyklos muziejuje. Todėl Kareivonių piliakalnį, kurį ekskavatoriumi rausia vietinis gyventojas, reikėtų papildomai tyrinėti.

8. Bajorų plokštūnės degintinis kapinynas (Kietaviškių apyl.) yra rytinėje Briaunio ežero pakrantėje ant neaukštos 27x25 m skersmens kalvelės, 90 m į rytus nuo ežero pakrantės, 190 m į vakarus nuo Bajorų kaime esančios O. Gudalienės sodybos ir 550 m į šiaurės rytus nuo Vindžiulių-Jagelonių kelio. Degintiniai kapai yra negiliose duobutėse. Viršutinis kapinyno sluoksnis jau anksčiau arimo apardytas. Šiame ariamame sluoksnyje aptikta 111 žiestų, lipdytų puodų šukių, 18 žalvarinių papuošalų fragmentų, žirgų aprangos dalių (4 skambalėliai su kryžminėmis įpjovomis, geležinis apkalėlis), geležinis įmoninis ietigalis. Kapinynas priskiriamas XII-XIII a.

9. Žaslių geležies amžiaus (Žaslių mst.) gyvenvietė yra šiaurės rytiniame Limino ežero krante, Limino ir Statkūniškio ežerų jungiančio kanalo dešiniajame krante, 310 m į rytus nuo Žaslių-Jonavos kelio, gyventojų sodybi-

Ekspedicijos metu aptiktas akmuo su iškalto gyvatės atvaizdu

niame sklype. Gyvenvietės būta ant neaukštos kalvelės. Čia 20-30 cm storio kultūriniame sluoksnyje rastos 109 žiestos, lygiu paviršiumi, lipdytos lygiu, grublėtu ir brūkšniuotu paviršiumi puodų šukės, geležies gargažės, skaldyti ir apdege akmenys, pavieniai titnago dirbiniai. Ankstyviausi dirbiniai priskiriami pirmiesiems amžiams po Kr.

Ekspedicijos metu aptiktos 8 radimvietės; detaliau ištyrus, tikriausiai jas būtų galima priskirti prie naujų archeologijos paminklų.

1. Vilūnų kaime (Kruonio apyl.) 100 m į pietus nuo aptiktos Vilūnų akmens amžiaus gyvenvietės, kairiame Lapainios upės krante, ant dviejų neaukštų kalvelių, kurios yra 170 m į vakarus nuo upės, aptikta vėlyvojo neolito ir žalvario amžiui priskiriamų dirbinių: šoninis gremžtukas, grandukas, skaldytinių, skelčių ir molinis verpstukas. Kai kuriose kalvelių vietose gali būti išlikęs kultūrinis sluoksnis.

2. Būtkiemio kaime (Kruonio apyl.), Kalvių ežero šiauriniame krante, antrame nuo rytinio kranto pusiasalyje, aptikta lipdytos keramikos, kurios molio masėje yra augalinių priemaišų. Keramiką surasta 25 cm storio smėlio sluoksnyje. Jame yra daug smulkių medžio degėsių. Tolesni tyrinėjimai galėtų patikslinti, ar čia nebūta akmens amžiaus gyvenvietės.

3. Basonių kaime (Kruonio apyl.), kairiajame Lapainios upės krante, 450 m į pietus nuo Basonių piliakalnio, 40 m į pietus nuo Lapainios upės, durpyne, vadinamame Vaito pieva, aptikti 7 titnago dirbiniai: grandukas-gremžtukas, grandukas, gremžtukas, skaldytiniai, akmeniniai tinklų pasvarai, akmeninis kirtiklis, skaldyti akmenys. Matyt, kultūrinis sluoksnis arimo yra pažaistas, bet vietomis jis gali būti ir išlikęs.

4. Vaitkūnų kaimo (Nemaitonių apyl.) vakarinėje dalyje, prie įtekančio į Švenčiaus eže-

lą bevardžio upelio, 400 m į šiaurės rytus nuo Vaitkūnų-Nemaitonių kelio, ant aukštos ir stačios ežero ir upės terasos, aptikti 55 titnago dirbiniai: retušuotos skeltės, grandukas, nuoskalos, skaldytiniai. Tai mezolitinės gyvenvietės liekanos.

5. Žydiškių kaimo pakraštyje (Nemaitonių apyl.), 50 m į pietus nuo Žydiškių kapinių, šiaurinėje Švenčiaus ežero pakrantėje, ant dviejų kalvelių, aptikta 14 titnago dirbinių: retušuotų skelčių, nuoskalų, akmeninių tinklų pasvarų, žiestos keramikos. Tai, matyt, neolitinės gyvenvietės liekanos ir vėliau buvusios kaimavietės pėdsakai.

6. Kudonių kaime (Kietaviškių apyl.), 150 m nuo Ilgio ežerš šiaurinio kranto, sodybos teritorijoje, smėlyne, aptikta titnago dirbinių: skelčių, skaldytinių, retušuotų nuoskalų, lipdytos ir žiestos keramikos, skaldytų akmenų. Nors paviršiuje būta daug radinių, jų surinkti sodybos šeimnininkas neleido.

7. Šuolių kaime (Kietaviškių apyl.), 350 m į rytus nuo Švenčiaus ežero kranto, ariamoje dirvoje, aptiktas akmeninis kirvis su skyde kotui, akmeniniai tinklų pasvarai.

8. Šventininkų kaimo (Kruonio apyl.) pietinėje dalyje, 150 m į rytus nuo Lapainios upės, dešiniajame jos krante, ir 400 metrų į šiaurės vakarus nuo Lapainios ištakos iš Kalvių ežero, 90 m į vakarus nuo sodybos, dirvonuojančioje pievoje, buvo aptikta 12 mezolito laikotarpiui priskiriamų titnago dirbinių: rėžtukas, skeltė su utilizacija, retušuotos nuoskalos ir skeltės.

Žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai parodė, kad dar labai mažai ištirtoje Centrinės Lietuvos teritorijoje slypi nemažai radinių. Dar akmens amžiuje ši teritorija buvo palyginti tankiai apgyvendinta. Ateityje čia bus toliau vykdomi žvalgomieji archeologiniai tyrimai.

ARCHEOLOGIJA IR AEROFOTOGRAFIJA

Archeologijos paminklų fotografavimo iš oro pradininkais pagrįstai galima vadinti anglus.

ROMAS JAROCKIS

Dar Pirmojo pasaulinio karo metais Britų Karališkųjų oro pajėgų karininkas O. G. S. Kraftsvordas (Craftsword) skraidydamas atkreipė dėmesį į žemės paviršiuje matomas neaiškios kilmės žymes. Tarpukario laikotarpiu fotografavimas iš oro taikiais tikslais plačiai paplito Europoje. Tuomet pirmą kartą buvo atkreiptas dėmesys į aerofotografijos svarbą geografijai, geologijai, meteorologijai, botanikai ir archeologijai. Lietuvoje šią naują 1931 - 1934 m. pirmasis pritaikė tuometinis Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius gen. Vl. Nagevičius, kasinėdamas Apuolės ir Impilties piliakalnius.

Pokario metais Lietuvoje, kaip, beje, ir visoje Rytų Europoje, masinis archeologijos paminklų fotografavimas iš oro nebuvo organizuojamas ir paieška nebuvo vykdoma. Priežastys gana paprastos: uždaros oro erdvės bei fotografavimo iš oro suvaržymai.

Didžiosios Britanijos pavyzdys rodo, kad kita Europos dalis per tą laiką šioje srityje gerokai pažengė į priekį. Po Antrojo pasaulinio karo kai kuriuose universitetuose ir paminklosauginėse institucijose sukurti aerofotografijos centrai dabar jau turi sukaupę mi-

lįjoninius fotonegatyvų fondus. Visoje Jungtinėje Karalystėje per metus šiam tikslui skiriama ne mažiau kaip 500 skraidymo valandų, nufotografuojama apie 1500 archeologijos objektų, kurių nemaža dalis būna naujai atrasti. Daugelyje universitetų archeologijos specialybės studentams skaitomas aerofotografijos kursas. Nauji archeologiniai kasinėjimai vakarų valstybėse neįsivaizduojami be išanktinės žvalgybos iš oro. Aerofotografavimas leidžia rinkti informaciją apie jau žinomus objektus ir ieškoti naujų archeologijos paminklų. Fotografavimas iš oro yra efektyvus dėl to, kad naudojant šį metodą galima tiksliai užfiksuoti visą paminklo teritoriją, o tradiciniais archeologinės žvalgybos metodais tai padaryti gana sunku. Prieš bandant paaiškinti būdus ir požymius, pagal kuriuos aerofotonoatruaikoje yra atpažįstamas archeologijos objektas, visų pirma būtina žinoti, kad visi laikui bėgant žemės paviršiuje įvykę pokyčiai palieka neišdildomą žymę. Yra trys pagrindiniai archeologijos objekto nustatymo būdai:

1. Pagal vienos rūšies augalų vegetacijos skirtumus. Pavyzdžiui, karštą vidurvasarį javai bus žalesni ir aukštesni toje vietoje, kur kažkada įžemyje buvo iškasta duobė. Augalų šaknys, ieškodamos drėgmės, pasiekia žemę ir visame lauke nustoja augti. Tuo tarpu ja-

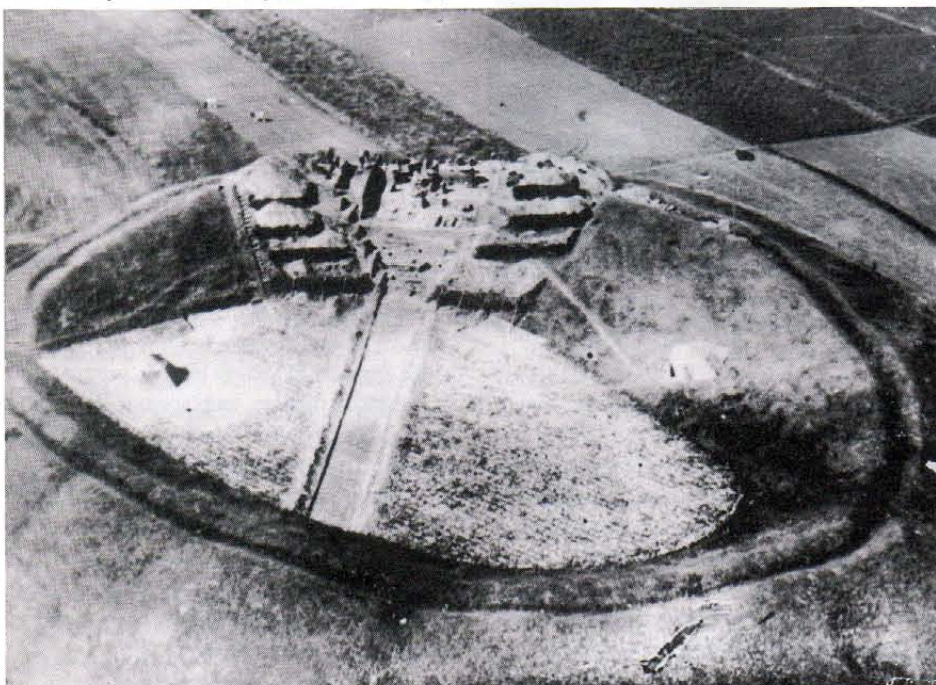

Konferencijos, vykusios 1994 m. rugsėjo mėn. Kleinmachnove, Vokietijoje, emblema

vai, augantys toje vietoje, kur kažkada buvo pažeistas įžemis, turi pakankamai drėgmės ir išsiskiria vešlumu ir spalva. Augalai prasčiau auga ten, kur po ariamu sluoksniu bus likę kokio nors pylimo, krūsnies ar pamatų liekanos.

2. Pagal skirtingas dirvos paviršiaus spalvas. Turint aerofotonoatruaiką, gana nesunku nustatyti ariamos gyvenvietės kultūrinio sluoksnio išplitimą, neretai taip galima aptikti ir ariamus laidojimo paminklus.

3. Pagal žemės paviršiuje esančius iškilimų ir įdubimų šešėlius. Šiuo atveju reikia fotografuoti esant ypatingam apšvietimui ir tik tam tikru kampu. Vertikali fotografija čia netinka. Šis metodas labai efektyvus fotografuojant suplokštėjusius pilkapius, pylimus bei užpiltus griovius. Žymaus Vokietijos archeologo - aerofotografo O. Brašo (Braasch) ir Branderburgo žemės muziejaus Archeologijos skyriaus vadovo G. Vetcelio (Wetzell) iniciatyva, aktyviai remiant Didžiosios Britanijos paminklosauginėms institucijoms, 1994 m. rugsėjo pabaigoje Rytų Vokietijoje, Kleinmachnovo miestelyje, buvo suorganizuota konferencija "Aerial Archeology in Eastern and Central Europe". Konferencijoje dalyvavo daugiau kaip 90 archeologų iš 15 Europos valstybių. Baltijos šalių atstovai tokiame renginyje dalyvavo pirmą kartą. Keturias dienas trukusiame simpoziume buvo prisiminta archeologijos paminklų fotografavimo iš oro istorija, pristatyti tik pastaraisiais metais Rytų Vokietijoje, Čekijoje, Slovakijoje, Lenkijoje bei Vengrijoje pradėti įgyvendinti nauji projektai, dalijamasi patirtimi, siūlomi nauji metodai, keičiamasi informacija. Baigiamajame žodyje šio renginio organizatoriai pabrėžė, kad pagrindinis konferencijos tikslas buvo paskatinti pakilti į paukščio skrydį ir visų kitų Europos šalių, taip pat ir Lietuvos, archeologus.

Didžiosios Britanijos pavyzdys rodo, kad kita Europos dalis per tą laiką šioje srityje gerokai pažengė į priekį. Po Antrojo pasaulinio karo kai kuriuose universitetuose ir paminklosauginėse institucijose sukurti aerofotografijos centrai dabar jau turi sukaupę mi-

Impilties piliakalnio aerofotonoatruaika. 1933 m. Originalas saugomas Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyriaus archyve

NUMIZMATAS

POVILAS KARAZIJA

(Pabaiga. Pradžia - "Baltų archeologijos" Nr.2(5))

Vieno žymiausių Lietuvos numizmatikos tyrinėtojų - Povilo Karazijos - mokslinis palikimas lig šiol nėra kiek plačiau ir išsamiau tyrinėtas.

VYTAUTAS SMILGEVIČIUS

Kad šios monetos kaltos Kazimiero Jogailaičio laikais, mano ir E. Ivanauskas /24/. Kita dalis monetų kalta Švitrigailos laikais. Nuo kitų jos skiriasi tuo, kad Stulpų pusėje yra raidė "R". Vieni tyrinėtojai šią raidę laikė gotiška, kiti - slaviška. Jau P. Karazija spėjo, kad ji galinti būti panaši į gotišką "B", kartais į "R" arba į poluustavo "B" ("vedi"). Sunku pasakyti, kiek tokių monetų buvo šiuose lobiuose, tačiau keletą jų aiškiai matome knygoje pateiktose lentelėse /14, lent. I, Nr. 2, 15/.

Bene daugiausiai diskusijų susilaukė monetų nominalas. P. Karazijos darbe įrodinėjama, kad šių monetų nominalas - denaras, o M. Gumovskis laikė jas esant dvidenariams. E. Ivanauskas savo knygoje visas monetas - nors ir ne visai teisingai - priskiria Kazimierui ir laiko jas esant denarais /24, p. 75 - 77/. S. Sajausko ir D. Kaubrio kataloge paneigta P. Karazijos (ir E. Ivanausko) nuomonė, čia jos vadinamos dvidenariais ir pritariama M. Gumovskio nuomonei /27, p. 31/.

P. Karazija monetų prabą nurodo esant 420 - 519. Šiai nuomonei neprieštarauja ir katalogas /27, p. 51 - 54/. Vidutinis monetos svoris - 0,405 gramo.

Pagrindinis priekaištas P. Karazijai daromas dėl šių monetų lyginimo su Prahos grašiais. Lobiuose rasto Prahos grašio vidutinį svorį lengva nustatyti, žinant svorių vidurkį. Aluonos Šklėrių lobyje rasti du Prahos grašiai, vienas svėrė 2,670 g, kitas - 2,434 g, taigi svorio vidurkis būtų 2,552 gramo.

Krūminių lobyje buvo rasta 20 Prahos grašių. Sudėję jų visų svorius, gauname 50,922 gramų, padaliję iš monetų skaičiaus, gauname svorio vidurkį - 2,5461 g.

Lietuviškų monetų svoriai skaičiuoti pagal P. Karazijos knygoje pateiktas lenteles. Aluonos Šklėrių lobyje 65 lietuviškų monetų bendras svoris yra 25,173 gramai. Vidurkis - 0,387276g.

Krūminių lobio monetų vidutinį svorį dėl

jų gausumo teko skaičiuoti pagal atmainas. Duomenys pasiskirstė taip :

atmaina A : 14 monetų, bendras svoris 6,232 g, vidurkis - 0,366588 g;

atmaina B : 24 monetos, bendras svoris 9,214 g, vidurkis - 0,336856 g;

atmaina C : 137 monetos, bendras svoris 55,212 g, vidurkis - 0,403 gramo.

Sudėję visus tris svorių vidurkius, gauname 11,3814 g, padaliję iš atmainų skaičiaus,

P. Karazija (dešinėje) su kolekcininku, laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininku, Konstantinu Stašiu

gauname vidutinį vienos monetos svorį, būtent 0,37938 gramo.

Panašiai skaičiavome monetų prabas Aluonos Šklėrių lobio dviejų monetų vidutinę prabą - 0,5015, o Krūminių lobio - 0,456625. Prabų vidurkis tokiu atveju būtų apie 0,479.

Norėtume pabrėžti, kad skaičiuojant monetų svorius nebuvo įtrauktos tik tos monetos, kurių tikrumu suabejojo P. Karazija, visos kitos pateko į sąrašą. Tačiau P. Karazijos

darbe kažkodėl buvo atmesta moneta Nr. 171, esanti 0,640 g, ir keletas kitų. Be abejo, tai pakeitė rezultatą.

Vidutinis vienos Aluonos Šklėrių lietuviškos monetos sidabro kiekis išėjo 0,1855 gramo. Vidutinį sidabro kiekį viename Prahos grašyje teko skaičiuoti remiantis Krūminių lobyje buvusiais Prahos grašiais, nes Aluonos Šklėrių lobio Prahos grašiams nebuvo alikta cheminė ekspertizė. Prabos vidurkis išėjo 0,6447 gramų gryno sidabro.

Analogiškai gryno sidabro kiekis vienoje lietuviškoje Krūminių lobio monetoje sudarė 0,1930 gramo, o viename Prahos grašyje - 1,6409 gramo.

Taigi pagal pirmą atvejį vieną Prahos grašį turėjo sudaryti 8,86 lietuviškos monetos, pagal antrąjį atvejį - 8,500. Galėtume drąsiai teigti, kad šias monetas reikėtų vadinti denarais, o ne dvidenariais, kaip mano katalogo autoriai. Be abejo, reikėtų atkreipti dėmesį ir į Prahos grašio kurso smukimą, mažėjant jame gryno sidabro kiekiui.

Šančių lobis

"Šančių lobis" - paskutinė išlikusi P. Karazijos numizmatinė studija, aprašanti 1933 m. kovo 24 d. Kaune, Šančių rajone, rastą lobį, kurį sudarė :

- 1) kaspinio tipo apyrankė - 1;
 - 2) lietuviški trišoniai sidabro lydiniai :
 - a) sveiki - 1,
 - b) pusės - 4;
 - 3) lietuviškos I tipo monetos - 87;
 - 4) Petro I, Mušhatos sūnaus, Moldavijos valdovo, monetos - 4;
 - 5) Žygimanto Senojo 1627 m. pusgrašis - 1.
- Pastaroji moneta, kaip spėjo P. Karazija, į muziejų pateko atsitiktinai, nes jos buvimas prieštarauja bendrai lobio chronologijai /10, p. 2/. Kaip žinome, lobis buvo surinktas ir E. Volterio bei K. Strašinskio pastangomis perduotas iš pradžių Kauno miesto muziejui, o šį 1936 metais likvidavus - Vytauto Didžiojo kultūros muziejui. Mus šiame darbe domintų lietuviškos monetos bei lydiniai.

P. Karazija (viduryje) su draugais tremtyje, Varšuvoje, 1936 m.

I tipo monetos Šančių lobyje

Rastas lobyje 87 pirmojo tipo monetas P. Karazija skirsto į tris stambias grupes :

A - ietgalis nukreiptas kairėn,

B - ietgalis nukreiptas kairėn, bet legenda skaitoma prieš laikrodžio rodyklę,

C - ietgalis nukreiptas dešinėn.

Čia reikia paminėti, kad ietgalio padėtis "kairėn", "dešinėn" yra imama kryžiaus atžvilgiu /27, p. 38, Nr. 1; p. 39, Nr. 16 ir kt./ . A monetų grupę sudaro 22 atmainos, t. y. penkiomis daugiau nei iš viso šios monetos atmainų pateikia katalogas /27, p. 38 - 39, Nr. 1 - 17/. Kai kurias P. Karazijos pateiktas atmainas sunku identifikuoti su kataloge pateiktomis. Pvz., P. Karazijos atmainas a/a, b/b, c1/d (be minkštumo ženklo legendoje) atitinka kataloge pateiktos dvi atmainos /27, p. 39, Nr. 6, 15/. "Šančių lobio" atmaina f/1 /10, p. 57/ (su atbulu minkštavimo ženklu) atitinka katalogo atmainas Nr. 2 - 3 /27, p. 39/. Labai panaši ir g/m bei g/n atmainos.

B monetų grupėje yra 5 atmainos, t. y. trimis daugiau nei kataloge, iš jų viena labai lengvai identifikuojama. Tai atmaina o/s (legendoje "pečatj") /10, p. 60/.

Kitos monetų atmainos, neturint pačių monetų, sunkiai identifikuojamos.

C grupėje yra 7 atmainos (kataloge - nė vienos).

P. Karazija taip pat atskira - D grupę išskyrė, jo manymu, padirbtas monetas, kurių yra 6. Taigi minėto Šančių lobio 82 monetos sudaro 34 atmainas, o naujausia literatūra nurodo jų tik 17 /27, p. 38 - 39/.

Svarbus P. Karazijos nuopelnas buvo pateikti statistiniai duomenys apie visas 87 monetas. Lig šiol niekas kitas nepateikė tokių kruopščių duomenų. Visų pirma reikėtų aptarti monetų nudilimą. Kaip pažymėjo jau pats P. Karazija, labai nudilusių buvo mažai. Pats mokslininkas savo darbe monetų nudilimą vertina trijų balų sistema, kurioje skaičius 3 reiškia stiprų nudilimą, o 1 - vos pastebimą. 1 išsilaikymo monetų buvo 56,

2 išsilaikymo monetų buvo 30,

3 išsilaikymo monetų buvo 1.

Taigi absoliuti Šančių lobio I tipo monetų dauguma (64,3678 proc.) buvo palyginti gerai išsilaičiusios, kiek stipriau apdilusios monetos sudarė 34,48 proc. ir tik viena moneta (= 1,149 proc.) buvo prastai išsilaičiusi.

Kitas svarbus klausimas būtų monetų atmainos. Iš 87 monetų pagrindiniai monetų tipai yra :

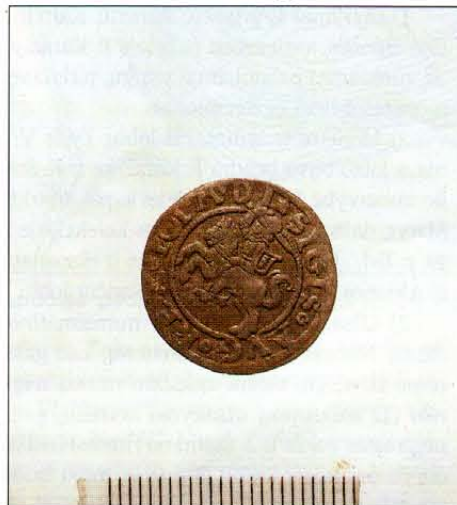
r/t - 13 monetų,

o/v - 7 monetos,

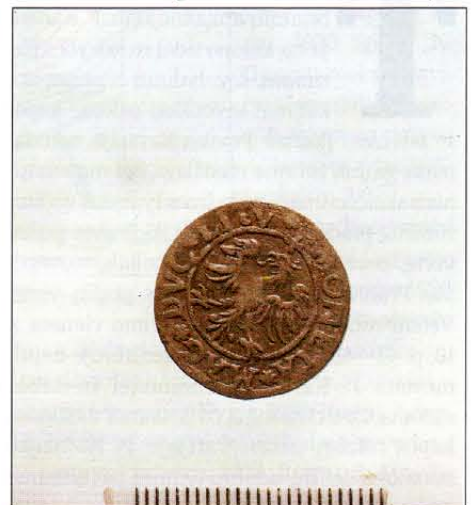
p/s ir g/n - po 6 monetas,

e/i - 4 monetos.

Dvi šio lobio monetos ypač domina, nes

Žygimanto Augusto pusgraišis 1545m.

laikomos perkaltomis. Vienoje iš jų P. Karazija įžiūrėjo liūto kūno dalis, kitoje pusėje - dvi erelio plunksnas. Kitoje monetoje taip pat įžiūrėta liūto kūno dalis, tačiau reverse nieko nepastebėta. Pirmąją minėtąją monetą pagal erelį P. Karazija priskiria Jogailai, atmesdamas versiją, kad tai galėjęs būti perkaltas Prahos grašis. Kadangi Jogailos grašiai negalėjo būti kaldinti anksčiau nei 1386 metais, tai, anot P. Karazijos, lobį galima datuoti paskutiniu XIV amžiaus ketvirčiu.

Pirmųjų lietuviškų monetų priklausomybę tebekelia daugybę diskusijų. Ne išimtis ir P.

Karazijos pažiūros. Visų pirma jis, kaip ir visa mūsų istoriografija, atmėta kryžiaus, kaip konfesinio ženklų, koncepciją. Kryžius kaip ornamentas žinomas jau nuo senojo geležies amžiaus (romėniškojo periodo), todėl juo pažymėtos monetos nebūtinai turi būti datuojamos po 1387 metų, kaip tai bando daryti kai kurie autoriai /24/. Taip pat teisingai pabrėžiama, kad kryžius galėjęs būti provoslavų įtakos ženklas.

P. Karazija, remdamasis Kęstučio ženklo aprašymu, ima gretinti antspaude esantį ginklą (matyt, kalaviją) su monetose pavaizduotu ietigaliu. Pasak mokslininko, monetų ietigalis - tai tik transformuotas Kęstučio kalavijas. Remdamasis tuo, P. Karazija priskiria monetas Vytautui. Galėtume išskirti du pagrindinius P. Karazijos argumentus :

1) paleografinė analizė rodo, kad monetų legendos raidės būdingos antrajai XIV amžiaus pusei;

2) monetų ietigalis - tai tik transformuotas Kęstučio kalavijas, o tėvo ženklo vartojimas tų laikų heraldikoje buvo įprastas /10, p. 74/. Deja, P. Karazija nepastebėjo Algirdo antspaudo su jo ženklu - dviguba strėle, kuri yra panaši į monetose vaizduojamą ietigalį. Be to, nepakankamai atkreiptas dėmesys į legendą "pečatj" ir analogišką žodį, esantį Algirdo antspaude. Dėl to P. Karazijos išvados apie monetų priklausomybę Vytautui yra paneigtos.

Reikėtų paminėti, kad Šančių lobio monetos sudarė Algirdo dvidenariai, kurie yra

sunkesni nei to paties valdovo denarai. Tuo metu ryškūs monetų svorio svyravimai kėlė labai daug klasimų. P. Karazija tarp I tipo monetų išskyrė dvi dideles grupes :

a) sunkesnes (t. y. dvidenarius),

b) lengvesnes (t. y. denarus).

Abiejų grupių monetų nominalo P. Karazija neįvardijo.

Šančių lobio lietuviški trišoniai lydiniai

Šančių lobyje taip pat buvo rasti penki lietuviški trišoniai lydiniai, P. Karazijos vadi-

Žygimanto III Vazos 1607m. dvidenaris

nami "rubliais", iš jų vienas sveikas ir keturi perskelti pusiau. Sveikas lydinys sveria 189,5 gramo, o keturių perkirstų pusiau sidabro lydiniių svorio vidurkis sudaro 93,6425 gramo. Reikėtų pažymėti, kad statistinis vidutinis pastarųjų lydiniių svoris, padaugintas iš dviejų, beveik atitinka lobyje rasto sveikojo lydinio svorį (atitinkamai - 187,285 g ir 189,5 g) /10, p. 34/. Iš keturių perpus perkirstų lydiniių trijų svoris, padaugintas iš dviejų, beveik atitinka sveikojo lydinio svorį ir tik vienu atveju jį viršija. Lydiniių ilgis tarpusavyje sudaro santykį 1:1,5, t. y. vienas sveikas lydinys lygus 1,5 perpus perkirsto lydinio.

Tiriant šiuos lydinius, susidurta su briaunų apkalinėjimu. P. Karazija tai aiškino sidabro kokybės tikrinimu, t. y. lydiniių briaunų apkalimas savotiškai pakeitė kapose buvusias įkertas. Povilas Karazija, remdamasis gausia istorine medžiaga bei matematiniais skaičiavimais, siūlo šiuos lydinius vadinti rubliais, pradžioje turėjusiais 96 Prahos grašių vertę, o vėliau, Vaclovo IV laikais, nuvertinus Prahos grašį, - 100 Prahos grašių vertę. Vėliau rublis likęs tik skaičiavimo vienetu /10, p. 44 - 45/. Naujaisioje literatūroje nepriimtama P. Karazijos nuomonei ir dabar siūloma vartoti terminą "tribriaunės didžiosios kapos". Taigi istoriografijoje P. Karazijos nuomonė dėl šių sidabro lydiniių pavadinimo neįsigalėjo /27, p. 12/.

Povilo Karazijos kolekcija

P. Karazija plačiai visuomenei yra žinomas kaip kolekcininkas, sukaukęs nemažą kolekciją, kurioje buvo ir rankraščių, ir monetų bei medalių, ir masonikos. Po mokslininko mirties rankraščiai buvo perduoti Mokslių akademijos bibliotekai, masonikos rinkinys pateko į VU Mokslo muziejų, dalis grafikos - į tuometinį Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejų. Numizmatikos kolekcijos likimas buvo kitoks.

Kada P. Karazija pradėjo formuoti savo numizmatinę kolekciją, tiksliai pasakyti ne-

galime, tačiau turimi faktai leidžia daryti tam tikras prielaidas:

1) Prieš I pasaulinį karą P. Karazija jau buvo surinkęs visą draudžiamą lietuvišką spaudą /30/.

2) 1925 m. P. Karazija dalyvavo Vilniuje surengtame aukcione, kuriame įsigijo brangų ir retą III Lietuvos Statuto 1614 metų lenkišką leidimą /30/.

Pastarasis pirkinys liudija, kad jau tuo metu jis buvo susiformavęs kolekcininkas - bukinistas. Galbūt maždaug tuo pačiu metu jis domėjosi ir numizmatika.

P. Karazijos numizmatinė kolekcija buvo papildoma ir šių šaltinių:

1) Įsigijimas iš privačių asmenų. Kaip liudija žmonės, asmeniškai pažinoję P. Karaziją, jis, turėdamas pakankamai pinigų, pirkdavęs monetas dviem egzemplioriais.

2) Monetos ir lydiniai iš lobių. Dalis Vilniaus lobio buvo bendra P. Karazijos ir K. Stašio nuosavybė. K. Stašys padėjęs kapas atpirkti. Matyt, dalis jų liko P. Karazijos kolekcijoje /19, p. 154/. Kolekcijoje galėjo būti ir eksponatų iš Aluonos Šklėrių, Krūminių, Šančių lobių.

3) Užsakymai iš užsienio numizmatinių firmų. Neturime tikslių duomenų, kad galėtume tai teigti, tačiau anksčiau minėti teiginiai (12 trūkstantų užsakymo kortelių, gana neįprastas vokas iš J. Šulmano firmos) leidžia daryti prielaidą, kad P. Karazija, tokiu būdu užsisakydamas monetas, galėjo papildyti savo kolekciją.

Tik 1977 metais P. Karazijos kolekcijos dalis buvo perduota VU Mokslo muziejui ir tik su mokslininko giminaičių sąlyga sudaryti vardinį nejudinamą Povilo Karazijos fondą. Iš visos kolekcijos, turėjusios apie 10 000 monetų ir medalių /19, p. 154/, į muziejų pateko tik 4066 monetos ir 190,5 sidabrinio lydinio. Likusi kolekcijos dalis, - spėjama, apie 6000 monetų, - P. Karazijos giminaičių buvo išparduota Kauno kolekcininkams. Kai kurie šios kolekcijos egzemplioriai vėliau grįžo į muziejų, tačiau absoliuti dauguma jų dabar yra dingusi. Kadangi P. Karazija savo monetas

laikė vokeliuose, kurį laiką monetos tarp Kauno kolekcininkų "kursavo" šiuose vokeliuose. Deja, dabar atkurti tikrąjį P. Karazijos kolekcijos vaizdą yra sunku, nes informacija apie ją dažnai esti neapibrėžta, kaip antai "1000 Azijos monetų" arba "visas stalčius talerių"; todėl visiškai neįmanoma nustatyti monetų kaldinimo šalių, metų ir nominalų.

Šiame darbe daugiausiai remtasi P. Karazijos kolekcijos aktu /9/ ir tik vienoje kitoje vietoje sugebėta atrasti dingusią monetą ar medalį. Visa apžvalga, pateikiama čia, laikytina tikta P. Karazijos kolekcijos dalies vertinimu, nepretenduojuojant į visos kolekcijos, turėjusios apie dešimt tūkstančių vienetų, nuoseklią ir išsamią apžvalgą.

IŠVADOS

1. Povilas Karazija nuveikė didelį darbą, tikslindamas pirmųjų lietuviškų monetų atmainas, atlikdamas jų metrologinius matavimus. Jo darbai ir šiandieną yra svarbūs.

2. P. Karazija buvo teisus, įvesdamas terminą "kapa", apibūdinantį lietuviškus pusapvalės lazdelės formos lydinius. Taip pat palaikytina jo versija, kad šie lydiniai buvo liejami ne didžiojo kunigaikščio, o vietinių feodalų valdžios.

3. P. Karazijos atlikti kapų tyrimai tebėra aktualūs ir šiandien. Išsamesnio veikalo nei "Vilniaus lobsis", skirto specialiai kapoms, lig šiol neturime.

4. P. Karazijos monetas ir sidabro lydinius, perduotus 1977 metais VU Mokslo muziejui (apie 4000 monetų ir 200 sidabro lydiniių), reikėtų laikyti tik dalimi apie 10 000 monetų ir medalių turėjusios kolekcijos.

5. Likę 6000 monetų ir medalių bei nežinomas skaičius sidabro lydiniių laikotarpiu nuo 1955 m. iki 1977 m. P. Karazijos giminaičių buvo perduoti daugiausia Kauno kolekcininkams. Dalis medalių vėliau pateko į VU Mokslo muziejų.

6. P. Karazijos III (IV) tipo monetų priskyrimas tik Vytautui neišlaikė istorijos egzaminą. Naujaisioje literatūra dalį šių monetų datuoja ir Švitrigailos bei Kazimiero laikais.

7. Ib tipo monetų priskyrimas Vytautui, kaip tai padarė P. Karazija, naujaisioje literatūroje yra ginčijamas. P. Karazija neatkreipė dėmesio į monetose vaizduojamą šalčio ginklo ir Algirdo antspaude atvaizduoto ginklo panašumus, taip pat galima monetų legendos analogija su antspaudu įrašu "pečatj".

8. Iš esmės teisingas P. Karazijos nurodytas šių monetų nominalas - denarai, o ne dvidenariai, kaip mano M. Gumovskis ir katalogo autoriai.

P.S. Su Povilo Karazijos kolekcijos aprašu (44 puslapiai) ir literatūros sąrašu galima susipažinti "Baltų archeologijos" redakcijoje.

AR KASINĖJO PROF. E. VOLTERIS APUOLĖS PILIAKALNĮ 1930 METAIS?

ADOLFAS TAUTAVIČIUS

Apie kai kuriuos mūsų archeologijos paminklų kasinėjimus nėra išsamių žinių, o kartais jos netikslūs. Viena iš tokių yra apie Apuolės piliakalnio (Skuodo raj.) kasinėjimus 1930 m. Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyriuje E. Volterio fonde yra išlikęs ne visas (be pabaigos) 12 p. mašinraštis "1930 m. Apuolės piliakalnio tyrinėjimų apyskaita" (F. 17-275). Remdamasis minėta ataskaita, dr. G. Zabiela teigia, kad prof. E. Volteris 1930 m. piliakalnio aikštelėje ištyrė apie 450 m² plotą¹. Taigi ekspedicija Apuolėje 1930 m. turėjo dirbti ne mažiau kaip 2 ar 3 savaites, kad iširtų tokį plotą. Profesoriumi tada ėjo 75-ti metai, jam turėjo padėti bent vienas pagalbininkas, nes į archeologines išvykas jis vienas nebevažiuodavo. Pavyzdžiui, 1929 m. toje pačioje Apuolėje dvi ar tris dienas trukusioje žvalgyboje dalyvavo studentai A. Merkelis, J. Puzinas, B. Tarvydas.

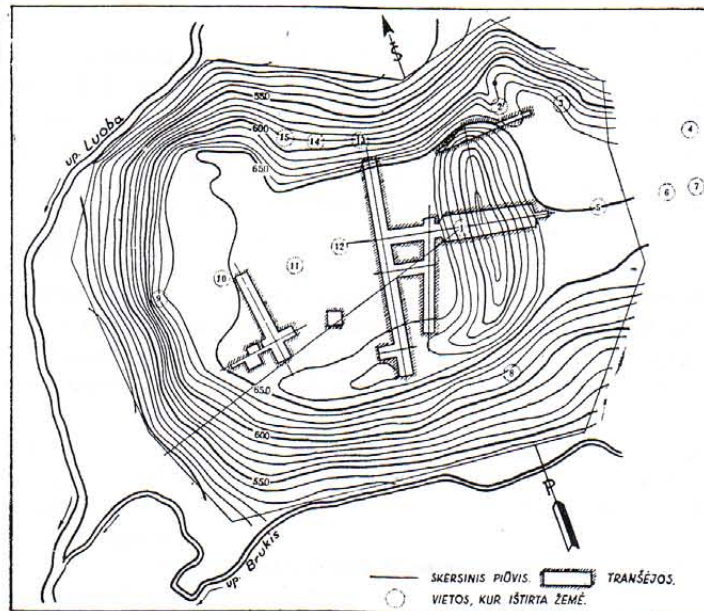
Visi duomenys rodo, kad 1930 m. Apuolės piliakalnio aikštelės kasinėjimų data yra klaidinga.

Pirmiausia, vertėtų prisiminti, jog prof. E. Volterio padėjėjas J. Puzinas, dirbęs su juo Kauno miesto muziejuje, 1930 metų pavasarį išvyko į Heidelbergą studijuoti proistorės. Jį pakeitė studentai K. Mekas, K. Paunksnis. 1930 metai Lietuvoje buvo paskelbti jubiliejiniais Vytauto Didžiojo metais. Prof. E. Volteris buvo užsimojęs muziejuje surengti jubiliejinę parodą. Iš laikraščių sužinome, kad birželio viduryje jis su K. Paunksniu nuvažiavo į Panevėžį, kur kraštotyros muziejuje buvo P. Bliumo Lepšių senkapyje iškastų XV a. pradžios radinių (monetų, ginklų), o iš Panevėžio nuvyko į Raguvą pas kolekcionierių K. Šulga². Birželio mėnesio pabaigoje jis buvo nuvykęs į Zapyškį tirti ten esančios bažnytėlės³. Rugsėjo 18-23 d. Rygoje vyko II Baltijos šalių archeologų kongresas, jame pranešimą skaitė ir prof. E. Volteris⁴. Artėjant Vytauto Didžiojo jubiliejui, buvo intensyviai tvarkoma Kauno pilies teritorija - vasarą nugriautos ten stovėjusios lūšnos, o rudenį prasidėjo kasinėjimai, kurie užsitęsė iki lapkričio mėnesio. Tarp kasinėjimų prižiūrinių kartais minimas K. Mekas⁵.

To meto laikraščiai kronikos žinutėse ir straipsniuose dažnai informuodavo apie tada gana retus mūsų senovės paminklų tyrimus. Pavyzdžiui, apie 1929 m. vos kelias dienas trukusius Apuolės piliakalnio kasinėjimus randame keliolika žinučių ir straipsnelių, o apie

1931 m. tyrimus - daugiau kaip 40. Tuo tarpu apie 1930 metų Apuolės piliakalnio kasinėjimus nėra jokios žinutės. Tiesa, porą kartų užsiminama, kad tokie kasinėjimai įvyks rudenį, kad kartu dirbs ir švedų archeologai⁶. Tačiau rudenio spauda jau praneša, kad Apuolėje kasinėjimų nebus⁷.

Iš tikrųjų jei E. Volteris - Kauno miesto muziejaus direktorius - 1930 m. būtų tuos didelius Apuolės piliakalnio aikštelės tyrinėjimus atlikęs, tai jo kasinėjimų radiniai būtų atsidūrę Kauno miesto muziejuje, o iš ten 1935-36 m. būtų patekę į Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus priešistorinį skyrių. Tuo tarpu ten jų

Apuolės piliakalnio planas pagal R. Volkaitę - Kullikauskienę

nebuvo. Taip atsitiko todėl, kad Apuolės piliakalnio aikštelė plačiau kasinėta tik 1931 m., kai Vl. Nagevičius suorganizavo didesnę ekspediciją. Pats Vl. Nagevičius vadovavo pylimo tyrimams, o aikštelėje dirbo E. Volteris (ar jo pagalbininkai) B. Nerimas ten kasinėjo tik nedidelį plotą, jis daugiau dėmesio skyrė kapinyno paieškoms ir tyrimams⁸.

Taigi 1930 m. Apuolės piliakalnis nebuvo kasinėjamas. Ataskaitos pavadinime yra įsivėlusį korektūros klaida. Joje minimi prof. E. Volterio tyrinėti plotai iš tikrųjų buvo kasinėti 1931 m. Dr. G. Zabiela paskelbtas planas priklauso 1931-32 m. Vl. Nagevičiaus vadovautai ekspedicijai, plane pažymėti tais metais tirti plotai. 1928 ir 1929 m. prof. E. Volterio bandytos tyrinėti vietos plane liko nepažymėtos, nes tuo metu šio piliakalnio topografinio plano neturėta, o 1930 m. jokių kasinėjimų nebuvo.

Nuorodos:

1. Zabiela G. E. Volterio archeologinė veikla Žemaitijoje // Žemaičių praeitis. - V., 1993. Kn. 3. P. 76; Zabiela G. Lietuvos medinės pilys. - V., 1995. P. 29, pav. 22.3.

2. Archeologų apsilankymo rezultatai // Panevėžio balsas, 1930. Birželio 19, 26; Mūsų senovės liekanos // Mūsų kraštas, 1930. Birželio 18.

3. Tyrinės Zapiškio bažnyčios požemius // Lietuvos aidas, 1930, Birželio 24.

4. Congressus secundus archeologorum Baltictorum Rigae 19. - 23. VIII. 1930. - Rigae, 1931. P. 15, 24, 26, 267-268.

5. Dar kartą svarstė Kauno pilies likimą // Lietuvos aidas. 1931. Rugsj. 21; Ar restauruoti, ar tik konservuoti senąją pilį // Lietuvos aidas. 1930. Rugs. 29; Senapilio apžiūrėjimas // Lietuvos aidas. 1930. Spalio 21; Lankomiausia Kauno vieta // Lietuvos aidas. 1930. Spalio 30; Gatvių meksfaltavimas, senapilės atkimas ir miesto statyba // Lietuvos aidas. 1930. Lapkričio 7.

6. Archeologiniai kasinėjimai Lietuvoje // Lietuvos aidas. 1930. Liepos 4. - Parašas: Pr.

Ra. (E. Volteris informuoja apie būsimus rudenį Apuolės kasinėjimus). Pirma Latvijoje, o paskui Lietuvoje // Rytas, 1930. Rugsj. 7. Švedai, latviai ir lietuviai draugiškai tyrinės praeitį // Lietuvos keleivis, 1930. Rugsj. 8. Apuolės piliakalnis dar sykį bus kasinėjamas // Lietuvos aidas. 1930. Rugsj. 12.

7. Atvyksta dvi švedų mokslininkų grupės susipažinti su Lietuvos praeitimi ir liaudies statyba bei menu // Lietuvos aidas. 1930. Rugsj. 30.

8. Apuolės piliakalnio kasinėjimai // Lietuvos aidas, 1931. Rugsj. 11; Archeologiniai tyrinėjimai Apuolėje // Lietuvos žinios, 1931. Rugsj. 26; Darbai Apuolėje // Rytas, 1931. Rugsj. 25; Iš Apuolės archeologinių kasinėjimų // Lietuvos aidas, 1931. Rugsj. 25.

* SUMMARY

The introductory **editorial** discusses the complex present-day situation of Lithuanian and Latvian archaeologists to renew joint scientific conferences on Baltic ethnogenesis. During the years of soviet occupation archaeology of these states suffered a lot due to interrupted scientific and cultural relations with colleagues from western states, while currently it endures difficulties due to a complicated financial situation, the dominance of historical problems and diffidence of heads of academic institutions.

In his second article from the "Tribes" cycle, archaeologist from the museum of Riga Arnis Radinš writes about the graves and cemeteries of **Latgalians** who dwelt in the northeast Latvia. The name of this ancient Baltic tribe was first mentioned in the Chronicles of Old Russia of the turn of the 11th-12th centuries. Burial grounds and flat cemeteries were found in the Latgalian territory. About 50 burial mounds are known, the number of mounds of which exceed 4000. Flat cemeteries yielded cremation, inhumation and symbolic burials. The first ones comprise the largest part of graves. Fire played a significant role in burial rites. Strips of wood or fern leaves or both are often found under the heads of buried women. Arms placed at the chin are a predominant position in 10th-11th century graves. A diametrically opposite orientation of men and women - east-west - is characteristic of inhumation graves. This tradition was formed in as early as the 8th century. Grave goods are abundant. Latgalians were formed in the 11th-12th century, following intricate integration processes which affected the local inhabitants, Zemgalians, Selians, Baltic Finns and Balts, driven out from their lands by Slavs. This situation is well reflected in the heterogeneity of archaeological and anthropological material.

Ninety years have passed since the birth of founder of Lithuanian scientific archaeology **Jonas Puzinas**. Algirdas Girininkas presents the main biographical data of the famous investigator of the ancient monuments of Lithuania: he studied in Heidelberg, worked in Kaunas at the Museum of Vytautas the Great and the University. After the war, he wrote a great number of scientific articles in emigration. Jonas Puzinas' best known book is "Data of the Latest Investigations of Prehistory", printed in Kaunas in 1938.

The first article in the cycle "**Head Ornaments of Lithuanian Women in the 1 st-4th centuries**" by Rūta Kačkutė gives a review of scientific literature and portrays bronze ornaments.

Director of Nalšia museum Vanda Stanevičienė writes about the **Švenčioniai cultural centre**, which stores unique archaeological and ethnographical exhibits in its funds and is known for its accomplishments during the five decades of existence.

On October 6th-8th, 1995, an international conference, devoted to the history and prehistory of the area was held in Marijampolė, the

centre of Suvalkija region. Local, as well as Belarus and Polish archaeologists attended. **E. Ivanauskas**, **V. Juodagalvis** and **A. Strazdas** acquainted the participants with the recently discovered monuments, attributed to the period from the Stone Age to the Middle Ages, a great number of which had been found on the banks of the Nemunas and Šešupė. **M. Hofman** spoke about investigations at Elk, while **E. Geisstor-Szimeczak** - about excavations in Baltstogė area. Archaeologist from Vilnius from Vilnius University **A. Merkevičius** presented data from the investigations of Stanaičiai cemetery and burial rights in SW Lithuania in the Stone and Early Metal periods, while **A. Girininkas** discussed the disputable issue of the chronology, origin and development of the Neolithic Nemunas Culture. **A.M. Medvedev** devoted his report to the issues of the emergence and delineation of the distribution boundaries of Jotvingians, **M. Novakowski** dealt with the localization of Galindians and Sudovians. **A. Bitner-Vrublewska** told about cultural shifts in Sudovia during the Roman Period and the Migration Period. Referring to cartographs that he had compiled, to **V. Šimėnas** defined exact distribution boundaries of Nadruvian archaeological monuments. **A.V. Kviatkovskaja** proved that ancient burials with stone rings and cemeteries with stone mounds belong to Jotvingians, not Drenovic people or Jotvingians, assimilated by Slavs, as asserted in the works of Russian and Belorussian archaeologists. She also told about the last Jotvingians, who still live in Polesie. **G. Ivanovska**, **G. Zabiela** and **V. Daugudis** presented data on excavation of hillforts, **A. Kurtinaitis** told about the old Sudovian customs. On the basis of evidence from the investigations of the Marvelė cemetery, anthropologist **R. Jankauskas** defined the direction of the migration of eastern Balts in the last millennium - westwards, while the prominent Lithuanian anthropologist **G. Česnys** particularized problems for future research.

Algirdas Girininkas and Olijardas Lukoševičius write about the **expedition** to Kaišiadoriai district, organized by the Cultural Heritage Centre, during which nine new archaeological monuments and eight find places were discovered.

A short statement by Romas Jarockis "**Aerophotography**" recalls the development of the method of photographing from the air and its impact on archaeology. The first photos taken from a plane were made by officer of the Royal Air Forces of Great Britain O.G.S. Craftsword as far back as the First World War, and now this method is successfully used all over the world.

In his **reply** to G. Zabiela, A. Tautavičius contradicts his opinion that prof. E. Volteris excavated the hillfort of Apuolė in 1930.

In the second, closing part of the article "**Numismatist Povilas Karazija**", Vytautas Smilgevičius describes the investigations of the hoards of Aluona Sklėriai and Krūminiai, and surveys the hoard at Šančiai. P. Karazija's collection comprises more than 6000 coins, a lot of medals and manuscripts.

CHRONICLES

* At the end of the Second World War, archaeologist **Vladas Nagevičius** fled to the West, where he died in Cleveland (USA) in 1954. On September 8, 1995, thanks to the efforts of his daughter-in-law Liogina Nagevičienė, the remains of the General of the Lithuanian Army and his wife **Veronika Nagevičienė** were brought to Lithuania and buried at Kretinga cemetery. The urns and accompanying persons were met at the Vilnius airport by relatives, representatives of the Lithuanian Archaeologists' Society and the Ministry of Internal Affairs. Afterwards, the cortege left for Kaunas,

where the remains were laid at the War Museum of Vytautas the Great, and later at the Franciscan church in Kretinga. Rest in peace in the land of your Fathers...

* The prominent Latvian archaeologist **Eduard Sturms** is known for his capital work "The Baltic Culture in the Stone Age" and numerous scientific articles on the Bronze Age in Latvia. In the twenties, he found some Narva pottery near the lake of Zebrus, which was later referred to when the Narva Culture was defined. After the war, E. Sturms worked at the Universities of Hamburg and Pineberg. This year his one hundredth birth anniversary was commemorated by a solemn conference in Riga.

* РЕЗЮМЕ

В вводной редакционной статье журнала обсуждается сложное нынешнее положение археологов Литвы и Латвии, призывается к возобновлению совместных научных конференций по вопросам этногенеза балтов. Археология этих стран во времена советской оккупации сильно пострадала из-за прерванных научно культурных связей с западными коллегами, а сейчас терпит трудности из-за сложного финансового положения, доминирования исторических наук и пренебрежения властей институтов академии наук.

Археолог Рижского музея Арнис Радинш во второй статье цикла "Племена" пишет о захоронениях **латгалов**, живших на северо-востоке нынешней Латвии. Имя этого старинного балтского племени впервые упоминается в хронике Старой Руси на стыке XI-XII веков. На территории латгалов обнаружены грунтовые и курганные могильники. Известно приблизительно 50 могильников, в которых количество насыпей превышает 4000. В грунтовых могильниках обнаружены захоронения с труположением и трупосожжением, а также символические могилы. Среди могил первые составляют основную часть. В обычаях похорон важную роль играла огонь. Под головой усопших женщин часто были обнаружены деревянные дощечки или листья папартника а также те и другие вместе. В могилах X - XI в.в. доминирует надголовочное положение рук. В могилах с труположением характерна диаметрально противоположная ориентация положения мужчин и женщин (восток - запад). Эта традиция сформировалась уже в VIII веке, Могилы богаты погребальным инвентарем. Латгалы сформировались в XI-XII веках в результате сложных интеграционных процессов затронувших местных жителей, жямгалов, селей, прибалтийских финнов а также вытесняемых славянами со своих земель восточных балтов. Это отражается в неоднородности лингвистического и антропологического материала.

Исполнилось девяносто лет со дня рождения основоположника литовской научной археологии **Ионаса Пузинаса**. Альгирдас Гирининкас приводит основные биографические факты этого известного исследователя старинных памятников Литвы. Он изучал археологию в Гейдельберге, затем работал в Каунасском музее Витаутаса Великого, в университете. В послевоенной эмиграции также написал много научных статей. Наиболее известна книга И.Пузинаса - "Данные новейших исследований предистории" напечатанная в Каунасе в 1938 году.

Рута Качкуте в первой статье цикла "**Украшения головных уборов женщины Литвы в I - IV веках**" приводит обзор научной литературы по этому вопросу и пишет о бронзовых украшениях.

Ванда Станявичене - директор музея **Нальши** пишет о пятидесятилетнем пути этого музея, хранящего в своих фондах уникальные археологические и этнографические экспонаты восточной части Литвы.

6-8 октября нынешнего года, в центре земли Судува Мариям-

поле состоялась международная конференция посвященная истории и предистории этого края. В ней приняли участие не только местные исследователи, но и белорусские а также польские археологи. **Е.Иванаускас**, **В.Юодагалвис**, **А.Страдас** ознакомили участников конференции с открытыми новыми памятниками с каменного века до средневековья. Их множество обнаружено на побережьях рек Нямунаса и Шяшупе. **М.Гофман** рассказал о раскопках возле Элка, а **Е.Гейштор-Шимчак** - в Бялыстокском воеводстве. Археолог Вильнюсского университета **А.Мяркувичус** ознакомил с данными исследований могильника Станайчай, а **А.Гирининкас** рассмотрел дискуссионный вопрос о хронологии, происхождении и развитии неолитической Неманской культуры. **А.М.Медведев** свой доклад посвятил проблемам происхождения и определению границ ятвягов, а **В.Новакровский** - локализации галиндов и судувяй. **М.Карчевский** и **А.Битнер-Врублевска** рассказали о культурных переменах в Римском периоде и во времена великого переселения народов в Сувалкии. **В.Шименас**, осуществивший картографирование памятников надрувов, установил точную границу их распространения. Исследователь окраин Беларуси **А.В.Квятковская** доказала, что старинные похоронения, окруженные камнями, и курганные могильники с каменными насыпями принадлежали ятвягам, а не дреговичам или ассимилированным славянами ятвягам, как это предполагалось в работах русских и белорусских археологов. Она также рассказала о последних Ятвягах, до сих пор живущих на Полесье. **Г.Ивановска**, **Г.Забела**, **В.Даугудис** привели данные о раскопках городищ, а о древних обычаях судувов рассказал **А.Куртинайтис**. Антрополог **Р.Янкаускас**, опираясь на результаты исследований могильника Марвяле, установил, что направление миграции восточных балтов в I тысячелетии была на запад, а наиболее знаменитый Литовский антрополог **Г.Чеснис** сформулировал проблемы для будущего.

Альгирдас Гирининкас и Олиярдас Лукошявичус сообщает, что во время экспедиции археологов Центра культурного наследия Литвы этой весной в Кайшядорском районе было открыто девять новых археологических памятников и восемь местонахождений археологических предметов.

Ромас Яроцкис в краткой заметке "**Археология и аэрофотография**" напоминает историю развития и значение для археологии фотосъемок с воздуха. Их начал делать офицер Королевских военных воздушных сил Великой Британии О.Г.С. Крафтсворд еще во время первой мировой войны, а сейчас этот метод с успехом применяется во всем мире.

А.Таутавичус в реплике Г.Забеле опровергает его мнение о том, что проф. Е.Вольтерис в 1930 г. якобы исследовал городище Апуоле.

Витаутас Смильгявичус во второй заключительной статье "**Нумизмат Повилас Каразия**" заканчивает публикацию материалов о кладах Алуонос Шклерю и Круминяй и приводит обзор клада, найденного в Шанчай. В коллекции П.Каразин более 6000 монет, множество медалей и рукописей.

ХРОНИКА

* Известный археолог, генерал Литовской армии **Владас Нагюс-Нагявичус** в конце второй мировой войны эмигрировал на запад, где в 1954 году в Кливленде умер. 8 сентября 1995 года его невестка позаботилась о возвращении праха генерала и его жены **Вероники Нагявичене** на родину.

На Вильнюсском аэропорту урны и проважающие лица были торжественно встречены родственниками, представителями общества Археологов Литвы и Министерства Обороны. После этого почетный кортеж с урнами отправился в Каунасский музей Витаутаса Великого, а позже в костел Кретингского монастыря для

прощания и общественной панихиды. Похороны состоялись на Кретингском кладбище (фоторепортаж на III обложке).

* Знаменитый латышский археолог **Эдуард Штурмс** известен своим капитальным трудом "Культура балтов в каменном веке" и многими научными статьями о бронзовом веке Латвии. Он еще в третьем десятилетии возле озера Зебрус обнаружил существование керамики другого типа, который позже лег в определение культуры Нарва. После войны Э.Штурмс работал в Гамбургском и Пинебергском университетах. В этом году исполнилось сто лет от его рождения. Эта дата отмечена торжественной конференцией в Риге.

Baltų priešistorės tyrinėtojo jubiliejus

Žymus latvių priešistorės tyrinėtojas Eduardas Šturmsas daug nusipelnė baltų archeologijai. Šiomet šimtąsias jo gimimo metines Rygoje pažymėjo Baltijos ir kitų Europos šalių archeologai, susirinkę į jam skirtą jubiliejinę konferenciją.

E. Šturmsas gimė 1895 m. spalio 3 d. Rygoje. Mirė 1959 m., sausio 21d., palaidotas Bonoje (Vokietijoje).

Nuo 1908 m. E. Šturmsas mokėsi Rygos Mikalojaus gimnazijoje, kurią baigė 1915 metais. Joje mokydamasis susidomėjo Latvijos priešistorė. Maskvos ir Peterburgo universitetuose studijavo istoriją. Dėl karo ir suiručių Rusijoje mokslo baigti nepavyko, todėl grįžo į nepriklausomą Latviją ir nuo 1921 m. tęsė studijas Latvijos universitete. Nuo 1924 iki 1927 m. Karaliaučiaus universitete studijavo archeologiją. 1927 m. už disertaciją "Senasis žalvario amžius Rytų Pabaltijyje" ("Die altere Bronzezeit im Ostbaltikum", atskira knyga 1936 m. išleista Berlyne) E. Šturmsui suteiktas filosofijos daktaro laipsnis, o Rygos universitete 1930 m. - istorijos magistro laipsnis. Nuo 1927 m. E. Šturmsas dirbo Latvijos paminklų apsaugos inspektoriumi, todėl daug keliavo, ieškojo naujų archeologijos paminklų. Jo dėka Rytų Baltijos šalyse tapo plačiai žinomi Sarnatės, Dvietės, Zvejnieku archeologiniai paminklai. E. Šturmsas atradimai paskatino archeologus tyrinėti Lubanos apyžėrio paminklus. Dabar šioje vietovėje vyksta platūs ir kryptingi archeologiniai akmens ir žalvario amžiaus paminklų tyrinėjimai, kuriems vadovauja latvių archeologė I.Luožė(Loze). E.Šturmsas dėka Latvijos istorijos muziejuje yra sukaupta Lubanos apyžėryje melioravimo metu surinkta didžiausia Pabaltijyje kaulo ir rago dirbinių kolekcija, kuri datuojama mezolito - žalvario amžių laikotarpiu.

E. Šturmsas nuo 1938 iki 1940 m. buvo Mintaujos istorijos muziejaus direktorius, o nuo 1940 iki 1944 metų Latvijos universitete dėstė priešistorę, buvo šio universiteto docentas. Iki pat antrosios rusų okupacijos E. Šturmsas tyrinėjo akmens ir žalvario amžių paminklus, alkavietes, domėjosi kuršių ir lybių senove. Per visą Latvijos nepriklausomybės laikotarpį ir vokiečių okupacijos metu E. Šturmsas parašė daug mokslinių darbų, kurie buvo išspausdinti ir Latvijoje, ir kitose šalyse. Daug straipsnių paskelbė leidinyje "Senovė ir menas" (Senatne un māksla): "Akmens amžiaus radiniai Rygoje" (Akmens laikmeta atradumi Rīgā), "Dandugo Purciemio neolitinė gyvenvietė" (Neolita apmetne Dundagas Purciemā), "Senoviniai kauliniai radiniai iš Dvietės ir Lubanos" (Dviets un Lubānas kaula senlietas), "Sarnatės durpyninės gyvenvietės" (Sārna-

tes purva mitnes), "Latvijos senųjų žmonių skulptūros" (Senākie cilvēka tēli Latvija), "Mezolitiniai radiniai Latvijoje" (Mezolita atradumi Latvijā), "Akmens amžiaus medžiaga Latvijoje" (Latvijas akmens laikmeta materiāli), "Pirmasis žalvario amžiaus kapinynas Latvijoje" (Pirmas bronzas laikmeta kapes Latvijā), "Kuršių kalavijai" (Kuršu zobenī). Ir kituose leidiniuose gausu E. Šturmsos straipsnių, tarp jų žymesni šie: "Akmens amžiaus gyvenvietė prie Zebruso ežero Kurzemėje" (Ein steinzeitlicher Wohnplatz am Zebrus-See in Kurzeme), "Žalvario amžiaus radiniai Latvijoje" (Die bronzzeitlichen Funde in Lettland), "Kultūriniai ryšiai Estijoje žalvario ir ankstyvajame geležies amžiais" (Die Kulturbeziehung in der Bronze - und frühen Eisenzeit), "Kuršo priešistorės problemos" (Kuršas aizvēstures problēmas), "Iš lyvių priešistorės" (Zur Vorgeschichte der Liven), "Baltų alkakalniai" (Baltische Alkhügel), "Latvijos archeologijos" (Latvijas Archaikoloģija) du tomai ir kt. E.Šturmsas ypatingą dėmesį skyrė žalvario amžiaus tyrinėjimams. Jo daktarinė disertacija ir vėlesni darbai supažindino Europos mokslo visuomenę su žalvario laikotarpio baltų kultūra. Mokslininkas nuo tyrinėjimų pradžios žalvario amžiaus kultūroje išskyrė dvi sritis - rytinę ir vakarinę. Šią E.Šturmsos mintį drąsiai galima patvirtinti praėjus daugiau kaip šešiasdešimčiai metų. Šie ir kiti jo pastebėjimai, kurie vėliau pasitvirtino sukaupus žymiai daugiau duomenų, leidžia jį laikyti neeiline asmenybe. E.Šturmsas Latvijos archeologijai reiškia tą patį, ką J.Puzinas Lietuvos - suformavo nacionalinius archeologijos mokslo pagrindus.

1944 m. E. Šturmsas pasitraukė į Vokietiją. 1946-1949 m. dirbo Pabaltijo Hamburgo ir Pinebergo universitetuose, nuo 1953 m. - Baltų institute, buvo filosofijos fakulteto vedėju. Tuo pačiu metu nuo 1955 m. Bonos universitete dėstė Rytų Europos priešistorę. Gyvendamas Vokietijoje dalyvavo archeologų konferencijose Madride bei Hamburge, parašė nemažai straipsnių, kuriuos išspausdino "Commentationes Balticae", "Contributions of Baltic University", "Germania" ir kt. leidiniuose. E.Šturmsas parašė virš 120 straipsnių archeologine tematika į "Latvijos enciklopediją", kuri 1950-1955 metais buvo leidžiama Stokholme.

Svarbiausias E. Šturmsos darbas "Baltų akmens amžiaus kultūra" (Die Steinzeitlichen Kulturen des Baltikums) buvo išspausdintas jau po jo mirties, 1970 m., Bonoje. Pastarajame darbe ir ankstesniuose straipsniuose E. Šturmsas daug dėmesio skyrė baltų kultūros formavimuisi. Mokslininkas dar trečiajame dešimtmetyje pastebėjo, kad greta Virvelinės keramikos kultūros tuo pačiu metu buvo dar ir kita, matyt, vietinė keramika, ją autorius aptiko prie Zebruso ežero. Įdomu, kad ši keramika, vėliau pavadinta Narvos kultūros vardu, išties buvo vietinė ir turėjo didžiulės įtakos formuojantis baltų kultūrai. Taip autorius tarsi nurodė tolesnį baltų kultūros tyrimų kelią. Kalbėdamas apie Pamarių kultūrą, minėtame darbe autorius teigė, kad ši kultūra yra kilusi iš Rutulinių amforų kultūros, t.y. paskutinio Piltuvėlinės keramikos kultūros etapo. Ir čia E. Šturmsas buvo teisus, teigdamas, kad tarp Rutulinių amforų ir Virvelinės keramikos kultūrų būta artimų sąsajų.

E. Šturmsas buvo ne tik savo krašto senovės tyrinėtojas, bet ir savo tėvynės Latvijos patriotas. Plačiai pasaulyje skambėjo jo žodžiai apie seną ir savitą pavergtų baltų tautų priešistorę.

SUGRĮŽO Į TĖVŠKĘ

Gen. lt. V. Nagiaus-Nagevičiaus marti (viduryje), E. Zudrienė (kairėje) su archeologu ir jo žmonos V. Nagevičienės urnomis prieš išvykstant iš JAV

Laidotuvių eisena Vytauto Didžiojo Karo muziejaus sodelyje

Parodos, skirtos V. Nagiaus-Nagevičiaus 40-ųjų mirties metinių sukakčiai, vykusios Vytauto Didžiojo Karo muziejuje, fragmentai

Archeologas Vladas Nagius-Nagevičius, baigiantis antrajam pasauliniam karui, pasitraukė į vakarus, kur 1954 m. Klyolende (JAV) mirė. Šiais metais, rugsėjo 8 d., marčios Lionginos Nagevičienės rūpesčiu generolo ir jo žmonos Veronikos Nagevičienės palaikai buvo parvežti į Lietuvą ir palaidoti Kretingos kapinėse. Vilniaus

aerouoste urnas ir lydinčius asmenis pasitiko Lietuvos archeologų draugijos, Krašto apsaugos ministerijos atstovai bei giminės. Po to kortėžas su palaikais išvyko į Kauną, kur palaikai buvo pašarvoti Vytauto Didžiojo Karo muziejuje, o vėliau Kretingoje, praneiškonų vienuolyno bažnyčioje. Išėkitės ramybėje Tėvų žemėje...

BALTIJOS POPIERIUS

- "Baltų archeologijos" rėmėjas

Pašto adresas: Baltijos popierius
Islandijos g. 4
2600, Vilnius, Lietuva

Telefonas 370 2 225 234
Faksas 370 2 220 971

BALTŲ
Archeologija

KULTŪROS PAVELDO
CENTRO ŽURNALAS
ISSN 1392-0197 SL 1957
Užs. Nr. 747 Tiražas 1100 egz.
Kaina sutartinė

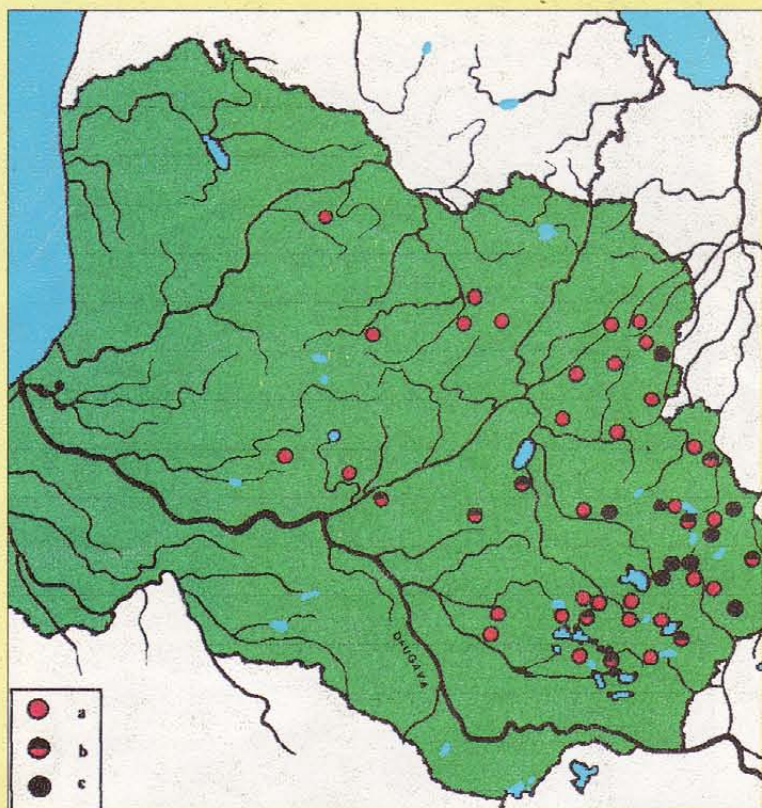
Redaktorius Algirdas Girininkas
Ats. sekretorius Egidijus Šatavičius
Stilistė Vincenta Velžytė
Rinko Birutė Užkurėlytė
Korektorė Laimė Klimavičienė
Maketavo Vidmantas Urba
Spausdino A. Jakšto spaustuvė,
Girelės 22, Kaišiadorys

RAŠYKITE MUMS ADRESU:

"Baltų archeologija"
Kultūros paveldo centras
Pilies 16, 2600 Vilnius

Telefonas: 62-26-85
Faksas: 35-40-58

Latgalių kapinynų paplitimas: a - grupėje iki 100 pilkapių, b - grupėje iki 200 pilkapių, c - grupėje daugiau negu 200 pilkapių

Pilkapių su kolektyviniais kapais ir akmenų vainikais paplitimas pagal M. K. Atgāzis: a - vidurinio dialekto Vidžemės tarmės, b - vidurinio dialekto žemgališkos tarmės, c - vidurinio dialekto kuršiškos tarmės, d - lybiškas dialektas, e - aukšzemniekų dialekto nesėliškos tarmės, f - aukšzemniekų dialekto sėliškos tarmės

